

บทที่ 4

การวิเคราะห์มิติเรื่องประเวณีจากกฎหมายครอบครัว (กฎหมายมั่งรายศาสตร์)

การวิเคราะห์มิติเรื่องประเวณีจากกฎหมายครอบครัวในมั่งรายศาสตร์ เป็นการวิเคราะห์เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างหญิงชายที่แฝงปรากฏอยู่ในเนื้อหาของกฎหมาย โดยการวิเคราะห์นี้เป็นการวิเคราะห์ตัวบท (Text) ภายใต้กรอบแนวคิดของสตรีนิยม (Feminism) ของสำนักสตรีนิยมสายเสรีนิยม (Liberal feminism) และสำนักสตรีนิยมสายถึงรากเหง้า (Radical Feminism) ซึ่งแนวคิดสตรีนิยมสายเสรีนิยมได้ให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมกันของมนุษย์โดยเฉพาะในทางกฎหมายโดยมีการวิพากษ์วิจารณ์เพื่อให้เห็นข้อดีของกฎหมายที่เอื้อประโยชน์ให้แก่มังการแก้ไขกฎหมายและให้มีการปฏิบัติต่อหญิงชายอย่างเท่าเทียมกันในพื้นที่ของกฎหมาย

แนวคิดของสำนักสตรีนิยมสายถึงรากเหง้า (Radical Feminism) มีฐานความเชื่อว่าผู้หญิงถูกกดขี่เพราะเป็นผู้หญิงการกดขี่นี้กระทำโดยผู้ชาย การกดขี่ผู้หญิงคือพื้นฐานของการกดขี่ทุกรูปแบบซึ่งผู้หญิงเป็นคนกลุ่มแรกในประวัติศาสตร์ที่ถูกกดขี่ สตรีนิยมสายนี้มองว่าผลของโครงสร้างปิตาธิปไตย (Patriarchy) ซึ่งก็คือการครอบงำของเพศชายที่ไม่ได้หมายถึงการครอบงำในแง่ของปัจเจกหรือกลุ่มผู้ชายเหนือผู้หญิงแต่เป็น โครงสร้างของการครอบงำ ภายใต้กรอบแนวคิด 2 แนวคิดนี้จะทำให้เห็นว่าภายใต้พื้นที่ของวาทกรรมทางกฎหมาย (Legal Discourse) จะทำให้เห็นว่าผู้หญิงถูกวางตำแหน่งอย่างไร และถูกกดขี่จากโครงสร้างทางสังคมรูปแบบไหน

การนำเสนอการวิเคราะห์ในบทนี้ผู้ศึกษาได้สรุปและเรียบเรียงข้อกฎหมายเพื่อให้ง่ายต่อการอ่าน และการเรียบเรียงข้อกฎหมายใหม่นี้ยังอยู่ในความหมายแบบเดิมและการใช้ภาษาแบบเดิม โดยเป็นการเรียบเรียงเฉพาะคำบางคำเท่านั้นเพื่อให้ง่ายในการทำความเข้าใจมากขึ้น (รายละเอียดของข้อกฎหมาย อยู่ในบทที่ 3 และภาคผนวก ก) และหลังจากสรุปข้อกฎหมายแล้วก็จะเป็นการวิเคราะห์ของผู้ศึกษา ซึ่งเนื้อหาของกฎหมายครอบครัวในมั่งรายศาสตร์ แบ่งเป็นหมวดได้ดังนี้

กฎหมายลักษณะหมั้น

กฎหมายลักษณะเมีย

กฎหมายลักษณะบุตร

กฎหมายลักษณะมิฉาจาร

กฎหมายลักษณะผู้

กฎหมายลักษณะหย่า

กฎหมายลักษณะมรดก

กฎหมาย : ลักษณะหมั้น

กฎหมายที่เกี่ยวกับการหมั้นในมั่งรายศาสตร์มีกฎหมายอยู่ 2 กลุ่มคือการกำหนดระยะเวลาหมั้นและการล้มเลิกสัญญาหมั้น

1. ระยะเวลาของการหมั้นหมาย

เจ้าขุนหรือผู้ดี ให้มีกำหนดเวลาแต่งงาน 1 เดือน

นายสิบ นายควาญ 2 เดือน

ไพร่ 3 เดือน

หากไม่มีการแต่งงานหรือมีเจตนาติดต่อกันในกำหนดนี้ ให้หญิงเป็นอิสระจากการหมั้นหมายนั้น และอนุญาตให้พ่อแม่หาตัวให้ลูกสาวหลานสาวได้ คู่หมั้นคนเดิมจะว่าอะไรไม่ได้

บัญญัติของกฎหมายพระเจ้านานยังได้กำหนดไว้ว่าผู้ชายทั้งหลายถ้าไปเที่ยวบ้านผู้หญิง (แม่หม้ายหรือสาว) ที่ตนชอบพอหรือรักใคร่เวลากลางคืนตามประเพณีแล้วสาวไม่ให้ถืออาวุธหรือพกอาวุธไว้กับตัวและไม่ต้องหลบซ่อนตัวแต่ให้แสดงตนโดยเปิดเผย หากฝ่าฝืนให้เมีย 30 ที ใหม่ 330 เงิน

ลักษณะของการหมั้นหมายตามเนื้อหาของกฎหมายมั่งราย เป็นการจองตัวเจ้าสาวเพื่อจะครองตนเป็นคู่เมียกัน มิใช่เพื่อกันทำฝ่ายหญิง ประเด็นสำคัญมีการกำหนดระยะเวลาหมั้นหมายเอาไว้ชัดเจน การหมั้นคือพิธีการอย่างหนึ่งเพื่อสัญญาระหว่างหญิงชายว่าจะทำการสมรสกัน

หากพ้นกำหนดดังกล่าว พ่อแม่ พี่น้องฝ่ายหญิง จะหาคู่ใหม่ให้ ผู้มาหมั้นเดิมจะไม่ว่ากัน เมื่อทำพิธีสู่ขอตามประเพณี ชายนำเงินสินสอดขันหมากให้แก่บิดามารดาหญิง ปลูกเรือนอยู่เองภายในบริเวณ (เรือนหน้า) หรือต่างหากก็ได้ มีผู้เฝ้าผู้แก่เป็นสักขีพยานแล้วก็ตาม ยังไม่ถือว่าหญิงเป็นเมียชายตราบเท่าที่ยังไม่ได้อยู่กินกันฉันสามีภริยา¹ “การอยู่กินฉันสามีภริยา” องค์ประกอบหนึ่งคือ

¹ พิธีชัย ไชยแสงสุกุล, กฎหมายแห่งราชอาณาจักรสยาม, หน้า 89.

การมีเพศสัมพันธ์ เท่ากับการมีเพศสัมพันธ์เป็นสาระสำคัญของการควบคุมประเวณี (Sexuality) ของผู้หญิง

การกำหนดระยะเวลาหมั้นหมายที่แตกต่างกันไปตามบรรดาศักดิ์ของชายที่มาหมั้นฝ่ายหญิง ฐานะทางเศรษฐกิจและลำดับชั้นทางสังคมของฝ่ายชายเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะผู้ที่มีบรรดาศักดิ์สูง หรือมีฐานะทางเศรษฐกิจดีน่าจะเตรียมการแต่งงาน หรือเตรียมข้าวของเงินทองเพื่อคู่ขอฝ่ายหญิงได้เร็วกว่าผู้ที่มีบรรดาศักดิ์ต่ำหรือมีฐานะยากจนกว่า และโดยส่วนใหญ่หลังการแต่งงานฝ่ายชายมักจะต้องเข้าไปอยู่กับครอบครัวของฝ่ายหญิง ซึ่งถ้ามีลูกเขยที่มียศศักดิ์ก็หมายถึง การมีหน้ามีตาในสังคมของฝ่ายหญิง

ในทัศนะขอสตรีนิยมเห็นว่าไม่ใช่แค่ผู้ปกครองของฝ่ายหญิงเท่านั้นที่เป็นเจ้าของประเวณีของลูกสาว ชายที่มาขอหมั้นและกำลังจะเป็นสามีก็เป็นเจ้าของประเวณี ในตัวหญิงคู่หมั้นเหมือนกัน เพราะกฎหมายได้กำหนดให้ผู้ที่จะขอหมั้นได้ต้องเป็นฝ่ายชายเท่านั้น การควบคุมลูกสาวให้อยู่ในร่องในรอยกับเรื่องทางเพศหรือกิจกรรมที่จะส่งเสริม หรือสร้างความเป็นกุลสตรีล้วนเป็นรูปแบบของการควบคุมประเวณีของฝ่ายหญิง การจัดการเรื่องการหมั้นให้กับลูกสาวเป็นการจำกัดเสรีภาพของผู้หญิง และเป็นการยากที่ลูกสาวจะมีอำนาจต่อรองกับผู้ปกครอง

ลักษณะทางวัฒนธรรมอีกประการที่สะท้อนถึงอำนาจของพ่อแม่ฝ่ายหญิง คือการที่ฝ่ายชายจะต้องเข้าไปเป็นสมาชิกและนับถือผีตระกูลของฝ่ายหญิง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าชายผู้นั้นต้องได้รับการยอมรับจากครอบครัวฝ่ายหญิง แต่ก็เชื่อว่าชายจะต้องย้ายไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิงทุกกรณี ซึ่งที่กล่าวมาเป็นลักษณะของสังคมเกษตรยังชีพ แต่สิ่งที่นอกเหนือไป คือ การที่หญิงไม่ได้เป็น เมียหลวง หรือเป็นเมียน้อย ตลอดไปถึงการที่ฝ่ายชายมีฐานะบรรดาศักดิ์ กล่าวคือถ้าฝ่ายชายมีฐานะบรรดาศักดิ์ (ชนชั้น) สูงการเข้าไปอยู่ในผีตระกูลของฝ่ายหญิงก็อาจไม่มีผลให้ชายที่จะมาเป็นเขย ตกอยู่ภายใต้อำนาจตระกูลของฝ่ายหญิง

2. การล้มเลิกสัญญาหมั้น

ชายไปหมั้นหมายโดยพ่อแม่หญิงและหญิง ไม่ยินยอมไม่ถือเป็นการหมั้นหมาย หากหญิงหนีไปอย่าให้คืนของหมั้นแต่ถ้าเป็นเงินให้คืนไป

พ่อแม่หญิงรับหมั้นไว้แล้วแต่หญิงไม่ยอมกลับหลบหนีไป ให้พ่อแม่ชดใช้ค่าของหมั้นหมาย 11,000 เบี้ย หากหญิงและพ่อแม่หญิงยินยอมและได้ส่งตัวแล้ว ภายหลังหญิงหนีไปให้เสียค่าห่อหมากหมาย 22,000 เบี้ย

ส่วนผู้ชายที่พาหญิงหนีไปด้วยหากไม่รู้ว่าหญิงมีคู่หมั้นให้ใหม่ 55,000 เบี้ย หากรู้ให้ใหม่ 110,000 เบี้ย

การล้มเลิกสัญญาหมั้นในกฎหมายล้านนาแบ่งออกได้ 2 กรณีใหญ่ ๆ คือ กรณีที่ไม่ถือว่าเป็นการหมั้น และกรณีที่ฝ่ายหญิงไม่ยินยอมในการหมั้น ในประเด็นการล้มเลิกสัญญาหมั้นยังคงบ่งบอกสถานะของฝ่ายหญิงที่พ่อแม่จะเป็นผู้มีอำนาจเหนือลูกสาว เพราะพ่อแม่จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบในการค่าใช้จ่ายให้กับชายผู้ที่มาหมั้น ในกรณีที่ลูกสาวหลบหนี แต่ถ้ามองในมุมกลับก็จะเห็นได้ว่ากฎหมายมังรายศาสตร์ได้สร้างรูปแบบของการสร้างความเข้าใจระหว่างพ่อแม่กับลูกสาว ถ้าลูกสาวไม่ชอบพอกับชายหนุ่มที่จะมาหมั้นแล้วหนีไปผู้ค่าใช้จ่ายคือพ่อแม่ ซึ่งจำนวนเงินที่ ใช้จ่ายก็เป็นจำนวนเงินที่สูง เพราะฉะนั้นการที่กฎหมายพูดถึงกรณีที่ผู้หญิงไม่ยินยอมในการหมั้น ก็น่าจะแสดงว่าการไม่ยินยอมอาจเกิดขึ้นได้ แต่ในความเป็นจริงจะเกิดมากน้อยเพียงใดก็ยังเป็น คำถามอยู่

ในทัศนะของสตรีนิยม การต่อต้านอำนาจของพ่อแม่หรือทางออกของลูกสาวก็คือการหลบหนี ซึ่งไม่ใช่รูปแบบของการต่อรอง เพราะการหลบหนีออกจากบ้านหมายถึงการถูกประณามจากสังคม การเป็นผู้หญิงไม่ดีไม่เชื่อฟังหรือเคารพพ่อแม่ การที่มีบทบัญญัติของกฎหมายในกรณีที่ลูกสาวหนีจากการหมั้น ไม่ได้เป็นช่องว่างทางกฎหมายสำหรับผู้หญิง แต่เป็นการรับประกันว่าผู้ชายที่มาหมั้นจะได้แต่งงานกับหญิงที่ตนเองหมั้นไว้

การส่งตัวลูกสาวให้กับชายแล้วฝ่ายหญิงหลบหนีไปมีค่าของการค่าใช้จ่ายที่สูงกว่าการที่พ่อแม่ฝ่ายผู้หญิงรับของหมั้นไว้แต่แรก ก็เป็นลักษณะของการประกันว่าชายผู้มาหมั้นจะต้องได้ตัวผู้หญิงอย่างแน่นอน

เป็นที่น่าสังเกตว่าในกฎหมาย มังรายธรรมศาสตร์ ฉบับวัดช้างค้ำ มีการยกตัวอย่างของหมั้นไว้ว่า คือ หมากพลู มะพร้าว กล้วย อ้อย แต่เมื่อมีการผิดสัญญาหมั้นกลับต้องมีการชดใช้กันด้วยเงิน เท่ากับการหมั้นในทางกฎหมายถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ ที่หญิงไม่ควรจะล้มเลิกสัญญาหมั้น นอกจากจะต้องทำให้พ่อแม่เสียเงินจำนวนมากเพื่อชดใช้การผิดสัญญาหมั้น ยังจะทำให้พ่อแม่ของทั้ง 2 ฝ่ายเสียหายด้วย

กรณีการล้มเลิกสัญญาหมั้นที่ได้กล่าวมาจะมีแต่ในกรณีที่ฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายผิดสัญญาหมั้น และจะต้องชดใช้ค่าเสียหายเป็นเงินให้กับฝ่ายชาย ในบทบัญญัติที่ฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายผิดสัญญาหมั้นจะมีข้อกำหนดไว้อย่างชัดเจนในกฎหมายมังรายแทบทุกฉบับ แต่ในทางกลับกันพบว่าไม่มีกฎหมายเพียงฉบับเดียวเท่านั้นที่เอาผิดกับฝ่ายชายในกรณียกเลิกสัญญาหมั้น คือในกฎหมายพระเจ้าล้านน โดยกฎหมายระบุไว้ว่า

“อัน 1 หากพ่อหม้าย ชายหนุ่มทั้งหลาย อันเป็นลูกเจ้า ลูกนาย ลูกท้าว หลานขุน ไพร่ไททั้งหลาย เทียวเกี่ยวพาราสิหญิงสาวได้ไปมาหาสู่กัน แล้วภายหลังผู้ชายไม่เอา หากว่าหญิงเป็น ลูกหลาน

ไปพรไปบ้านเมืองและข้า เจ้านาย ข้าท้าว คนของขุนก็ดี ข้าเงินในเรือนก็ดี ให้ทำขวัญ พ่อแม่ผู้หญิง 52 น้ำผ่า ค่าความลำบากอีกครึ่งหนึ่ง”

จากกฎหมายข้อนี้จะเห็นได้ว่าไม่มีการกล่าวถึงการหมั้น เพียงแต่ระบุไว้ว่า “ผู้ชายไปเกี่ยวพาราสี ได้ไปมาหาสู่กัน ภายหลังผู้ชายไม่เอา” จากประโยคนี้ทำให้เข้าใจได้ว่า ถ้าผู้ชายได้มีเพศสัมพันธ์กับผู้หญิง แต่ผู้ชายละทิ้งไปถึงจะเป็นความผิด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำคัญที่กฎหมายให้ต่อคุณค่าต่อการได้ร่วมประเวณีกับฝ่ายหญิง ไม่ว่าหญิงนั้นจะเป็นแค่ไปพร การได้ร่วมประเวณีกับฝ่ายหญิงเป็นสิ่งที่พ่อแม่ของฝ่ายหญิงมีสิทธิที่จะเรียกค่าทำขวัญเป็นตัวแทนเงินจากฝ่ายชายได้ รวมไปถึงการทำให้ผู้หญิงต้องฝ่ายชายก็สามารถชดใช้เป็นตัวแทนเงินให้กับฝ่ายหญิงได้ กฎหมายในข้อนี้ไม่ใช่การบังคับทางสังคมที่จะให้ฝ่ายชายแสดงความรับผิดชอบต่อฝ่ายหญิง แต่เป็นช่องว่างของความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางชนชั้น ที่เปิดโอกาสให้คนที่มิชนชั้นสูงแสดงพฤติกรรมล่าสอน ซึ่งที่จริงแล้วกฎหมายก็มองผู้หญิงไม่ได้ต่างจากโสเภณีที่จะชดใช้การมีเพศสัมพันธ์ด้วยเงิน คุณค่าของผู้หญิงในทางสังคมก็คือคุณค่าในเรื่องประเวณี

ในมิ่งรายธรรมศาสตร์ ฉบับวัดช้างค้ำ ได้ระบุถึงการจองตัวผู้หญิงด้วยวาจาเอาไว้ว่า “จะกล่าวบทสหริทททา หญิงคนใด ขุนเจ้าพวก เจ้าต่อ (ชายที่มีบรรดาศักดิ์ หรือเป็นคนชนชั้นสูง) ได้ทักทายหมายไว้ว่า หญิงนี้กูจักเอา อย่าให้พี่น้องพ่อแม่ผ่าพันธุหาตัวให้ ได้หมายไว้อย่างนี้แล้ว หากชายผู้ใดมันสันสุก (สนิทสนม) ด้วย ได้ชื่อว่า สหปริทททา จำเมืองจะใส่สินไหมแก่ชายก็ไม่ขึ้น บทนี้กล่าวเฉพาะ ผู้เป็นนาย ผู้น้อยจักว่าก็ไม่ขึ้น เหตุว่าไม่ได้เป็นใหญ่ จะหวงลูกหวงหลานท่านไว้ไม่ได้” กล่าวโดยสรุปได้ว่า ถ้าชายผู้มียศ ฐาบรรดาศักดิ์ เพียงพูดว่า หญิงคนนี้เขาต้องการ พ่อแม่หรือใครไม่มีสิทธิที่จะปฏิเสธ ซึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทางชนชั้น ที่ทับซ้อนกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเพศ

ในทัศนะของสตรีนิยมการหมั้นในกฎหมายมิ่งรายศาสตร์ ผู้หญิงเป็นฝ่ายไร้อำนาจเกือบสิ้นเชิง เพราะทุกอย่างล้วนแต่อยู่ในการควบคุมของพ่อแม่ รวมไปถึงการควบคุมการนอกคู่ นอกทางของผู้หญิงจากกฎหมายที่จุดศูนย์กลางของอำนาจอยู่ที่พ่อแม่ ซึ่งเป็นการจำกัดสิทธิของผู้หญิงและครอบงำในเรื่องประเวณี ความเป็นลูกผู้หญิงในสังคมล้านนาจึงจำเป็นต้องอยู่ในกรอบเรื่องประเวณี ที่อยู่ในการควบคุมของพ่อแม่

กฎหมาย : ลักษณะเมีย

ลักษณะเมีย 20 จำพวก

กฎหมายลักษณะการเป็นเมีย เป็นรูปแบบของการจัดประเภทของผู้หญิงในทางกฎหมาย โดยผู้หญิงในสังคมล้านนาจะถูกจัดเป็น 2 กลุ่มคือผู้หญิงมีฟัว กับผู้หญิงโสด และเรียกว่าลักษณะหญิง 20 จำพวก

กฎหมายมังรายศาสตร์เกือบทุกฉบับเขียนถึงเมีย 20 จำพวก หมายถึง ผู้หญิงที่จะมาเป็นภรรยาต้องมีผู้ปกครองแยกได้ 20 ประเภท และกฎหมายระบุไว้เพื่อป้องกันการละเมิดจากฝ่ายชายต่อเมีย 20 ประเภทนี้ ถ้าผู้ใดละเมิดด้วยประการใด ๆ ถือว่าผิดกฎหมายและศีลธรรม

กฎหมายหลายฉบับ ได้กล่าวถึงลักษณะเมีย 20 จำพวก โดยแบ่งหญิงออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกคือลักษณะการเป็นฟัวเป็นเมียกัน 12 จำพวก ถ้าชายอื่นไปมีชู้กับหญิงกลุ่มนี้จะมีความผิดทั้งหญิงและชายแล้วแต่กรณี อีกกลุ่มหนึ่งจะกล่าวถึงผู้หญิง 8 จำพวก ซึ่งเป็นหญิงที่มีผู้ปกป้องดูแลชายใดมาล่วงละเมิดถือว่าเป็นความผิดเฉพาะฝ่ายชาย

ลักษณะเมีย 12 จำพวก

ลักษณะการเป็นเมีย 12 จำพวก ที่ชายใดไปมาหาสู่และ/หรือได้ร่วมประเวณีกับหญิง 12 จำพวกนี้ถือว่าเป็นลักษณะ มิฉฉาจาร มีความผิดทางกฎหมาย ให้ปรับไหมชายชู้ 110 เงิน¹

1. ชายได้หมั้นหมายด้วยขันหมากหรือพ่อแม่ฝ่ายชายได้หมั้นหมายด้วยขันหมาก ลูกในท้องแก่กัน
2. หญิงที่พระยาผู้ใหญ่ได้หมั้นหมายเอาไว้
3. เมียที่ซื้อมาด้วยซ้ำของ
4. หญิงชายที่ได้ให้สัตย์ปฏิญาณต่อกันว่าจะเอากันเป็นฟัวเมีย
5. หญิงยากจนที่ได้มาพึ่งพาชาย แล้วชายนั้นก็เอาหญิงคนนั้นเป็นเมีย หรือ หญิงที่ไปเป็นเมียเขา เพื่อชดใช้หนี้แทนบิดามารดา
6. หญิงที่พ่อแม่ทั้ง 2 ฝ่ายได้จัดพิธีรดน้ำ และกระทำสัญญาให้เป็นฟัวเมียกัน
7. เมียที่ผู้ชายได้ให้เครื่องประดับ เช่น มงกุฎ ดอกไม้ กำไลแขน แหวนใสนิ้วกำไล สร้อยสังวาล หรือ ให้หมากเกี้ยวกิน 1 คำ และกล่าวว่าจะเอาหญิงนั้นเป็นเมีย
8. ข้าหญิงที่ได้กินนอนกับนาย
9. หญิงที่ไปทำงานในเรือนนายจ้าง แล้วนายจ้างเอาไปนอนด้วย
10. เมียที่ได้มาจากการไปรบ

¹ ค่าปรับชายชู้ 110 เงิน มีระบุไว้ในกฎหมาย 2 ฉบับเท่านั้นคือ ฉบับเส้าไห้ และฉบับวัดช้างค้ำ ส่วนกฎหมายฉบับอื่นแม้จะระบุว่าเป็นความผิดแต่ไม่ได้ระบุค่าปรับหรือบทลงโทษอื่น

11. หญิงโสเภณี ที่ได้ค่าจ้างจากผู้ชายไปนอนด้วยกัน 10-20 วัน ก็ดี ก็ถือว่าเป็นเมีย
12. เมียที่ได้มาจากการรักษา หญิงไม่มีผัวที่อยู่ในบ้านที่ใด เมื่อนายบ้านไปรักษาก็ถือว่าเป็นเมียนายบ้าน

ลักษณะของหญิง 8 จำพวก

หญิงที่ 8 จำพวกนี้ชายใดได้ร่วมประเวณีกับหญิงเหล่านี้ไม่ถือว่าเป็น บาบ เพราะที่ไม่ถือ เป็นของต้องห้าม

1. พ่อตายแม่รักษาไว้
2. แม่ตายพ่อรักษาไว้
3. หญิงที่พ่อแม่รักษาไว้
4. หญิงที่พี่ชายน้องชายรักษา
5. หญิงที่พ่อสาวน้องสาวรักษา
6. หญิงที่ญาติพี่น้องรักษา
7. หญิงที่เป็นข้าพระพุทธเจ้า/พระธรรม
8. หญิงที่เป็นข้าพระสงฆ์

ลักษณะเมีย 12 จำพวก ข้อที่ 1 มีการกล่าวถึงการหมั้นหมายลูกหญิงชายให้แก่กันตั้งแต่ ในครรภ์ ซึ่งก็คือรูปแบบของการคลุมถุงชนที่ควบคุมประเวณีของผู้หญิง ซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็น การควบคุมประเวณีของลูกชายด้วย แต่บริบททางประวัติศาสตร์ของสังคมในอาณาจักรสยามหรือ ล้านนาหรือหลาย ๆ ภูมิภาคในโลกผู้ชายมีสิทธิที่จะมีเมียได้หลายคน การที่พ่อแม่หมั้นหมายลูก หญิงชายกันไว้แต่ในครรภ์ ไม่ได้หมายถึงว่าชายนั้นจะต้องแต่งงานกับหญิงคู่หมั้นหมายแค่คนเดียว สิทธิของลูกสาวในการเลือกสามีอาจจะเป็นของลูกสาวในบางกรณี แต่ทั้งหมดต้องอยู่ในการควบคุม และตัดสินใจของพ่อแม่

ลักษณะเมีย 12 จำพวกมีข้อกำหนดที่บอกถึงลักษณะที่หญิงต้องพึงพาทางเศรษฐกิจจากผู้ชาย ในลักษณะเมีย 12 จำพวก มีข้อกำหนดมาถึง 5 ข้อที่กล่าวถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจหญิงชาย ในทางเศรษฐกิจ คือ

1. เมียที่ซื้อมาด้วยข้าวของ
2. หญิงยากจนที่ได้มาพึ่งพาชายแล้วชายนั้นก็เอาหญิงคนนั้นเป็นเมีย
3. ข้าหญิงที่ได้กินนอนกับนาย

4. หญิงโสเภณี ที่ได้ค่าจ้างจากผู้ชายไปนอนด้วยกัน 10-20 วัน ก็ถือว่าเป็นเมีย

5. หญิงที่ไปทำงานในเรือนนายจ้างแล้วนายจ้างเอาไปนอนด้วย

ในทัศนะของสตรีนิยมการที่ผู้หญิงต้องพึ่งเศรษฐกิจจากผู้ชาย เป็นปัญหาที่มาจากระบบโครงสร้างทางสังคมที่ผู้ชายเป็นผู้กุมอำนาจในทุก ๆ เรื่อง การกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจก็อยู่ในกลุ่มของพวกพ่อ การที่ผู้หญิงต้องพึ่งพาผู้ชายทางเศรษฐกิจจากกฎหมายในกลุ่มนี้จะเห็นได้ว่าเป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างประเพณีกับเงิน และนอกเหนือจากเรื่องประเพณีที่ผู้หญิงจะต้องเป็นฝ่ายรับใช้ผู้ชายแล้ว ผู้หญิงก็จะตกอยู่ในสถานะทางสังคมที่เรียกว่า “เมีย” ซึ่งไม่ใช่แค่การรับใช้เฉพาะในเรื่องเพศงานบ้าน การปรนนิบัติสามี การตั้งครุภัก การคลอเคลียขลุ่ย ฯลฯ กระบวนกรของเรื่องประเพณี (Sexuality) ทำให้ผู้หญิงตกอยู่ในวัฏจักรของการถูกกดขี่อย่างถาวร

กฎหมายลักษณะเมียได้บอกถึงการยอมรับในอาชีพโสเภณี ว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมาย แต่กฎหมายก็ยังควบคุมประเพณีของผู้หญิงโสเภณีด้วย เพราะกฎหมายระบุว่าโสเภณีก็เป็นเมียลักษณะหนึ่ง ซึ่งเป็นการคุ้มครองผลประโยชน์ของผู้ชายในฐานะสามีของหญิงโสเภณี ช่วงเวลาที่ผู้ชายได้จ่ายเงินเพื่อให้หญิงโสเภณีมาร่วมหลับนอนกฎหมายก็คุ้มครองผลประโยชน์ทางเพศของผู้ชาย ถ้ามีชายอื่นได้มาร่วมประเพณีกับหญิงโสเภณีนั้น ชายผู้อยู่ในฐานะสามี (ผู้ซื้อ) มีสิทธิฟ้องเรียกค่าสินไหมจากชายอื่นได้ ถือได้ว่ากฎหมายให้ความสำคัญกับเรื่องประเพณีของหญิงมาก ประเพณีของหญิงเป็นสิ่งที่รัฐจะต้องออกกฎหมายมาควบคุม แม้จะไม่ได้ออกกฎหมายออกมาตรง ๆ แต่ก็มีลักษณะแฝงในกฎหมายหลาย ๆ ข้อ

ลักษณะเมีย 12 จำพวกมีข้อแตกต่างจาก หญิง 8 จำพวก เมีย 12 จำพวกมีผู้ชายในฐานะสามีปกป้องโดยการรัฐออกกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของสามีในฐานะเจ้าของประเพณีที่ชอบธรรม แต่ลักษณะของหญิง 8 จำพวกมีผู้ปกครองคุ้มครอง แสดงว่าในกฎหมายมังรายศาสตร์ ความเป็นผู้หญิงต้องมีผู้ปกป้องคุ้มครองถึงจะได้รับความคุ้มครองจากรัฐ

ลักษณะของกฎหมายมังรายศาสตร์เป็นการตีความแบบเหมารวมเกินไปซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงทัศนะของรัฐที่มีต่อพลเมือง การเหมารวมหรือการจัดกรอบให้กับผู้หญิงในฐานะพลเมืองของรัฐ ด้วยการกำหนดความเป็นผู้หญิง อยู่แค่ 20 จำพวก คือการมองข้ามความแตกต่างที่หลากหลายสิ่งสำคัญที่ขาดหายไปในการจัดกลุ่มผู้หญิงในกฎหมายมังราย คือ อายุของผู้หญิง ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างมาก กรณีที่เกิดมีจณาจารหรือล่วงละเมิดทางเพศกับเด็กหญิงเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนอย่างมาก บางครั้งเด็กอาจจะไม่รู้เรื่องด้วยซ้ำว่าตัวเองกำลังถูกล่วงละเมิดทางเพศจากผู้ใหญ่ สถานการณ์ที่เด็กผู้หญิงถูกข่มขืนเป็นเรื่องที่เลวร้ายกว่าการที่ผู้หญิงสาวถูกข่มขืน ความเจ็บปวดทางร่างกาย ความเจ็บปวดทางจิตใจของผู้หญิงเป็นสิ่งที่กฎหมายมังรายเข้าไปไม่ถึงความรู้สึกของผู้หญิง

นัยหนึ่งของการจัดผู้หญิง ออกเป็นประเภทต่าง ๆ นอกจากจะเพื่อบอกให้คนทั่วไปรู้ว่า ผู้หญิงอยู่ในความปกครองของใครแล้ว ยังเป็นการตั้งผู้หญิงอีกว่าภายใต้การที่ผู้หญิงมีบุคคลเหล่านั้น ค้ำครอง ผู้ค้ำครองของผู้หญิงจึงเป็นผู้มีพระคุณต่อผู้หญิงซึ่งควรจะเคารพเชื่อฟัง และทดแทน พระคุณผู้ที่ปกป้องค้ำครองผู้หญิงด้วย ถ้าหญิงมีตัวก็ต้องรับใช้ตัว ถ้าหญิงมีพ่อแม่ก็ต้องปรนนิบัติ พ่อแม่ แต่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในความเป็นตัวเป็นเมียก็มีความสัมพันธ์ที่เป็นมายาคติชุดหนึ่งที่ ฝังอยู่ในหัวของผู้หญิง เพราะเป็นสิ่งที่ถูกกล่อมเกลามาจากการหล่อหลอมทางสังคม ความสัมพันธ์ ระหว่างลูกสาวกับพ่อแม่ก็จะเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ถูกล่อมเกลามาเหมือนกัน แล้วความสัมพันธ์ แบบไหนที่จะมีระดับองศาของการถูกกดขี่ต่างกัน

การจัดลำดับหรือจำพวกของผู้ชายแม้จะไม่ปรากฏเป็นข้อกฎหมายที่ชัดเจนเหมือน ผู้หญิง แต่การจัดลำดับหรือจำพวกของผู้ชายมีอยู่ทั่วไป การเป็นไพร่ ทาส นายม้า ขุน เจ้า อำมาตย์ ฯลฯ ซึ่งเป็นการจัดลำดับชั้นทางสังคมที่ต่างจากการจัดจำพวกของผู้หญิง เพราะการจัดลำดับของ ผู้ชายเป็นการจัดลำดับที่บ่งบอกถึงการมีทรัพย์สิน ที่นา ไพร่ ข้า ทาส อำนาจในการถือครองที่ดิน รวมถึงอำนาจที่เหนือกว่าผู้คน ย่อมหมายถึงการมีอำนาจเหนือผู้หญิงที่อยู่ในลำดับชั้นทางสังคมที่ ต่ำกว่าลงไป

การจัดกลุ่มผู้หญิง 20 จำพวกก็สะท้อนให้เห็นว่า รัฐมองผู้หญิงในฐานะเหยื่อหรืออีกนัย หนึ่งก็คือ รัฐมองผู้หญิงในฐานะเป็นเพียงมนุษย์ที่อ่อนแอ ต้องได้รับการคุ้มครองทั้งจากกฎหมาย สามี ผู้ปกครองในรูปแบบอื่น ๆ ด้วยวิสัยทัศน์การมองพลเมืองหญิงในลักษณะนี้ ส่งผลให้สังคมดำเนินไป ในลักษณะ เลือกลปฏิบัติทางเพศ การกีดกันผู้หญิงในพื้นที่ทางสังคม การใช้ความรุนแรง ต่อผู้หญิง ดังนั้นจึงปรากฏกฎหมายที่เกี่ยวกับเรื่องประเวณีของผู้หญิงหลายข้อ ที่เสมือนว่าจะ คุ้มครองผู้หญิง แต่กลับเป็นข้อกฎหมายที่มีลักษณะปรามผู้ชายและเตือนให้ระวังในการไปข้อง เกี่ยวกับผู้หญิงที่มีตัว เพื่อรักษาการเป็นเจ้าของประเวณีในตัวผู้หญิงของผู้ชาย

กฎหมาย : ลักษณะบุตร

ฐานะของบุตร สิทธิในบุตร

กฎหมายลักษณะบุตรเป็นการบอกถึงฐานะของบุตร สิทธิในบุตรซึ่งมีข้อบัญญัติของ กฎหมายอยู่ข้อเดียว

ข้าชายของท้าวพญา เสนาอำมาตย์มีลูกกับไพร่หญิง 3 คน ให้ลูกเป็นข้า 1 คนและเป็นไพร่ 2 คน หากข้าผู้เป็นพ่อตาย ณ เรือนไพร่ ให้เอาลูกไว้เป็นไพร่ทั้งหมด ทรัพย์สินที่นำไปสู่เรือนไพร่ผู้เป็นเมีย ให้เอาเข้าพระคลังเท่าที่เหลืออยู่¹

กฎหมายข้อนี้เห็นได้ชัดเจนว่ากฎหมายมังราย ให้ผู้ชายเป็นจุดศูนย์กลางของอำนาจ ผู้เป็นสามีหรือผู้เป็นพ่อมีความสำคัญอย่างมากต่อความมั่นคงในดินสมรส จนถึงสถานะภาพของลูก เพราะกฎหมายกำหนดประเด็นไว้ว่า “ถ้าพ่อผู้เป็นไพร่ตาย ลูกก็ต้องตกเป็นไพร่ต่อไป ทรัพย์สินของไพร่ชายที่ตาย ซึ่งเมียครอบครองอยู่ให้ยึดเป็นของหลวง”

การที่พ่อผู้เป็นไพร่ตาย ส่งผลให้ผู้เป็นลูกก็ต้องตกเป็นไพร่ต่อไป แสดงว่าลำดับชั้นทางสังคมหรือการเลื่อนสถานะภาพทางสังคมเป็นไปได้ยาก ยิ่งถ้าเป็นผู้หญิงแล้วยิ่งเป็นไปได้ยากยิ่งกว่า เว้นแต่จะมีผู้ชายที่มีสถานะภาพที่ดีกว่าเอาผู้หญิงไปเป็นเมีย ซึ่งก็เป็นการเลื่อนความสำคัญของผู้หญิงไปอีกระดับหนึ่งเท่านั้น เมื่อเทียบกับการที่ผู้ชายจะเอาหญิงที่มีสถานะภาพทางสังคมใกล้เคียงกันมาเป็นเมีย แต่อย่างไรก็ตาม ประเด็นเรื่องการเลื่อนลำดับชั้นทางสังคมก็ยังไม่ไปสู่เรื่องประเพณีของผู้หญิง

ข้อกฎหมายที่รัฐใช้อำนาจละเมิดและเอาเปรียบสิทธิของความเป็นพลเมือง เกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชนชั้น ในสังคมปัจจุบันการยึดทรัพย์สินเป็นเรื่องของการกระทำผิดกฎหมาย แต่ในสังคมล้านนาการยึดทรัพย์สินเป็นเพราะศูนย์กลางอำนาจของครัวได้ตายไป แสดงว่าความเป็นผู้มีความสัมพันธ์กับความมั่นคงของครอบครัว โดยเฉพาะชนชั้นที่อยู่ระดับล่างอย่างไพร่หรือข้า

กฎหมาย : ลักษณะมิจฉาจาร

กฎหมายลักษณะมิจฉาจารเป็นกฎหมายที่บอกถึงบทลงโทษในการล่วงละเมิดทางเพศต่อผู้หญิงในรูปแบบต่าง ๆ โดยมีลักษณะของการกระทำผิด 4 ลักษณะด้วยกัน คือ

1. ลักษณะการพิจารณาเกี่ยวกับ กรณีมิจฉาจารและการข่มขืนหญิง
2. หญิง 20 จำพวกที่ชายใดละเมิดถือว่าเป็นมิจฉาจาร
3. อัตราค่าปรับโทษการกระทำมิจฉาจารกับหญิง 20 จำพวก กับสัตว์
4. โทษ ค่าปรับ การกระทำชำเราลูกหลานท่านถึงแก่ชีวิต และการที่หญิงแย่งชายที่เขามีเมียแล้ว

¹ มังรายศาสตร์ ฉบับนอตอง : ใบลานหน้าที่ 20. ปรวรดโดย ประเสริฐ ณ นคร, อ่างใน พิธิณย์ ไชยแสงสุขกุล และ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, กฎหมายล้านนาโบราณ : วิเคราะห์ระบบโครงสร้างและบทบัญญัติที่จารบนใบลาน ภาคการวิจัยที่ 3 เล่มที่ 3 (ในจำนวน 12 เล่ม), หน้า 118.

1. ลักษณะการพิจารณาเกี่ยวกับ กรณีมิจนาจารและการข่มขืนหญิง

ผู้ใดเป็นผู้กับผู้หญิง 12 จำพวก ถือว่าผิดองค์มิจนาจาร แต่ถ้ามีการล่วงเกิน เช่น จับมือ จับผม จับหู จับเสื้อผ้า จับนม ไม่ถือว่าครบองค์มิจนาจาร ควรตีค่าเพียงครั้งหนึ่ง

จากกฎหมายข้อนี้ กฎหมายมังรายดูเหมือนจะให้ความสำคัญในเจตนาของผู้กระทำผิด เป็นสำคัญเพราะจะเห็นได้ว่า ในข้อกฎหมายแก่การจับเสือกถือถือเป็นการล่วงเกินต่อผู้หญิง เพราะ การล่วงละเมิดต่อผู้หญิง ด้วยข้อบัญญัติที่ได้กล่าวไว้สั้ให้เห็นว่าผู้ชายล่วงเกินที่จะทำการร่วมเพศ กับผู้หญิงนั้น เพียงแต่ยังไม่ได้ร่วมเพศเท่านั้น ซึ่งเพียงเท่านี้ก็เพียงพอที่จะเอาผิดต่อชายผู้ล่วงละเมิด ต่อผู้หญิงได้ แสดงว่ากฎหมายต้องการให้ผู้หญิงอยู่ในกรอบของประเพณีที่ต้องอยู่ภายใต้การแต่งงาน เท่านั้น ภายใต้ระบบศีลธรรมหลายเมียและกฎหมายที่ออกมานี้หนึ่งก็เป็นการปกป้องสิทธิในเนื้อตัว ร่างกายของผู้หญิงซึ่งผู้สามีเป็นเจ้าของสิทธินั้น

2. หญิง 20 จำพวกที่ชายใดละเมิดถือว่าเป็นมิจนาจาร

ชายใดได้ล่วงละเมิดกับหญิง 8 จำพวก ควรปรับไหม 55,000 เบี้ย (52 เงิน) ส่วนผู้หญิงที่ ธรรมะรักษา ไม่ควรปรับไหม แต่ควรใส่สินชอขมาด้วย ชายใดได้ล่วงละเมิดกับหญิง 12 จำพวก ปรับ 110,000 เบี้ย

ชายผู้ใด หญิงผู้ใด กระทำมิจนาจารต้องตกนรกอย่างแน่แท้ ผู้ชายนั้นครั้นพ้นนรกแล้ว จะเป็นเปรตห้าร้อยชาติ แล้วเป็นสัตว์ห้าร้อยชาติ แล้วมาเป็นผู้หญิงห้าร้อยชาติ แล้วจึงเป็นผู้ชาย เหมือนผู้หญิงตลอดไป ผู้ชายอยากเป็นผู้ชายทุกชาติ ผู้หญิงปรารถนาเป็นผู้ชายก็ดี อย่าเล่นซุนออกใจ ผัว กระทำเมียท่าน ผัวท่านไม่รู้ได้บาป ถ้าผัวรู้บาปก็ได้โทษก็ได้

ความแตกต่างในการปรับไหม ระหว่างผู้หญิง 8 จำพวกที่ไม่มีสามี กับผู้หญิง 12 จำพวก มีสามี จำนวนเงินที่ปรับไหม ต่างกันครั้งต่อครั้ง ซึ่งผู้หญิงทั้ง 20 จำพวกนี้คือบุคคลที่มีเจ้าของทั้งสิ้น ต่างกันที่ ผู้หญิง 12 จำพวกมีเจ้าของคือสามี ส่วนหญิง 8 จำพวกมีเจ้าของคือ บิดามารดาหรือผู้ปกครอง ทั้ง ๆ ที่ผู้ชายที่ได้กระทำมิจนาจารหรือข่มขืนหญิง 8 จำพวกน่าจะได้รับโทษหรือเสียค่าปรับไหม ที่สูงกว่าเพราะว่า เป็นการพรากพรหมจรรย์ของผู้หญิง จากกฎหมายข้อนี้อาจจะนำไปสู่สมมุติฐาน ที่ว่า ที่จริงพรหมจรรย์ของผู้หญิงไม่ใช่สิ่งที่กฎหมายหรือสังคมต้องการสูงสุดจากเรื่องประเพณีของ ผู้หญิง ผู้หญิง 8 จำพวกนี้จะแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ เด็กหญิง หญิงโสด หญิงหม้าย ด้วยเหตุที่ กฎหมายมังรายไม่ได้แบ่งแยกวัยของผู้หญิงทำให้ผู้หญิงถูกตีความหมายหรือคุณค่า/ค่าตัว อยู่ที่ การมีผัวหรือไม่มีผัวเท่านั้น ซึ่งเป็นรูปแบบของการปกป้องสิทธิในการร่วมเพศที่ชอบธรรมของสามี และรูปแบบของการเป็นเจ้าของร่างกายของผู้หญิง

ข้อยกเว้นในกรณีที่ผู้ชายได้กระทำมิฉาจารหรือข่มขืนผู้หญิงที่ธรรมะรักษา ในกรณีผู้หญิงที่ธรรมะรักษา ผู้ศึกษาตีความว่าน่าจะหมายถึงแม่ชี ซึ่งหมายถึงผู้หญิงนี้ไม่มีเจ้าของไม่มีผู้ปกครองหรือผู้คุ้มครอง และแม่ชีก็เป็นผู้ยึดมั่นในศีลในธรรม ปฏิบัติตนในกรอบของพุทธศาสนา การที่แม่ชีถูกข่มขืน ในทัศนะของกฎหมายอาจจะมองว่าการที่คนยึดมั่นในศีลในธรรมอาจจะไม่โลกที่จะอยากได้ค่าสินไหม และไม่โกรธแค้น และพร้อมจะให้อภัย ดังนั้นด้วยเหตุที่แม่ชีไม่มีผู้คุ้มครองและเป็นคนดีตามหลักพุทธศาสนา โทษปรับจึงเว้นให้เพียงแต่ขอมาด้วยข้าวตอกดอกไม้เพียงพอ หรืออาจจะเป็นไปได้ที่เคยมีการมิฉาจารกับแม่ชี แล้วแม่ชีไม่ต้องการสินไหมเพียงแต่ให้ขอมา

ประเด็นเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจหญิงชาย ปรากฏให้เห็นเด่นชัดที่สุดในกฎหมายข้อสุดท้ายในหมวดนี้ ซึ่งเป็นเสมือนการสาปแช่ง หรือจะเรียกแบบประนีประนอมว่ากฎแห่งกรรมก็ได้ การเป็นชู้กันแล้วมีเพศสัมพันธ์กัน อาจเกิดจากความรัก (ที่กฎหมายมังรายศาสตร์ยอมรับและให้เป็นข้อบัญญัติหนึ่งที่จะให้หญิงชายแต่งงานด้วยกัน) การมีความรักแล้วมีเพศสัมพันธ์ เป็นสิ่งที่ผิด ผิดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความรักกับเพศสัมพันธ์ขาดสิ่งที่ชอบธรรมที่อยู่ตรงกลางก็คือ การแต่งงานหรือการให้คนในสังคมรับรู้ ว่า หญิงชายคู่นี้ตกลงจะมีเพศสัมพันธ์กัน โดยที่สังคมก็คาดหวังว่าหญิงที่แต่งงานจะต้องมีเพศสัมพันธ์กับชายที่ตนเองประกาศผ่านการแต่งงานว่าจะมีเพศสัมพันธ์กับชายคนนั้นคนเดียว แต่ในขณะที่เดียวกันสังคมในอดีตและปัจจุบันก็คาดหวังว่าผู้ชายควรจะมีเมียหลายคน เพื่อเป็นการประกาศถึงบารมีของตัวเอง ด้วยมาตรฐานที่อยู่คนละขั้วนี้เอง การร่วมเพศของผู้ชายที่จะแต่งงานแล้วหรือยังไม่แต่งงานจึงเป็นสิ่งที่สร้างคุณค่าให้กับตัวผู้ชายเอง ยิ่งมากยิ่งขึ้นต่อตนเอง การร่วมเพศของผู้หญิงในอดีตอยู่ในฐานะแม่พันธุ์ การร่วมเพศของผู้ชายคือการเสริมบารมี ตรรกะ (Logic) นี้ยังคงสืบเนื่องและกลายเป็นปัญหาสังคมในปัจจุบัน การปรากฏตัวของสื่อลามก หรือ อุตสาหกรรมทางเพศ (Sex Industry) ล้วนแล้วแต่มารับใช้ตรรกะนี้ตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา

รูปแบบของการมีชู้ มีเพศสัมพันธ์ เกิดบนฐานของความรัก แต่ไม่ผ่านการแต่งงานหรือไม่ได้ประกาศให้สังคมรับรู้ว่าคุณหญิงคู่นี้จะมีเพศสัมพันธ์กัน สิ่งที่เป็นความผิดในทัศนะของกฎหมายและผิดกรอบประเพณี เป็นการละเมิดสิทธิของสามีที่เป็นเจ้าของผู้หญิง หากหญิงมีลูกกับชายชู้ ตามหลักของการสืบพันธุ์ เพื่อเพิ่มจำนวนประชากร ไม่ใช่สิ่งผิด แต่ผิดตรงที่การที่สังคมจัดเส้นแบ่งการเป็นหัวเป็นเมียที่ผู้หญิงสามีได้แค่คนเดียวหรือมีได้ทีละคน ชายที่เป็นเจ้าของผู้หญิงจึงต้องการลูกที่ตนเองเป็นเจ้าของ ดังนั้นการเป็นชู้จึงกลายเป็นความผิดร้ายแรง

ลักษณะของการสาปแช่งในกฎหมายมิฉาจารบ่งบอกทัศนะแบบเพศนิยม การที่ผู้หญิงไม่ได้เรียนหนังสือ การไม่ได้เป็นเจ้าของคนขายคน การไม่มีความรู้ความสามารถ การที่ไม่มีโอกาสได้

บวช ฯลฯ เหตุเพราะว่า ความเป็นเพศหญิงจึงไม่สามารถจะเป็นหรือทำแบบนั้นได้ การตั้งคำถามต่อการด้อยค่าทางเพศสำหรับผู้หญิงในอดีตจึงไม่เกิด แต่เกิดคำถามสำหรับผู้หญิงที่ว่า ทำอย่างไรจะได้เกิดไปเป็นผู้ชาย กฎหมายที่อิงอยู่กับหลักพุทธศาสนาให้คำตอบต่อคำถามของผู้หญิงแล้วว่า อย่ามีชู้ อย่าประพฤติผิดในกาม เพราะฉะนั้นเรื่องสิทธิเสรีภาพในความเป็นเพศหญิง จึงไม่เคยเกิดคำถามขึ้นมาในสังคมขณะนั้น

3. อัตราค่าปรับใหม่การกระทำมิฉาจารกับหญิง 20 จำพวก กับสัตว์

ชายผู้ใดได้กระทำอนาจารแก่เมียท่าน 12 จำพวก ผู้ใดถูกเนื้อต้องตัว เป็นอนาจารเป็นผู้หญิงผู้ชายจริง ควรตีเทียบทำโทษปรับใหม่ ให้แบ่งครึ่งเป็นสินไหมสำหรับผู้เล่นชู้ ผู้หญิง 8 จำพวก ให้ค่าครึ่งซ้ำอีกครึ่งหนึ่ง เป็นสินไหมสำหรับผู้เล่นชู้

ชายใดกระทำมิฉาจารต่อสัตว์ตัวเมีย ไม่เป็นมิฉาจาร

หญิง 12 จำพวกกระทำอนาจารกับหมาตัวผู้เป็นมิฉาจาร เหตุว่านอกใจผัวตน

การที่มีกฎหมายเกี่ยวกับลักษณะการกระทำมิฉาจารกับสัตว์ แสดงว่าต้องมีกรณีที่เกิดขึ้นจริงจึงเกิดข้อกฎหมายขึ้นมา¹ ข้อกฎหมายที่ระบุถึงการที่ชายกระทำมิฉาจารกับสัตว์ตัวเมีย และหญิงกระทำมิฉาจารกับหมาตัวผู้ การที่ผู้ชายกระทำมิฉาจารกับสัตว์ตัวเมียไม่เป็นมิฉาจาร สิ่งตามมาจากข้อกฎหมายนี้คือ คำถามที่ว่า แล้วถ้าผู้ชายมีเมียแล้วไปกระทำมิฉาจารกับสัตว์ตัวเมียเป็นมิฉาจารหรือไม่ ในฐานะที่สามีนอกใจเมีย แต่กฎหมายมังรายไม่ได้ระบุถึงว่าผู้ชายนั้นจะเป็นชายโสดหรือชายมีเมีย ประเด็นที่ทับซ้อนเข้ามาก็คือ ความสำคัญของผู้ชายในฐานะที่มีเมียหรือไม่มีเมีย ไม่ใช่เรื่องที่สำคัญในทางกฎหมาย เพราะผู้ชายสามารถมีเมียได้เรื่อย ๆ ตราบเท่าที่ยังมีปัญญาหาเลี้ยงเมีย หรือให้เมียหาเลี้ยง เพราะกรอบเรื่องประเวณีของผู้ชายไม่เคยมีทั้งในพื้นที่ทางวัฒนธรรม หรือกฎหมาย กฎหมายมังรายศาสตร์ก็ดำรงอยู่ในฐานะของผู้ชาย จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่จะมีข้อกฎหมายที่มีลักษณะพิเศษอย่างเด่นชัดเช่นนี้ ในความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย ในสภาพบริบททางสังคมของล้านนา ในอดีต ส่วนที่หญิงสัมพันธ์กับชายก็คือพื้นที่ในครอบครัว นับแต่การเกี่ยวพาราสี การหมั้น การแต่งงาน การร่วมประเวณี การใช้ชีวิตร่วมกัน การเลี้ยงดูกัน ซึ่งเรื่องประเวณีมีส่วนแทรกอยู่ในความสัมพันธ์หญิงชายอยู่ตลอดเวลา และในพื้นที่ทางสังคมก็เป็นของผู้ชายทั้งหมด แม้ว่าชายที่

¹ กฎหมายมังรายศาสตร์ ฉบับวัด ไชยพระเกียรติ, กฎหมายวัดกาศา ฉบับแม่จัน ใบลานที่ 30-31 กล่าว ว่า “นางมลิกา เล่นชู้กับหมา เป็นกรรม ให้เกิดในนรกอเวจี” (ดู ภาคผนวก ก)

แต่งงานจะต้อง เข้าไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิง และนับถือผีตระกูลของฝ่ายหญิง แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าทำให้อำนาจของผู้ชายเปลี่ยนไป เพราะผู้ที่ถูกคาดหวังให้เป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัวก็ยังคงเป็นผู้ชาย หัวหน้าครอบครัวผู้มีอำนาจในครอบครัวก็ยังคงเป็นผู้ชาย

กฎหมายในหมวดนี้ไม่ได้กล่าวถึงการที่หญิง 8 จำพวกกระทำมิฉาจารกับหมาตัวผู้ อาจจะหมาเอาได้ว่าไม่เคยเกิดกรณีเช่นนี้ เพราะหญิง 8 จำพวกส่วนใหญ่เป็นหญิงที่ไม่เคยผ่านผู้ชาย และไม่มีประสบการณ์ทางเพศ ไม่เคยเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องเพศ การรับรู้เรื่องทางเพศอาจจะมีที่เป็นไปตามแรงขับทางชีวภาพ แต่แรงขับของความต้องการทางเพศตามสังคมวัฒนธรรมอาจจะมีไม่มาก ผู้หญิงหลายคนในสังคมอดีต อาจจะไม่เคยรู้จักเลยว่าความรู้สึกหรือความต้องการทางเพศเป็นอย่างไร

อย่างไรถึงจะเรียกความมีความต้องการทางเพศ เพราะกรอบประเพณีที่ถูกต้องของหญิงทำให้หญิงไม่รู้เรื่องทางเพศศึกษา เมื่อไม่มีข้อมูล ความรู้ก็ไม่เกิดเพราะไม่มีภาษาในเรื่องแรงขับทางเพศสำหรับผู้หญิง ปรัชญาการณีนี่ยังสืบเนื่องมาจนปัจจุบันที่ สังคมคาดหวังให้หญิงต้องไร้เดียงสาในเรื่องประเพณี หรือไม่รู้เลยยิ่งดี เพราะนั่นหมายถึงการเป็นผู้หญิงที่ดีภายใต้กรอบเรื่องประเพณี

4. โทษ ค่าปรับ การกระทำชำเราลูกหลานท่านถึงแก่ชีวิต และการที่หญิงแย่งชายที่เขา มีเมียแล้ว

ผู้ใดข่มขืนลูกหลานท่านให้ตาย ให้มันอยู่ร่วมกับศพ หากมันไม่เอา ให้ปรับไหม 52 เงิน ตามคลองยาฮีมาน (กฎหมายพม่า) การเป็นขู้เมียท่าน ลูกหลานท่าน หากผู้ชายมีเมียแล้ว ให้แต่งงานใหม่ตามคลองก่อน ส่วนผู้หญิงนั้น หากมันรู้ว่าเป็นตัวท่าน และเป็นขู้ด้วย ให้ตัดหู ตัดมวยผม ตัดเต้านม ให้ปรากฏว่าเป็นผู้ประพฤติชั่ว จึงเอาผ้าท่าน หากไม่ให้ตัดหู ปาดเกล้า ให้ไหมค่าหูข้างละ 52 เงิน 110 เงิน

กฎหมายในหมวดนี้มี 2 ข้อ คือกฎหมายมังราย และกฎหมายที่แทรกเข้ามาคือกฎหมายพม่า ซึ่งพม่าเคยปกครองล้านนา 216 ปี กฎหมายพม่าที่แทรกเข้ามาในกฎหมายครอบครัวมีเพียงข้อเดียวเท่านั้น การที่พม่าปกครองล้านนาแล้วมีกฎหมายเพียงข้อเดียวที่แทรกเข้ามาในกฎหมายครอบครัว แสดงว่า การปกครองล้านนาโดยพม่า พม่าพยายามไม่แทรกแซงวิถีชีวิตของคนใต้ปกครอง ซึ่งแตกต่างกับสยามที่เข้ามาปกครองล้านนา ที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงทั้งภาษา วิถีชีวิต จนที่สุดก็ผนวกล้านนาเป็นส่วนหนึ่งของสยาม ความต่างคือสมัยพม่าปกครองล้านนายังคงแสดงความเป็นตัวตนทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity) ส่วนสยามคือการครอบงำและต้องการลบเลือนความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ประเด็นการเมืองนี้ ส่งผลต่อกฎหมายตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

กฎหมายพม่าที่แทรกเข้ามาในข้อนี้ จะเห็นว่า โหดเหี้ยมต่อผู้หญิงมาก บทลงโทษของการเป็นขู้ในหญิงและชายก็แตกต่างกันมาก การลงโทษผู้ชายก็เพียงปรับไหมซึ่งถ้าไม่มีเงินค่าปรับ อาจจะต้องติดคุกหรือไปใช้แรงงานให้กับรัฐเพื่อชดใช้ค่าปรับ ในกรณีของผู้หญิงถ้าไม่มีเงินที่จะเสียค่าปรับไหม บทลงโทษคือการประจาน ประณาม และตราหน้า เพื่อให้คนทั่วไปรู้ว่าผู้หญิงคนนี้มีชู้กับสามีของคนอื่น ความเจ็บปวดที่ได้รับคือการทำให้เสียโฉม ด้วยการตัดหู ตัดผม ตัดเต้านม บทลงโทษนั้นนอกจากจะเป็นการประจานตัวผู้หญิงแล้ว การตัดเต้านมก็เป็นเหมือนการตัดผู้หญิงให้ขาดจากการมีเพศสัมพันธ์ตลอดไป โทษทางใจเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อผู้หญิงมาก การประกอบกิจในลักษณะชู้ของคู่ชู้ก็ต้องประกอบกิจในที่ลับเพื่อไม่ให้มีใครรู้ จะได้ไม่อายุใคร แต่การถูกลงโทษโดยการประจานทำให้ผู้หญิงคนนั้นไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมอีกต่อไป เนื่องจากถูกประกาศแล้วว่า เป็นผู้หญิงไม่ดี ไร้ค่า และฝ่าฝืนจารีตสังคม

บทลงโทษที่รุนแรงต่อผู้หญิงในเรื่องการเป็นขู้ในกฎหมายพม่านี้ เหมือนกับกฎหมายตรา 3 ดวงของสยามที่มีบทลงโทษที่โหดเหี้ยมเช่นนี้เหมือนกัน โทษทางการคือ การทวน โขยด้วยหนัง โทษประจานคือ การเอาเถลวปะหน้า การตัดคอกชบา ร้อยคอกชบาเป็นมัลลยคล้องคอ การโกนศีรษะ เอาปูนเขียนที่หน้า หรือการสัก เอาตระกร้อครอบหัว ตีฆ้องนำหน้าประจานรอบตลาด 3 วัน หรือแม้แต่การเอาผู้หญิงไปลอยแพในทะเล¹

บทลงโทษของการข่มขืนกระทำชำเราผู้หญิงจนถึงตายนั้น ไม่มีโทษจำคุกแต่สามารถชดใช้ชีวิตของหญิงที่ตนเองกระทำชำเราจนถึงตายได้ ด้วยการปรับไหม 52 เงิน ซึ่งอัตราค่าปรับเท่ากับลักษณะมิชฌาจารหรือข่มขืนหญิง 8 จำพวก ซึ่งถือว่าเป็นค่าปรับที่น้อยมากเมื่อเทียบกับการกระทำความผิด ลักษณะของการกระทำผิดในข้อนี้มี 2 ข้อ คือ การข่มขืน และฆาตกรรม การปรับไหม 52 เงินเป็นเหมือนการลงโทษชายผู้กระทำผิดในฐานะข่มขืนเท่านั้น การฆ่าคนตายเสมือนว่าไม่ต้องรับโทษ ซึ่งนี่คือช่องว่างของกฎหมายถ้าชายต้องการจะข่มขืนหญิงโดยไม่ให้มีใครรู้ก็ควรจะมีโทษถึงเสีย เพราะถ้าถูกจับได้ไม่ว่าหญิงนั้นจะมีชีวิตอยู่หรือไม่โทษที่ได้รับก็เท่ากัน คือ ปรับไหม 52 เงิน การฆ่าเป็นการลดทอนความเสี่ยงที่จะทำให้อาณาจักรถูกจับได้ กฎหมายข้อนี้ถือว่าเป็นข้อกฎหมายที่ผ่อนปรนต่อผู้ชายโดยไม่คำนึงถึงชีวิตของผู้หญิงที่ต้องสูญเสียไป แสดงว่าผู้หญิงในสังคมล้านนาเป็นเพียงส่วนประกอบที่ไม่ได้สำคัญในทางสังคม ดังนั้นกฎหมายจึงไม่ได้ให้ความสำคัญกับผู้หญิงเท่าที่ควรจะเป็น

¹ นิยะดา เหล่าสุนทร, ภูมิปัญญาของคนไทย: ศึกษาจากกฎหมายตราสามดวงและจิตรกรรมฝาผนัง, (กรุงเทพฯ : สำนักงานการส่งเสริมการวิจัยแห่งชาติ, 2540), หน้า 140-142.

กฎหมาย : ลักษณะชู้

กฎหมายลักษณะชู้ แบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มคือ

1. การพิจารณาผู้ชายมีชู้
2. การพิจารณาผู้หญิงมีชู้
3. การพิจารณาคนที่มิชู้และมาตรฐานที่แตกต่างกัน

1. ลักษณะการพิจารณาชายมีชู้กรณีต่าง ๆ การพิจารณากรณีที่ฝ่ายชายมีชู้จะมีข้ออยู่ของการพิจารณาคือ

โทษที่เข้าข่ายว่าจะมีชู้
การปรับคนที่ใส่ร้ายคนอื่นว่ามีชู้
การปรับคนที่เป็แม่สื่อให้หญิงชายเป็นชู้กัน
ค่าปรับในกรณีล่วงเกินเมียผู้อื่น
พ่อผัวเป็นชู้กับลูกสะใภ้

1.1 โทษที่เข้าข่ายว่าสงสัยจะเป็นชู้กันทั้งของคนและภิกษุ

ภิกษุชวนผู้หญิงไปในป่า แต่เพียงลำพัง 2 ต่อ 2 ลงโทษปรับอาบัติปาจิตติแก่ภิกษุรูปนั้น ซึ่งทางโลกนั้น หากพาเมียท่านไปกับตนแต่ผู้เดียว เช่นนี้ก็ควรปรับ 110 เงิน

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างภิกษุกับผู้หญิง มีจุดยืนอยู่คนละที่ ภิกษุอยู่ในตำแหน่งที่ควรเคารพและมีความน่าเชื่อถือในการครองตนเรื่องประเวณี แต่ผู้หญิงอยู่ในตำแหน่งที่ด้อยกว่าในฐานะผู้ที่ทำให้ภิกษุเกิดตัณหาหาคะ ในศีล 227 ข้อก็มีข้อห้ามเกี่ยวกับการอยู่เพียงลำพังของภิกษุ และผู้หญิง กฎหมายข้อนี้ขัดต่อหลักการครองตนของภิกษุ ถ้าภิกษุล่วงละเมิดทางเพศต่อผู้หญิง ความผิดก็จะมาตกอยู่ที่ผู้หญิง ที่อาจจะถูกมองว่าเป็นฝ่ายยั่วตัณหาหาคะแก่ภิกษุ

ค่าปรับใหม่ในกฎหมายข้อนี้ถือว่าสูงมากเมื่อเทียบกับ การข่มขืนผู้หญิงแล้วผู้หญิงตาย เพราะถ้าผู้หญิงตายก็ไม่เหลือคุณค่าทางประเวณีที่ผู้ชายจะได้ประโยชน์ การที่กฎหมายข้อนี้ กำหนดให้โทษปรับใหม่ที่สูงเช่นนี้ อาจจะเป็นไปได้ว่า ข้อกฎหมายที่ปรับใหม่ 52 เงินแก่ผู้ข่มขืนแล้วฆ่า เป็นกฎหมายเก่าที่ไม่ได้มีการแก้ไขมานานมาก ดังนั้นค่าปรับจึงไม่สูงซึ่งแสดงว่ากรณีที่ผู้ชายข่มขืนแล้วฆ่าอาจจะไม่ได้เกิดขึ้นบ่อย จึงไม่มีการแก้ไขกฎหมายเพื่อเพิ่มจำนวนเงินค่าปรับใหม่ให้สูงขึ้นตามโทษที่กระทำ

1.2 การปรับใหม่ในการไล่ความว่าท่านเป็นชู้กับเมียตน

ไล่ความว่าเขาเป็นชู้กับเมียตน ให้จำเมืองจะพิจารณาตัดสินตามความหนักเบาให้พิจารณาตามยศ (ที่ได้มีนา) และให้ใช้สินไหมตามยศ

การไล่ความคนอื่นว่ามีชู้กับเมียตน เห็นได้ชัดว่าผู้หญิงคือผู้ถูกระทำอย่างชัดเจน ซึ่งจะมีข้อสงสัยในสังคมนั้นว่าผู้หญิงเป็นเช่นนั้นจริงหรือไม่ ไม่ว่าจะจริงหรือไม่จริง แต่การที่ผู้หญิงถูกดึงเข้าไปสู่ประเวณีที่ออกนอกกรอบ เพียงเท่านี้ก็เกิดข้อครหากับผู้หญิงได้

การกำหนดโทษสินไหมตามยศของผู้กระทำผิดแสดงให้เห็นถึงการยอมรับถึงความต่างชั้นระหว่างคนในสังคม ในความเป็นมนุษย์ทางสังคมถูกจัดด้วยการครอบครองที่นา การมีบิรวาร ตำแหน่งหน้าที่การงาน ทรัพย์สินสมบัติ ซึ่งทั้งหมดอยู่ในการครอบครองเฉพาะผู้ชายเท่านั้น ในทัศนะของนักสตรีการจัดลำดับชั้นทางสังคมก่อให้เกิดปัญหาในสังคม เพราะคนที่อยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่ามักจะกดขี่เอาเปรียบคนที่อยู่ในตำแหน่งที่ต่ำกว่า แล้วเพศไหนสูงกว่า แล้วเพศไหนถูกกดขี่แล้วจะเรียกร้องความชอบธรรมจากสังคมหรือกฎหมายได้ไหม ถ้าสังคมกำหนดถึงตำแหน่งแห่งที่ของคน ผู้หญิงในสังคมอดีตหรือแม้แต่ในสังคมปัจจุบัน ผู้หญิงจะไปเรียกร้องอะไรได้ในเมื่อตัวเองก็ไม่ได้มีการศึกษา ไม่มีปากมีเสียงในพื้นที่สาธารณะ การดำรงชีวิตยังต้องพึ่งพิงผู้มีอำนาจ การเรียกร้องของผู้หญิงถ้าจะทำได้ก็คือการเรียกร้องบนฐานของความเจ็บปวด บนฐานของความจนตรอก ที่ต้องการจะส่งเสียงออกมาบ้าง เพราะไม่ทางเลือก

1.3 ค่าปรับใหม่ในการเป็นแม่สื่อให้ชายหญิงเป็นชู้กันด้วยกลวิธีต่าง ๆ

ผู้ใดเป็นสื่อชักให้เป็นชู้กับเมียท่าน ปรับใหม่ 110 เงิน หากยกไว้ให้ปรับใหม่ 52 เงิน ลักษณะของสื่อชู้นี้ คือนัดแนะหรือใช้เหล้าใช้ยามอมเขาเรียกว่าสื่อชู้กัน ให้ผู้หญิงมาหาผู้ชายในบ้านเรือน ชวนผู้ชายไปในที่รโหฐานแล้วเอาผู้หญิงไปส่งให้

กฎหมายมังรายศาสตร์ให้ความสำคัญกับเรื่องประเวณีที่ต้องอยู่ในกรอบของผู้หญิงอย่างมาก กฎหมายข้อนี้เป็นไปในลักษณะป้องปราม หรือการตัดตอนเพื่อให้คู่ชู้ได้สมสู่กัน ค่าปรับใหม่เป็นเสมือนกำแพงที่จะกั้นความคิดของผู้ที่เป็นสื่อให้กับบุคคลอื่นที่จะไปเป็นชู้กัน ถ้าพิจารณาจากค่าปรับใหม่จะเห็นได้ว่า เป็นจำนวนเงินที่สูงเมื่อเทียบกับกรณีอื่นไม่ว่าจะเป็นการมีชู้กับหญิง 20 จำพวก จำนวนค่าปรับเทียบเท่าได้กับการกระทำชู้ มิฉฉาจรหรือข่มขืนผู้หญิง

1.4 ค่าปรับใหม่ในการล่วงเกินเมียท่าน แลจับนม เป็นชู้เมียท่าน และถูกท่านฆ่าตายหรือทำร้าย

ถ้าหากว่าจับนมเมียท่าน ให้ปรับคนที่จับ เท่ากับครึ่งหนึ่งของที่ท่านมาสู่ขอ แล้วให้ขอมมา ท่าน ก็ถือว่าเป็นการสมรสแล้ว

ถ้าหากเป็นชู้กับเมียท่าน ควรจะลงโทษให้ใช้แสนกับหมั้นเบี้ย (110,000)¹

หากผู้ใดไปเป็นชู้กับเมียท่าน ถูกท่านฆ่าตายก็ดี บาดเจ็บก็ดี เสียอวัยวะ เช่น หู ตา เท้า มือ ก็ดี ก็ไม่ควรถือเอาเป็นผิดกับเจ้าเรือน

กฎหมายข้อนี้แสดงถึงสิทธิในการเป็นเจ้าของผู้หญิง โดยแท้ เพราะสามีเป็นเจ้าของภริยา สามารถลงโทษผู้ใดที่ตนที่ กฎหมายก็ได้เปิดช่องไว้ให้แล้ว การฆ่าชู้หรือทำให้ชู้บาดเจ็บเหมือนจะเป็นการแก้แค้นที่ได้รับการรับรองจากกฎหมาย ซึ่งกฎหมายข้อนี้ตรงกับกฎหมายของไทยปัจจุบัน ที่สามีสามารถฆ่าชายชู้ให้ตายได้หรือฆ่าให้ตายได้ทั้งชายชู้และภรรยาตัวเองด้วยเหตุแห่งการถูแกล่โทสะ เพียงแต่กฎหมายไทยปัจจุบันไม่ได้เปิดช่องว่างนี้ให้เห็นอย่างเด่นชัด แต่ผู้พิพากษาหรือกระบวนการยุติธรรมล้วนเป็นผู้ชายการตัดสินใจก็เข้าข้างผู้ชาย ซึ่งจริง ๆ การถูแกล่โทสะแล้วฆ่าชายชู้กับภริยาตัวเองตายเป็นเพียงเหตุอ้างที่ฟังไม่ขึ้น แต่เหตุผลซ่อนของกรณีนี้ก็ถือการใช้สิทธิในการเป็นเจ้าของประเวณีของผู้ชายมากกว่า ซึ่งเมื่อจะเทียบกันไปแล้วระหว่างกฎหมายไทยปัจจุบันกับกฎหมายมังรายศาสตร์ แทบจะไม่ได้แตกต่างกันเลยในเรื่องของการเป็นเจ้าของร่างกายและเจ้าของประเวณีของผู้หญิง

ข้อสังเกตประการหนึ่งในกฎหมายมังรายศาสตร์ ทุกความผิดหลาย ๆ ข้อหรือแทบจะทุกข้อสามารถชดใช้กันด้วยเงิน บทลงโทษในการปรับไหมแก่ผู้กระทำผิดจึงเป็นเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางชนชั้น โดยเฉพาะในกฎหมายครอบครัว ความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางชนชั้นยังไปทับซ้อนกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจหญิงชายอีกด้วย

ความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางชนชั้นนั้นสื่อผ่านกฎหมายด้วยการใช้เงินเสียค่าปรับไหม แต่ไม่มีบทบัญญัติต่อไปว่าถ้าไม่มีเงินให้ปรับไหมแล้วจะต้องทำอย่างไร ทางออกของคนธรรมดาหรือชาวบ้านทั่ว ๆ ไปก็คือการขายตัวเองหรือขายลูกขายเมีย เพื่อนำเงินมาจ่ายค่าปรับไหม ซึ่งนี่ก็เป็นทางออกหนึ่ง แต่ในกรณีที่ผู้กระทำผิดเป็นผู้มียศมีบรรดาศักดิ์ การจ่ายค่าปรับไหมจึงไม่ใช่ปัญหาใหญ่ ดังนั้นการกระทำผิดไม่ว่าจะเป็นการมีชู้ ล่วงละเมิดทางเพศต่อผู้หญิง ก็ไม่ใช่เรื่องใหญ่อีกเหมือนกัน แม้จะมีข้อกฎหมายบางข้อบัญญัติไว้ว่าให้ปรับไหมตามยศศักดิ์ของผู้กระทำผิด ถ้ามียศมีตำแหน่งสูงก็ให้เสียค่าปรับไหมสูง แต่ถ้าผู้กระทำผิดมีอำนาจบารมีมากกว่าจำเมืองซึ่งเป็นผู้ตัดสินคดีความ แล้วจำเมืองจะกล้าตัดสินให้ผู้นั้นเสียค่าปรับไหมสูงหรือไม่ เพราะนั่นอาจจะเป็นการนำภัย

¹ ถ้าเทียบจำนวนเงิน ระหว่างหน่วยที่เป็นเบี้ย กับหน่วยที่เป็นเงิน ค่าปรับไหม 110,000 เบี้ย ก็จะเท่ากับ 110 เงิน (โดยประมาณ)

มาสู่ตัวผู้ตัดสินใจตัดสินใจตัวเอง แน่ใจว่าสังคมด้านนาในอดีตความยุติธรรมไม่ใช่สิ่งที่อยู่สูงสุดคู่บ้านเมือง ความมีอำนาจต่างหากที่อยู่คู่กับสังคมที่ต้องกระทำศึกสงครามอยู่ตลอดเวลา

1.5 การพิจารณาความกรณี พ่อค้าเป็นชู้กับลูกสะใภ้

พ่อค้าเป็นชู้กับลูกสะใภ้ขณะที่พ่อค้าตายไปแล้ว ให้ลุง ตา เอาผู้หญิงนั้นคืน ถ้าลูกสะใภ้ที่มีค่า เมื่อพ่อค้าตายก็ให้กลับคืน ไปอยู่กับพ่อแม่ของตน พ่อแม่ผู้เอาค่าตัวคืนครั้งหนึ่ง

การที่พ่อค้าเป็นชู้กับลูกสะใภ้ขณะที่พ่อค้าได้ตายไปแล้ว ซึ่งกฎหมายบอกว่าเป็นความผิด แสดงว่าสิทธิอันชอบธรรมในการเป็นเจ้าของประเพณีของผู้เป็นพ่อค้ายังอยู่ แม้ตัวจะตายไปแล้ว เมื่อมีการกระทำผิดขึ้นระหว่างพ่อค้ากับลูกสะใภ้ กฎหมายบอกให้ ลุง ตาเอาตัวผู้หญิงนั้นกลับไปอยู่กับครอบครัวเดิม ประเด็นนี้เป็นการตอกย้ำให้เห็นว่า ความเป็นผู้หญิงไม่ว่าจะอยู่ในสถานะภาพไหน โสด มีพ่อ หรือมีแม่ ก็ต้องมีผู้ชายเป็นผู้คุ้มครองเสมอ เพราะทัศนะของผู้ปกครองมองว่าผู้หญิงคือสมบัติของผู้ชายที่ผู้ชายจะต้องปกป้องคุ้มครอง และรักษาผลประโยชน์จากเนื้อตัวร่างกายของผู้หญิงที่ผู้ชายเป็นเจ้าของ

2. ลักษณะการพิจารณาหญิงมีชู้กรณีต่าง ๆ กรณีในการพิจารณาในกรณีที่หญิงมีชู้ มีหัวข้อในการพิจารณา คือ

การลงโทษหญิงมีชู้ที่ไปหาผู้ชายถึงบ้าน

ค่าปรับหญิงที่มีชู้

โทษ ค่าปรับ กรณีหญิงมีชู้ไปหาชายถึงบ้าน

การขายหญิงที่มีชู้

ให้หญิงมีชู้ชดใช้เงินให้พ่อ

พ่อจับได้แล้วทำร้ายเมียและชู้

2.1 บทลงโทษกรณีเมียมีชู้โดยไปหาชายอื่นถึงบ้านชาย แต่ยังไม่ได้ผิดประเวณี

เมียผู้ใดไปหาชู้ถึงเรือน ผู้ชายได้จับและกอด แต่ไม่ได้ร่วมหลับนอน ให้มัดผ้า ข้าวตอก ดอกไม้ (ดอกไม้รูปเทียน) ขอบมาแก่ผู้เป็นพ่อ หากพ่อไม่ยินยอมจะปรับไหมให้ได้ ก็ให้เขียนเมียมัน 20 ที หรือ 30 ที แล้วจึงปรับไหมตามประเพณี ตามความหนักเบา การลงโทษนี้เพราะ เมียมันเลวไปหาผู้ชายถึงบ้าน

บทลงโทษของผู้หญิงที่ไปหาชายชู้ถึงบ้าน สามีนี้อาจที่จะเลือกบทลงโทษโดยจะยอมรับการขอขมาหรือเป็นค่าปรับใหม่ก็ได้ การยอมรับการขอขมาก็เปรียบเสมือนการให้อภัย แต่

ถ้า ไม่ให้อภัยก็เอาค่าปรับใหม่จากผู้ชาย และกึ่งโทษผู้หญิงด้วยการเขียน การลงโทษผู้หญิงด้วยการเขียนก็เหมือนกับกฎหมายตราสามดวง และกฎหมายพม่าที่ใช้ความรุนแรงในการลงโทษผู้หญิง ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการประณามผู้หญิง ซึ่งที่จริงการกระทำแล้วเกิดเป็นอคติความขึ้นมา ก็สร้างความอับอายให้ผู้หญิงได้มากพอแล้ว ความอับอายที่ผู้หญิงได้รับแตกต่างกับชายผู้เป็นชู้อย่างมาก เพราะกรอบเรื่องประเพณีที่รัดแน่นของผู้หญิงเป็นเครื่องมือที่น่ากลัวผลของการแหกคอกจากกรอบนี้ไม่ใช่เฉพาะตัวผู้หญิงเท่านั้นที่จะได้รับผลกระทบ ครอบครัวของผู้หญิง ก็จะถูกมองในเชิงลบด้วยในฐานะที่ลูกสาวเป็นคนมักมากในกาม และพ่อแม่บรมขันธ์สอนไม่ดี

2.2 ค่าปรับใหม่ผู้หญิงมีชู้

หากหญิงมีชู้ให้ใหม่ชายชู้ 100 เงิน ของที่ผู้หญิงไม่กินนั้นมีค่าเท่าใดให้ผู้หญิงชดใช้คืนให้สามีเก่า 2 เท่าแล้วให้ใหม่ผู้หญิง 110 เงิน ถ้ายากจน ให้ใหม่ 52 เงิน ถ้ายังไม่หมดรักกันก็อย่าให้ใหม่ ถ้าผู้หญิงทำตัวเลวครั้งหรือสองครั้งเป็นอันหมดค่าตัวผู้หญิง สามีเก่าจะใหม่ค่าตัวไม่ได้

ค่าปรับใหม่ของชายชู้กับผู้หญิงมีความแตกต่างกัน ผู้หญิงที่ไปมีชู้จะต้องเสียค่าปรับใหม่ที่สูงกว่า นอกจากจะต้องเสียค่าปรับใหม่แล้ว ผู้หญิงยังต้องชดใช้ทรัพย์สินที่สามีเคยให้เป็น 2 เท่าของทรัพย์สินที่เคยได้รับ ความแตกต่างในข้อนี้แสดงว่ากฎหมายมองว่าผู้หญิงเป็นฝ่ายผิดเพราะต้องชดใช้ค่าปรับใหม่ที่สูงกว่าชายชู้ กฎหมายยังบอกต่อไปอีกว่าถ้ายังรักกันอยู่ก็ไม่ต้องปรับใหม่ แสดงว่าในทัศนะของกฎหมายได้แบ่ง คนเป็น 2 พวก คือคนดีกับคนเลว หญิงที่มีชู้คือคนเลว ที่จะมีสามีที่ดีคอยให้อภัย แล้วอะไรคือมาตรฐานในการแบ่งคุณค่าของความดี เครื่องมือที่ใช้ก็คือเรื่องประเพณี การมีเพศสัมพันธ์ หญิงที่มีเพศสัมพันธ์กับสามีเพียงคนเดียวคือคนดี แต่มาตรฐานที่ใช้วัดความดีของผู้ชายไม่ใช่เรื่องประเพณี

2.3 โทษค่าปรับ กรณีหญิงมีชู้โดยไปหาถึงบ้านชาย

หากผู้ใดร่วมเพศกับชู้ ปรับ 110,000 เบี้ย หากหญิงมีสามีไปร่วมเพศกับผู้ชายที่บ้านผู้ชาย ให้เอาผู้หญิงไปขาย เอาค่าตัวให้สามีทั้งสิ้น หากไม่ได้สินใช้นั้นก็ให้ โทษหัวของผู้หญิงเป็นการประจานอย่าให้เป็นเยี่ยงอย่างเลยจึงจะชอบคลองธรรม

กฎหมายมังรายมีบทลงโทษชายชู้ไม่ว่าจะเป็นลักษณะไหนก็จะมีโทษเพียงการปรับใหม่เท่านั้น ส่วนผู้หญิงก็ให้เอาไปขายแล้วเอาเงินชดใช้ให้สามี ด้วยค่าของเงินในอดีตทำให้ผู้ศึกษาไม่ทราบว่า การปรับใหม่ชายชู้ 110,000 เบี้ย ก็กับการเอาตัวผู้หญิงไปขาย อันไหนจะมีราค่างวดมากกว่ากัน แต่การที่กฎหมายบัญญัติให้เอาผู้หญิงไปขายก็เท่ากับว่าเป็นการตราหน้าว่าผู้หญิงนั้นเป็นคนเลวเป็นคนไม่ดีไม่สมควรที่สามีจะเลี้ยงเป็นเมียต่อไป นอกจากเอาผู้หญิงไปขายแล้วยังต้อง โทษหัวผู้หญิง

เป็นการประจักษ์อีกด้วย การ โกงหัวผู้หญิงเป็นการทำลายอัตลักษณ์ของผู้หญิง แม้การ โกงหัวผู้หญิง จะไม่ใช่เรื่องที่โหดเหี้ยมเท่ากับกฎหมายของพม่าและกฎหมายตราสามดวง แต่โดยหลักการก็คือ การทำลายอัตลักษณ์ในความเป็นผู้หญิงเหมือนกัน แต่มีระดับของความรุนแรงที่แตกต่างกัน

2.4 การพิจารณาความ หญิงมีชู้โดยการขายหญิงนั้น

หากผู้หญิงเลว มักมากในกามารมณ์ ไม่ช่วยศั้วทำมาหากิน ให้ขายเอาค่าตัวมาให้แก่ศั้ว ครั้งหนึ่ง ให้แก่พ่อแม่ผู้หญิงครั้งหนึ่ง เพราะเหตุว่าพ่อแม่ไม่สั่งสอน

ข้อกฎหมายที่ค่าผู้หญิงตรง ๆ อย่างนี้เป็นที่ยืนยันได้อย่างดีว่าสังคมล้านนาใช้มาตรฐานในเรื่องประเวณีตัดสินคุณค่าของผู้หญิง การขายผู้หญิงและนำเงินมาแบ่งให้สามีและพ่อแม่ของผู้หญิง เป็นสิ่งที่โง่เขลาจนถึงปัจจุบัน ปราบปรามการที่พ่อแม่เอาลูกสาวไปให้นายหน้าค่าแรงงาน หรือทั้ง ๆ ที่รู้ว่าความเสี่ยงที่ลูกสาวอาจจะต้องถูกลอกไปขายตัวนั้นเป็นไปได้แต่ก็ส่งลูกสาวไป หรือกรณีที่ส่งลูกสาวไปค้าประเวณีโดยตรงก็มีหลายกรณี การที่กฎหมายบัญญัติให้เอาหญิงเลวไปขายแล้วแบ่งเงินค่าตัวให้สามีกับพ่อแม่ฝ่ายหญิง เป็นรูปแบบของการบังคับให้หญิงเลวต้องกตัญญูต่อผู้ที่มีบุญคุณการกำหนดให้เอาค่าตัวของผู้หญิงนั้นให้กับสามีและพ่อแม่ ก็หมายความว่าสามีในทัศนะของกฎหมายมีบุญคุณต่อภริยาเทียบเท่าได้กับพ่อแม่ผู้ให้กำเนิด

2.5 การพิจารณาความหญิงมีชู้ โดยให้ตีค่าหญิงนั้น ใ้ค่าให้ชาย แล้วให้หย่า

ถ้าผู้หญิงแต่งงานใหม่ หรือมีชู้ ให้แบ่งค่าของผู้หญิงออกเป็น 3 ส่วน ให้แก่ผู้ชาย 1 ส่วน แล้วให้หย่ากัน แต่ถ้าหากสามียังอยากอยู่กับภริยาก็อ่าได้ใหม่ ถ้าทั้งสองหย่ากันจริง แต่ผู้หญิงก็ยังไม่นั่นของหมั้นให้ผู้ชาย ผู้ชายก็ยังถือว่ายังเป็นสามีภริยากันอยู่

กฎหมายในข้อนี้ผู้หญิงไม่ต้องเสียค่าปรับใหม่ เพราะว่าผู้หญิงไปแต่งงานใหม่ การแต่งงานใหม่ของผู้หญิงมีความชอบธรรมในเรื่องประเวณี เพราะการแต่งงาน (Marriage) คือความชอบธรรมในการร่วมประเวณีของหญิงชาย การที่หญิงไปแต่งงานใหม่โดยที่ยังไม่ได้หย่ากับสามีเก่าเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้องดังนั้นหญิงนั้นจึงยังต้องชดใช้ค่าเสียหายให้กับสามีเก่า

กฎหมายข้อนี้จะเห็นได้ถึงถึงความสำคัญของของหมั้น ของหมั้นที่ชายเคยได้ให้กับหญิง เป็นเพียงทรัพย์สินที่ชายฝากไว้กับหญิง เพราะถ้าวันใดหญิงมีชู้หรือต้องการหย่า หญิงต้องคืนของหมั้นนั้นต่อชายจึงจะถือว่าเป็นการหย่าที่สมบูรณ์ ของหมั้นจึงเป็นเพียงสิ่งประกันในเรื่องประเวณีของหญิงชายที่จะแต่งงานกันเท่านั้นเอง

2.6 การพิจารณาความ หญิงมีชู้ ศั้วจับชู้ได้ หรือทำร้ายชู้เมีย

ผู้จับได้ผู้และเมียในที่ลับตาคน เป็นต้นว่าบ้านร้างเรือนร้าง มีพยานผู้รู้เห็น หรือพยาน ไม่มี ผู้ผู้ได้ฟันผู้หญิงบาดเจ็บ หรือฟันตายทั้งสอง อย่างว่าอะไรแก่ผู้ผู้

ถ้าไม่มีพยาน ผู้ผู้ได้ฟันผู้ตายก็ไม่ควรเชื่อ ให้ปรับไหมผู้ตามกฎหมาย แม้เมียจะยอมรับ ก็ตาม ก็อย่าฟัง เพราะเหตุว่า ผู้ผู้ฆ่าคนตายแล้วกลัวความผิด บังคับเมียให้ยอมรับว่ามีผู้ และเมียก็กลัวผู้จะได้รับความลำบาก

ภายหลังคนทั้งหลายจะหมั่นฆ่าฟันกันตายโดยง่าย เกล็ดชังผู้ใดเขาก็จะฆ่าแล้วอ้างว่ามีผู้กับเมียมัน ให้ใหม่ผู้เป็นผู้เพราะเหตุนี้

ช่องว่างทางกฎหมายที่ให้สามีลงโทษแก่หญิงและชายผู้ ด้วยการทำให้ร้ายร่างกายซึ่งอาจจะแค่ได้รับบาดเจ็บหรือถึงตาย เป็นความรุนแรงทางกายที่รุนแรงที่สุดในกฎหมายครอบครัวของกฎหมายมั่งราย แต่กฎหมายก็ป้องกันเหตุไว้ว่าต้องมีพยานผู้เห็น

การที่กฎหมายไม่ให้เชื่อฟังคำให้การของผู้เป็นเมีย เพราะเกรงว่าผู้เป็นเมียจะถูกผู้ บังคับให้ยอมรับว่ามีผู้ การที่กฎหมายกลัวว่าผู้จะบังคับเมีย เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในครอบครัวที่หญิงต้องเป็นผู้สยบยอมต่อสามี

3. ลักษณะการพิจารณาความ กรณีเป็นผู้กันระหว่างคนที่มิยศศักดิ์ ฐานะต่าง ๆ กัน การพิจารณากรณีที่ผู้กันและผู้มิยศศักดิ์ต่างกัน มีหัวข้อดังนี้

ค่าปรับตามตาม ยศ ฐานะ กรณีที่ไปมีผู้กับเมียคนที่มี ยศ ฐานะสูงกว่า

ค่าปรับตามตาม ยศ ฐานะ กรณีที่ไปมีผู้กับเมียคนที่มี ยศ ฐานะเท่ากัน

ค่าปรับกรณีเจ้าเมืองหรือผู้มีตำแหน่งใหญ่โต มีผู้กับเมียคนอื่น

ค่าปรับ ที่ชดใช้ด้วยเงินหรือทาส

ค่าปรับที่ให้เจ้าหน้าที่รัฐพิจารณา

กรณีที่ ทาส ไปมีผู้กับเมียเจ้า เมียขุน

กรณีชายไปมีผู้กับเมียผู้มิยศสูงกว่า ถูกฆ่า ผู้ฆ่าไม่มีโทษ

ผู้เป็นเจ้ามีผู้กับเมียทาส

3.1 ค่าปรับตามยศ ฐานะ ความผิดกรณีกระทำมิจอจารเมียท่าน ลักษณะต่าง ๆ จนถึงเป็นผู้กับเมียท่าน

พระยา เสนา อำมาตย์ เจ้าเมืองก็ดี ปรับไหม 3,300 เงิน เจ้าหมื่นครองเมืองน้อยเป็นผู้เมียท่านปรับไหม 2,200 เงิน หากเจ้าขุนมูลนายให้ปรับตามคลองอันหนักอันเบา

ผู้มีตระกูลกระทำมิจนาจากับเมียท่านให้ปรับไหม 6,600 หากเพียงแต่จับแต่ปลายมือ จับนม กอครัด ไม่ทันเสพสมสู่ ให้ปรับไหม 800 หากว่าจับแต่ชายเสื้อผ้า ปลายผมหรือซิงดอกไม้ในตัว ให้ปรับไหม 400 หากว่าได้พุดคุยกับเมียท่านในที่ลับตาคน ให้ทำขันขอมมา 200

หากเป็นลูกท้าว ขุน หัวหมื่น หัวแสน กระทำชู้กับเมียท่าน ให้ใส่สินไหม 800 จับปลายมือ จับนม กอครัด ไม่ทันชำระให้ใส่สินไหม 400 หากจับเสื้อผ้า มวยผม เอาดอกไม้ในตัวก็ดี ให้ใส่ขันแปลง 200 หากว่าได้เล่าโลมด้วยวาจาในที่ลับตาคนกับเมียท่าน ให้ใส่สินไหม 100

หากเป็นลูกนายร้อย นายพัน ลูกท้าว บ่าวขุน นักปราชญ์ นายพ่อค้ากระทำชู้กับเมียท่าน ให้ใส่สินไหม 400 บาท จับแต่ปลายมือ จับนม กอครัดเนื้อตัว ใส่สินไหม 100 หากจับเสื้อผ้า มวยผม เอาดอกไม้ในตัว ใส่สินไหม 100 หากเล่าโลมด้วยวาจาในที่ลับตา ให้ใส่โทษสินไหม 5 บาท

ไพร่เมือง เป็นชู้กับเมียท่าน ให้ใส่สินไหม 200 หากจับปลายมือ กอครัดเนื้อตัว ใส่สินไหม 100 หากจับเสื้อผ้า มวยผม ชมดอกไม้ ใส่สินไหม 5 บาท หากกล่าวด้วยวาจาในที่ลับตาคนให้ใส่สินไหม 22 เงิน

ความแตกต่างในเรื่องค่าปรับไหมมีความแตกต่างกันไปตามระดับของบรรดาศักดิ์ ธรรมเนียมที่ทำผิดอย่างเดียวกันผู้ที่มีบรรดาศักดิ์สูงก็จะเสียค่าไหมสูงตามไปด้วย กลุ่มคนที่ได้รับการยกเว้นโทษนี้ก็คือกษัตริย์รวมถึงพระราชวงศ์ เพราะคนกลุ่มนี้ถือว่าเป็นผู้มีบุญมากเป็นชนชั้นสูงสุดในสังคม ลักษณะของความผิดในกฎหมายข้อนี้แยกเป็น 2 ระดับคือ การมีเพศสัมพันธ์กัน กับการล่วงละเมิดทางเพศแต่ยังไม่ถึงขั้นที่จะมีเพศสัมพันธ์กัน

การยอมรับในความแตกต่างในชาติกำเนิดสืบเนื่องมาจากหลักทางศาสนาที่ว่า คนที่เกิดมามียศ มีบรรดาศักดิ์ก็คือคนที่ชาติที่แล้วทำบุญไว้มาก ลำดับของการลงโทษเอาความผิดเริ่มมาตั้งแต่ข้าราชการระดับสูง พระยา เสนา อำมาตย์ เจ้าเมือง การยอมรับในความต่างนี้ถ้าในทางปฏิบัติทำได้จริงอย่างที่กฎหมายกำหนดไว้ก็ถือว่าเป็นมาตรการทางกฎหมายที่จะช่วยป้องกันการถูกละเมิดทางเพศต่อผู้หญิงได้ดี เพราะคนที่มิตำแหน่งทางสังคมสูงย่อมถูกคาดหวังว่าจะต้องปฏิบัติตัวเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับผู้อยู่ใต้การปกครอง

3.2 ค่าปรับ ธรรมเนียมเป็นชู้กันหรือจับนม ลักษณะต่าง ๆ ของบุคคล สถานะหรือยศเสมอกัน

ลักษณะมิจนาจาร ร่วมเพศกัน ข้ำชอบเมียข้ำ แม้ไม่มีเงินแต่มีพี่น้อง ปรับไหม 52 เงิน ข้ำชอบเมียไทยปรับไหม 52 เงิน จับนมนอกเสื้อ ใหม 22,000 เบี้ย จับนม 2 ข้างในเสื้อ ใหม 11,000 เบี้ย

นายคนไม่มีศักดินาชอบเมียท่านปรับไหม 220 เงิน จับนมนอกเสื้อ 1 ข้าง ปรับไหม 22,000 เบี้ย คุมกอดถือนม 2 ข้าง นอกเสื้อปรับไหม 44,000 เบี้ย ในเสื้อปรับไหม 22,000 เบี้ย

นายคินผู้มีศักดิ์นาคีดี นายก้วนกัดี ปรับไหม 330 เงิน จับนม 2 ข้างนอกเสื่อปรับไหม 66,000 เบี้ย จับนม 2 ข้างในเสื่อปรับไหม 33,000 เบี้ย

นายม้าชอบเมียท่านใหม่ 550 เงิน จับนม 1 ข้างนอกเสื่อปรับไหม 55,000 เบี้ย จับนม 2 ข้างนอกเสื่อปรับไหม 110,000 เบี้ย จับนม 2 ข้างในเสื่อปรับไหม 55,000 เบี้ย

นายข้างชอบเมียท่านปรับไหม 1,100 เงิน จับนม 1 ข้างนอกเสื่อปรับไหม 110,000 เบี้ย จับนม 2 ข้าง นอกเสื่อปรับไหม 220,000 เบี้ย จับนม 2 ข้างในเสื่อปรับไหม 110,000

ไพร่เป็นฐูเมียไพร่ ถ้าไม่มีเมีย ไหม 52 เงิน ถ้ามีเมีย ไหม 100 บาทเงิน จับนมนอกเสื่อข้างเดียว ไหม 11,000 เบี้ย 2 ข้าง ไหม 22,000 เบี้ย ถ้าหากจับในเสื่อทั้งสองข้าง ไหม 11,000 เบี้ย

ขุนเป็นฐูเมียขุน ไหม 330 เงิน จับนมสองข้าง ไหม 660 เงิน จับในเสื่อทั้งสองข้าง ไหม 330 เงิน ถ้าเป็นเจ้าพระยา เสนา อำมาตย์ ก็เอาค่าของตัวมันได้

กฎหมายในหมวดนี้กล่าวถึงการปรับไหมชายที่เป็นฐูกับเมียของผู้ที่มีบรรดาศักดิ์เท่ากัน เมื่อเทียบกับหมวดที่ผ่านมามีกล่าวถึงการปรับไหมในการทำฐูกับเมียของผู้ที่มีบรรดาศักดิ์สูงกว่า กรณีของผู้ที่มีตำแหน่งขุนเมื่อกระทำฐูกับเมียผู้ที่มีบรรดาศักดิ์สูงกว่า จะต้องเสียค่าปรับไหมสูงกว่า การกระทำฐูกับเมียของผู้เป็นขุนเหมือนกัน เพราะการข้ามพื้นที่หรือก้าวข้ามศักดินาเป็นเรื่องต้องห้ามในสังคมล้านนา ถือเป็น การหลบหลู่ผู้ที่มีบรรดาศักดิ์สูงกว่าหรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นการหยามหน้าผู้ใหญ่

ค่าปรับในการจับนมเมียผู้อื่น มี 2 กรณีคือการจับนมนอกเสื่อและการจับนมในเสื่อ การจับนมนอกเสื่อจะเสียค่าปรับไหมมากกว่า การจับนมในเสื่อของผู้หญิงเพราะกฎหมายมองว่าการที่ผู้ชายจับนมในเสื่อของผู้หญิงได้แสดงว่าผู้หญิงต้องเป็นใจ ซึ่งความเป็นจริงอาจจะมีความซับซ้อนมากกว่านั้น เพราะผู้หญิงอาจจะถูกบังคับโดยอำนาจข่มขู่หรือการใช้กำลังของผู้ชายก็เป็นได้

3.3 ค่าปรับผู้เป็นเจ้าของ หรือท้าวพระยา กรณีเป็นฐูกับเมียผู้อื่น

ท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ หรือเจ้าเมืองกัดี ไหม 3,300 เงิน เจ้าหมื่นครองเมืองน้อยเป็นฐูกับเมียท่านใหม่ 2,200 เงิน เมื่อเจ้าข้างเป็นฐูเมียไพร่ ให้ใช้ไพร่ล้านแสนเบี้ย (1,100 เงิน)

ไพร่ชอบเมียท่านใหม่ 110 เงิน หากจับนมนอกเสื่อหนึ่งเต้า ไหม 11,000 เบี้ย จับนมสองเต้านอกเสื่อ ไหม 44,000 เบี้ย จับนมในเสื่อสองเต้า ไหม 22,000 เบี้ย

นายคินมีศักดิ์นาคีดี นายก้วนกัดี ไหม 330 เงิน จับนมสองเต้านอกเสื่อ ไหม 66,000 เบี้ย จับนมสองเต้าในเสื่อ ไหม 33,000 เบี้ย

นายม้าเป็นฐูเมียท่านใหม่ 550 เงิน จับนมหนึ่งเต้านอกเสื่อ ไหม 110,000 เบี้ย จับนมสองเต้าในเสื่อ ไหม 55,000 เบี้ย

นายม้าเป็นผู้เมียท่าน ไหม 1,100 เงิน จับนมหนึ่งเต้านอกเสื้อ ไหม 11,000 เบี้ย จับนมสองเต้านอกเสื้อ ไหม 22,000 เบี้ย

ไพร่น้อยเป็นผู้กับเมียท่าน ไหม 110 เงิน จับนมเต้านอกเสื้อไหม 11,000 เบี้ย หากกุมกอดและจับนมนอกเสื้อ ไหม 55,000 เบี้ย หากจับนมในเสื้อสองเต้า ไหม 22,000 เบี้ย

นายตืน นายกว้าน ต้องปรับไหม 330 เงิน จับนมสองเต้านอกเสื้อไหม 66,000 เบี้ย จับนมสองเต้านอกเสื้อ ไหม 33,000 เบี้ย

เจ้านายช้างม้า นายกว้าน นายลีน นายตืน ไพร่ เอาเมียท่านเป็นเมียตน ให้ไหมอีก 1 เท่า ตืนใช้ที่เขาเป็นผู้เมียท่าน เมื่อจะแต่งสิน ใช้ให้พิจารณาความหนักเบา ความมั่งมี และเชียวใจของเขา

ข้อสังเกตจากกฎหมายมังรายในกฎหมายที่เกี่ยวกับลักษณะการทำชู้หรือล่วงละเมิดทางเพศต่อผู้หญิง จะมีข้อบัญญัติของกฎหมายที่กล่าวถึงการล่วงละเมิดต่อหญิงด้วยการจับมือ ผม หู นม ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นอวัยวะ ส่วนบนของผู้หญิงทั้งหมด ทำไมไม่มีการกล่าวถึงการล่วงละเมิดต่อหญิงในอวัยวะส่วนล่าง อาทิ ขา เอว ก้น หรือแม้แต่อวัยวะเพศของผู้หญิง ซึ่งผู้ศึกษาได้ตั้งข้อสมมุติฐานว่า เนื้อหาของกฎหมายมังรายมีส่วนสัมพันธ์กับหลักธรรมทางศาสนาอย่างมาก อวัยวะส่วนต่าง ๆ ของผู้หญิงตั้งแต่เอวลงไปอาจจะถูกมองว่าเป็นของต่ำ โดยเฉพาะอวัยวะเพศหญิง ประจำเดือน ล้วนเป็นของที่จะทำความความศักดิ์สิทธิ์ หรือเป็นความมัวหมองต่อทุกองค์ประกอบของพุทธศาสนา เพราะในหลักปรัชญาทางศาสนา หนึ่งในบรรดามารที่พยายามขัดขวางการบรรลุธรรมของพระพุทธเจ้า ครั้งยังเป็น ไม่เป็นพระบรมศาสดาก็คือผู้หญิง ด้วยตรรกะ (Logic) เดียวกันนี้เองในกฎหมายมังรายศาสตร์ จึงไม่ปรากฏข้อความที่กล่าวถึงอวัยวะเพศเฉพาะหญิง เพราะมังรายศาสตร์คือกฎหมายของกษัตริย์ ซึ่งกษัตริย์ของล้านนาคือผู้มีบุญดังเช่นพุทธองค์หรือเป็นตัวแทนของสมมุติเทพ การตรากฎหมายจากกษัตริย์ จึงไม่ปรากฏการกล่าวถึงอวัยวะเฉพาะเพศของผู้หญิง (Vagina) ในกฎหมายมังรายศาสตร์ แม้จะมีคำว่า การร่วมเพศ (Sexual Intercourse) ในภาษาล้านนาที่จะมีคำที่แสดงถึงอวัยวะเพศหญิง (Vagina) อยู่ในถ้อยคำนั้นด้วย แต่คำว่าอวัยวะเพศหญิงในความหมายนั้นเป็นเพียงส่วนประกอบของคำที่ หมายถึงการร่วมเพศเท่านั้น

อีกกรณีหนึ่งก็คือระบบสัญลักษณ์ (Symbolic) ในการให้ความหมายต่อระดูหรือประจำเดือนของผู้หญิงที่อาจจะทำให้คาถาอาคมหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองตัวของผู้ชายเสื่อมลง การจะไปสัมผัสกับอวัยวะเพศหญิง ซึ่งก็ไม่ว่าช่วงที่ชายจะสัมผัสนั้นผู้หญิงมีประจำเดือนหรือไม่ และอาจจะเป็นสิ่งที่ยุชายในสมัยนั้นไม่ทำกัน¹

¹ ดูเพิ่มเติมใน ปรีติดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล, เพชร่างพร่างกาย บททดลองมองร่างกายในศาสนา ปรัชญาการเมืองประวัติศาสตร์ ศิลปะ และมนุษยวิทยา, (กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ คณะสังคมวิทยาและ

3.4 ค่าปรับเป็นเงินหรือเป็นข้าทาส ในความผิดเป็นชู้กันของคนต่างยศศักดิ์ต่างฐานะกัน

ข้าชอบเมียข้า ไหม 20 ถ้ามียเมีย ไหม 100 บาท

ข้าชอบเมียขุน ไหม 552

ขุนชอบเมียข้า ไหม 550

ข้าชอบเมียนายมัว และขุนที่มียศตำแหน่งสูง ไม่มีเมีย ไหม 52 ถ้ามียเมีย ไหม 100 บาท

ถ้าเป็นชู้กับเมียของผู้มีปัญญา ไซ้ข้าสี่คน

ถ้าเป็นชู้กับเมียของผู้มีปัญญา ชดไซ้ข้าแปดคน

ถ้าเป็นชู้กับเมียอันกษัตริย์ เศรษฐี หรือผู้ดี ไซ้ข้าสิบสองคน

ถ้าเป็นชู้กับเมียอำมาตย์ผู้น้อย ไซ้ข้าสิบสองคน

ถ้าเป็นชู้กับเมียอำมาตย์ศปานกลาง ไซ้ข้ายี่สิบคน

ถ้าเป็นชู้กับเมียอำมาตย์ใหญ่ ไซ้ข้าสามสิบคน

ถ้าเป็นชู้กับเมียขุนศึก ไซ้ข้าสามสิบคน

ถ้าเป็นชู้กับเมียท้าวพระยา ไซ้ข้าสี่สิบคน

ถ้าเป็นเมียน้อยเมียคนหลัง ๆ ไม่ได้กินข้าวร่วมกับตัว เสียค่าครึ่งหนึ่งของเมียหลวงของเขาทั้งหลายนั้น

การปรับโทษทั้งหมดที่ได้กล่าวมายังไม่มีข้อบัญญัติข้อไหนที่กล่าวถึงการปรับโทษด้วยข้าทาสดังเช่นข้อนี้ กฎหมายในข้อนี้แสดงถึงรูปแบบหนึ่งของการค้ำมนุษย์ได้อย่างดี ความเป็นคนไม่ว่าหญิงหรือชายถ้าเกิดมาไม่มีบรรดาศักดิ์หรือเกิดมาจากพ่อหรือแม่ที่เป็นไพร่ทาส ลูกที่เกิดมาก็ต้องมีสถานะเหมือนพ่อแม่ไม่อาจจะเลื่อนสถานะทางสังคมได้ เว้นแต่บางกรณี อาทิ ผู้ชายไปรบแล้วได้ทำความดีความชอบก็อาจจะได้รับความดีความชอบให้เป็นคนมียศศักดิ์ก็ได้ แต่โดยทั่วไปผู้ชายที่มีสังกัดมูลนาย เจ้านายก็เอาไปใช้แรงงานเพื่อผลประโยชน์ของเจ้านาย ถ้าชายที่ไม่มีสังกัดมูลนายก็จะถูกรัฐเกณฑ์เอาไปใช้แรงงานให้รัฐ

ถ้าหันไปมองผู้หญิงที่อยู่ในสถานะไพร่ ทาส แทบจะไม่มีโอกาสทางสังคมที่จะเลื่อนฐานะของตนเองได้เลย ถ้าจะมีโอกาสที่ดีหน่อยก็คือการไปเป็นเมียของเจ้านายแต่ก็ไม่ได้อยู่ในฐานะเมียหลวง เพราะสังคมได้ก่อกำแพงทางชนชั้นและเป็นเรื่องยากที่ผู้หญิงไพร่จะข้ามไปได้ พวกเขาเจ้านายก็ต้องแต่งงานกับพวกเจ้านายหญิง ข้าที่อยู่ในฐานะเมียน้อยอาจจะมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นบ้าง

อาจจะได้รับยกย่องจากสังคมรอบข้างบ้างที่ตนเองเกิดมามีบุญได้เป็นเมียน้อยเจ้านาย ประเด็นนี้ก็เป็น ความรุนแรงในเชิงโครงสร้างทางสังคมที่ผู้หญิงอยู่ในสถานะทางสังคมที่มีหน้าที่เพียงเป็นผู้รับใช้

การจัดลำดับชั้นทางสังคมอาจจะมีอิทธิพลมาจากศาสนาที่แผ่กระจายมาสู่ภูมิภาคเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ อย่างเช่นการแบ่งชั้นทางวรรณะของอินเดีย กรอบการแบ่งวรรณะในสังคมไทยได้ เลื่อนกลางลงไปบ้างนับแต่การเข้ามาของต่างชาติ จนสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมารัฐสยามต้องมีการ ปรับปรุงประเทศครั้งใหญ่เพื่อสร้างควมศิวิไลซ์ ให้ทันกับประเทศตะวันตกเพื่อหลีกเลี่ยงข้ออ้างของ ตะวันตก ที่จะเออัสยามเป็นเมืองขึ้น

3.5 ค่าปรับที่ผู้พิจารณาจะต้องกำหนดเอาเองตามฐานะ ยศ ของผู้กระทำผิด กรณีเป็นชู้ กับเมียผู้อื่นที่ต่างยศศักดิ์กัน

เจ้าขุนนายช่าง นายม้า นายควาน นายตืนก็ดี เอาเมียท่านเป็นเมีย ให้ปรับไหมสินชดใช้ เหมือนเป็นชู้เมียท่าน เมื่อจะปรับสินชดใช้ให้พิจารณาความหนักเบาเขาอย่างไร

ขุนเป็นชู้กับเมียไพร่ ให้คิดค่าตัวของไพร่ ค่าตัวมันมีเท่าไรก็ชื้อมันให้ออกมาเป็นไท

กฎหมายเกี่ยวกับลักษณะชู้นี้จะเห็นได้ว่ามีข้อกำหนดที่ลักษณะการกระทำชู้อยู่หลาย หมวด การวิเคราะห์จากข้อกำหนดที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่าผู้หญิงต้องอยู่ในกรอบและถูกคาดหวังว่า จะต้องอยู่ในกรอบประเวณีที่เคร่งครัดมาก แต่เรื่องประเวณีของผู้ชายกลับเป็นเพียงกรอบความคุมที่ หลวม ๆ ซึ่งกรอบเรื่องประเวณีของผู้ชาย (ในกฎหมายมังรายศาสตร์) เป็นเพียงมาตรการทางสังคม ที่ต้องการไม่ให้ผู้ชายไปละเมิดสิทธิของผู้อื่น

3.6 ความผิดโทษประหาร หรือขายเป็นทาสอากราคา 2 เท่า ชดใช้ กรณีข้ำทาสเป็นชู้กับ เมียเจ้าเมียขุน หรือผู้มียศต่ำกว่าเป็นชู้กับเมียผู้มียศสูงกว่าตน

ข้าขอบเมียเจ้า เมียขุนก็ดี ความผิดควรฆ่า เหตุว่ามันขอบเมียเจ้าเมียขุน หากไม่ฆ่า ให้ขาย ผู้หญิงเอาราคา 2 เท่า

3.7 ขุนหรือไพร่ ไปเป็นชู้กับเมียท่านถึงเรือนผู้หญิง ถูกฆ่าตายหรือบาดเจ็บ ผู้ฆ่าไม่มี โทษ

ขุนก็ดี ไพร่ก็ดี ไปนอนกับเมียเขาถึงบ้านเรือนเขา เขาจับได้และฆ่าเสีย อย่าเอาความผิด กับลูกเมียผู้ตาย เพราะเหตุว่าไม่ได้สั่งสอนให้ไปนอนกับเมียคนอื่น ถ้าฆ่าไม่ตาย ให้ปรับเป็นค่า สินไหมเพียงครั้งเดียว เพราะเหตุว่ามันได้รับบาดเจ็บแล้ว

3.8 ค่าปรับเมื่อไฟร หรือขุนเป็นชู้กับเมียท่าน หลังจากที่ถูกร้ายแล้วไม่สิ้นชีวิต

ไฟร ขำขุน เป็นชู้กับเมียท่านถูกท่านฆ่าแต่ไม่ตายหากสามารถรักษาให้หายได้ ให้เรียกสินไหมใช้แทนมัน 330 เงิน หากยากจน โยม 110 เงิน หรือ 220 เงิน

หากเป็นชู้กับเมียเจ้าขุนผู้ใหญ่โทษควรฆ่าเสียก็ได้ ไม่ควรตีราคาสินไหมใช้ เพราะเป็นข้าตน หากฆ่าผู้ชายตายให้ขายเอาค่าผู้หญิงให้แก่ผู้มันและเอาเข้าพระคลัง

หากไม่ฆ่าผู้ชายให้ตีราคาค่าผู้หญิงแบ่งครึ่งให้แก่ผู้มันครึ่งหนึ่ง หากยังคบชู้อีก 2-3 ครั้ง ให้ผู้มันขายเมียมันเสีย หากผู้มันไม่ขายและผู้มันได้ฆ่าชู้ตาย ถือว่ามันฆ่าคนตาย ให้ตีราคาชายชู้คนหนึ่งราคา 330 เงิน ใช้แทน 5 เท่า

กฎหมายในกลุ่มนี้ก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการปิ่นกำแพงทางชนชั้น เพราะโทษสูงมากคือการฆ่าให้ตาย นอกจากนั้นผู้หญิงที่กระทำชู้ก็ต้องถูกขายอีกด้วย ข้อสันนิษฐานอย่างหนึ่งของปรากฏการณ์ทางสังคมแบบนี้ก็คือ ผู้ที่มีตำแหน่งใหญ่โตทางสังคมมักจะมีเมียหลายคน และบรรดาเมียเหล่านั้นก็จะเป็นเด็กสาวที่ถูกพ่อแม่นำมาขาย หรือเข้าไปซื้อเอาตามความพอใจเพื่อเอามารับใช้เป็นเมีย ดังนั้นถ้าเป็นผู้ที่มียศ บรรดาศักดิ์ที่สูง หรือเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ก็จะมีผู้หญิงสาวที่เป็นเมียจำนวนมาก เพราะคนในอดีตก็เปรียบเสมือนวัตถุที่สามารถซื้อขายกันได้ ดังนั้นในเรือนของเจ้านายจึงเป็นแหล่งรวมผู้หญิงสาวจำนวนมาก และบรรดาเมียสาวของเจ้านายทั้งหลายจึงเป็นที่ดึงดูดใจแก่ชายหนุ่มที่อยู่ในเรือนที่เป็นไฟร ทาส

3.9 มียศศักดิ์เป็นเจ้า เป็นชู้กับเมียของข้าทาสตน ต้องปล่อยผู้ชู้ข้าทาสตนให้เป็นอิสระ หรือเป็นชู้กับหญิงข้าทาส แต่ผู้ชู้เป็นไท ให้ยกข้าทาสหญิงให้แก่ผู้ชู้โดยใช้ค่าครึ่งหนึ่ง

เจ้านายชอบเป็นชู้เมียข้าทาสของตน ให้ปลดปล่อยผู้ชู้เป็นไท ให้สามีได้เอาเมียเขาออกมาโดยคิดราคาครึ่งหนึ่งของราคาเมีย และให้กับเจ้าของเมียและเจ้าของเมียก็ให้หญิงนั้นกับสามีเขา

การที่เจ้านายไปเป็นชู้กับเมียทาส ทำให้ทาสผู้ชู้ได้รับอิสระ หรือถ้าเมียเป็นทาสแต่ผู้ชู้ไม่ได้เป็นก็ให้คิดราคาค่าตัวของผู้หญิงครึ่งหนึ่งชดใช้ให้กับผู้เป็นชู้ ความแตกต่างของการที่เจ้านายไปเป็นชู้กับเมียข้าคือ การชดใช้ด้วยเงิน การที่เข้าไปเป็นชู้กับเมียเจ้านายคือ การชดใช้ด้วยชีวิต เพราะในอดีตไม่มีหลักสิทธิมนุษยชน ไม่มีหลักแห่งความเสมอภาค ไม่มีความเท่าเทียมกันทางเพศ เพราะการตีความปรัชญาทางพุทธศาสนา เรื่องชาติกำเนิด ทำให้คนไม่ต้องคำถามต่อแรงกดดันที่ตนเองเผชิญ ถึงแม้จะตั้งคำถาม แต่นั่นก็เป็นการทำทนายอำนาจของผู้ที่อยู่เหนือกว่า ในกรณีความสัมพันธ์เชิงอำนาจหญิงชายก็เช่นเดียวกัน กระบวนการหล่อหลอมทางสังคมที่สอนให้ผู้หญิงต้องเชื่อฟังพ่อแม่เชื่อฟังผู้ชู้ กระบวนการนี้ได้ทำให้ผู้หญิงเชื่อ และต้องเป็นผู้ตามในขณะที่ผู้ชู้ก็ต้องสยบต่ออำนาจของผู้ชายด้วย

กฎหมาย : ลักษณะหย่า

กฎหมายลักษณะหย่ามีเกณฑ์ที่ใช้พิจารณา 3 ลักษณะคือ

1. การหย่าตามหลักกฎหมาย
2. การแบ่งทรัพย์สินภายหลังการหย่า
3. การแบ่งทรัพย์สินหลังจากผู้เมียตายจากกัน

1. ลักษณะการหย่าตามหลักกฎหมายมีรายศาสตร์ การหย่าตามหลักกฎหมายมีหัวข้อย่อยดังนี้

หลักเกณฑ์ที่ใช้พิจารณาให้ผู้เมียหย่ากัน

ผู้เมียจะหย่ากันให้คู่ที่ต้นหาอาลัย

การยึดหลักตามพ่อแม่

ชายที่ละทิ้งเมียไปและหนีราชการเกิน 1 ปี แต่ถ้าเป็นหญิงผู้ดีต้องรอ 3 ปี

ชายหายไปเกิน 3 ปี

การหย่านอกจากเหตุผลที่กล่าวมา

การหย่าที่สามีชอบทุบตีเมีย

การหย่าเพราะเมียไม่ดี

ชายที่ละทิ้งเมียไปนาน และหญิงไปแต่งงานใหม่

1.1 การกล่าวถึงหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ในการที่สามีภรรยาจะขาดจากกัน (หย่า)

แม้ผู้ชายนั้นจะพูดว่า “กูไม่เอาเมีย” ซ้ำ 2 ครั้ง เป็นเพราะความโกรธยังไม่ได้หย่าขาดจากกัน แต่หลังจากหายโกรธผู้ชายตั้งใจว่าจะเลิกโดยที่ไม่มีความโกรธอยู่ในใจ และยืนยันซ้ำว่า “กูไม่เอาเมีย” ดังนั้น 2 คนนี้ได้ขาดจากการเป็นผู้เมีย

ผู้ชายนั้นมีเจตนา ถ้าหากทะเลาะกันในบ้านเรือน เมื่อทะเลาะกันแล้วได้ไปหาชาวบ้าน ผู้ใดผู้หนึ่งมาเป็นพยานว่า เขาทั้ง 2 คน อยู่กินด้วยกันโดยความไม่พอใจชอบใจ แล้วจะหย่าขาดจากกัน ให้คนที่พยานรับรู้ด้วย การกระทำได้ก็ถือว่าได้หย่ากันแล้ว

ทำหนังสือ (หลายเงิน) แล้วให้กับผู้เป็นพ่อลงลายมือ ก็ถือว่าได้หย่ากันแล้ว

กฎหมายลักษณะหย่านี้ หลักเกณฑ์ทุกข้อกฎหมายล้วนดำเนินไปตามวัตถุประสงค์ของผู้ชาย และการวิเคราะห์ข้อกฎหมายที่ผ่านมายังไม่เห็นการมีสิทธิมีเสียงหรือมีการใช้หลักความเสมอภาค

ที่แสดงความเท่าเทียมกันทางเพศสำหรับผู้หญิง แสดงว่าอำนาจในการตัดสินใจในครอบครัวล้วนอยู่ที่ผู้ชาย การหย่าร้างกันก็เป็นสิทธิของผู้ชาย การที่กฎหมายให้อำนาจสิทธิเสรีภาพผู้ชายมากกว่านี้ กลายเป็นประเด็นความขัดแย้งกันเองในกฎหมายม้งราย เพราะในหมวดของกฎหมายลักษณะเมีย ที่มีการกล่าวถึงเรื่องการแต่งงาน ปัจจยอันหนึ่งที่เป็นหลักสำคัญที่ทำให้ชายหญิงแต่งงานกันได้ก็คือ เรื่องของความรัก ถ้าชายหญิงรักกันและปฏิญญารักต่อกัน ก็เป็นการแต่งงานแล้ว แต่ในกฎหมาย หมวดนี้ไม่ได้ให้ความสำคัญกับความรักของผู้หญิง ทุกอย่างถูกตัดสินโดยผู้ชาย ทั้ง ๆ ที่ในสภาพ สังคมล้านนาผู้หญิงเป็นผู้ถูกทำให้เป็นคนอ่อนแอ และต้องมีผู้คุ้มครอง

1.2 หลักเกณฑ์ในการที่จะพิจารณาว่า ชายหญิงจะหย่ากัน ให้อ้อเอาความรัก (ตัณหา) และความอาลัยที่มีต่อกัน

หญิงไม่พอใจ ไม่รักชาย ได้หนีไป แต่ผู้ผัวยังอาลัยตัดไม่ขาด ผู้หญิงจึงยังไม่ขาดความเป็นเมีย

หญิงหนีผัวไปเนื่องจากกลัวผัวทำร้าย ผู้หญิงยังไม่ขาดความเป็นเมีย

หลักพิจารณาว่าชายหญิงควรจะหย่าขาดจากกันให้จำเมือง (ผู้พิจารณาคดี) พิจารณาที่ ตัณหาและอาลัยเป็นหลัก แต่จากกฎหมายข้อนี้ตัณหาและอาลัยของผู้ผัวเป็นสิ่งที่จำเมืองใช้ตัดสิน ดังนั้นผู้หญิงไม่มีสิทธิที่จะหย่าขาดจากผัวได้นอกเสียจากว่าผัวเป็นฝ่ายต้องการที่จะหย่า กฎหมายใน หมวดนี้สะท้อนให้เห็นอุดมการณ์ปิตาธิปไตย (Patriarchy) ในลักษณะชายเป็นศูนย์กลางของอำนาจ

1.3 หลักเกณฑ์การหย่าของหญิงชาย โดยยึดเอาคำของพ่อแม่และผู้เป็นใหญ่

พ่อแม่ผู้ชาย พ่อแม่หญิง เห็นว่า หญิงผู้นี้ไม่ควรเป็นลูกสะใภ้ ชายผู้นี้ไม่ควรเป็นลูกเขย แล้วได้ไล่ให้หนีไป แม้ทั้งสองคนไม่มีการทะเลาะบาดหมางกันเลย แต่ทั้งสองคิดว่าพ่อแม่ผู้เป็นใหญ่แก่เขา เห็นจะไม่เจริญถ้าอยู่ด้วยกัน จึงให้เรหาหนีจากกัน สองเราก็ตายกันนั้น สองเราก็ตายจากกัน ผู้ใดได้หญิงเป็นเมียภายหลัง ไม่ควรเป็นมิฉฉาจาร

หากว่าสองเขาไม่มีพ่อแม่ แต่มีผู้เป็นใหญ่ คือว่า เห็นสองคนอยู่ด้วยกันไม่ดี คือ ผู้หญิง ไม่ใส่ใจคำจุนผัวด้วยการทำงานอันจะให้รุ่งเรืองด้วยการบ้านการเรือน ฝ่ายชายก็ดี ผู้ใหญ่อันเป็น จำเมืองให้หนีจากกันเสีย ความเป็นผัวเมียก็ขาดจากกัน

หากว่าทั้งสองมีความรักต่อกัน ไม่เชื่อฟังพ่อแม่ท้าวพระยาผู้เป็นใหญ่ ไปสู่หากัน มิฉฉาจารก็เกิดแก่ชายผู้นั้น

กฎหมายข้อนี้เป็นข้อกฎหมายที่ลดทอนสิทธิเสรีภาพของคู่ผัวเมียอย่างมาก เหมือนกับการต้องเชื่อผู้นำครอบครัวพันภัย ผู้ใหญ่ของทั้ง 2 ฝ่ายมีอิทธิพลมากต่อการใช้ชีวิตคู่ ดังนั้น กรอบที่ดี

งามทุกอย่างในสังคมจึงบีบความเป็นตัวตนของมนุษย์ การฝ่าฝืนกรอบที่ติงามหรือที่ควรจะเป็น ทั้งหลาย ผลของการแหกกรอบคือการได้รับบทลงโทษ ถ้าหญิงหรือชายไม่ได้เป็นไปตามกรอบ ความคิดทางสังคมที่เป็นอยู่ ก็คือการสร้างความขุ่นหมองในทัศนะของผู้ใหญ่ บทลงโทษก็คือ การไล่ออกจากบ้านและตัดขาดความเป็นพ่อแม่เป็นเมีย แม้ว่าทั้ง 2 จะยังรักกันหรือมีเพศสัมพันธ์กัน กฎหมายก็ถือว่าเป็นมิฉฉาจาร

1.4 ชายที่ละทิ้งเมียที่เป็นไพร่เมือง และหนีราชการเมืองไปเกิน 1 ปี ถือว่าขาดกัน หากเป็นหญิงลูกผู้ดี เศรษฐี พ่อค้า ลูกขุน ต้องรอถึง 3 ปี จึงจะขาดจากกัน ถือว่าหย่าโดยสมบูรณ์

ผู้ชายไปอยู่กับไพร่เมือง ผู้ชายไม่สามารถรับราชการได้ จึงละทิ้งลูกเมีย เป็นเวลาหนึ่งปี ไม่รู้ข่าวคราว ให้ผู้หญิงแต่งงานใหม่ได้ กับผู้ชายซึ่งสามารถจะรับราชการ ถ้าผู้ชายคนเก่า กลับมาจะว่าอะไรไม่ได้ เพียงแต่คืนของที่ชายนำมาอยู่ด้วยในตอนแรก

ถ้าผู้ชายหนีไปไม่ครบปี ผู้หญิงแต่งงานใหม่ ให้ใช้เงินแก่สามีคนเดิม 1 ใน 3 ส่วน ของที่ สามีนำมาแต่งงานให้คืนด้วย

หากผู้ชายหนีไป ทำให้เสียราชการ เจ้าขุนให้ผู้หญิงแต่งงานใหม่ได้ ซึ่งสามีใหม่จะต้อง รับราชการด้วย หากสามีเก่าคืนกลับมา เพียงคืนของซึ่งนำมาอยู่ด้วยกันตอนแต่งงาน อย่าว่าอะไรแก่ กัน

ลูกเศรษฐี พ่อค้า ลูกขุน ผู้ชายละทิ้งครบ 3 ปี ให้หาตัวให้ผู้หญิง ผัวกลับคืนมาให้คืนของ ให้ก็เพียงพอ

หากสามีละทิ้งครบ 3 ปีบริบูรณ์ แต่ยังไม่ฝากของมาหาเมีย ก็ยังไม่ขาดจากการสมรส

ประเด็นสำคัญในข้อนี้เหมือนเป็นการชู้โดยใช้อำนาจรัฐ เพื่อผลประโยชน์ของรัฐ เพราะ การเกณฑ์แรงงานชายเพื่อทำงานให้รัฐในสังคมสมัยนั้นเป็นเรื่องสำคัญ การละทิ้งราชการของผู้ชาย จะทำให้รัฐเสียผลประโยชน์ ดังนั้นกฎหมายข้อนี้จึงเสมือนเป็นการตั้งเงื่อนไขเพื่อไม่ให้ชายหนีไป จากการเกณฑ์แรงงาน แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่การใช้เรื่องประเพณีเป็นเครื่องมือในการต่อรอง แน่แน่นอนว่าเป็นการต่อรองที่ได้ผล เพราะแรงงานที่รัฐต้องการคือแรงงานของชายหนุ่ม ชายฉกรรจ์ ซึ่งคนกลุ่มนี้ต้องเป็นคนที่มิมีเมีย การละทิ้งราชการก็ถูกกัน โดยรัฐที่บอกว่าถ้าหนีไปเกิน 1 ปีให้ ผู้ใหญ่หาตัวใหม่ให้แก่หญิงได้

นอกจากนั้นยังมีเงื่อนไขซ้อนไปอีกว่า ถ้าเป็นหญิงลูกผู้ดี เศรษฐี พ่อค้า ลูกขุน ต้องรอถึง 3 ปี จึงจะถือว่าหย่าโดยสมบูรณ์ เพราะคนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มชนชั้นทางสังคม ที่ต้องรักษาหน้ารักษา เกียรติของวงศ์ตระกูล ดังนั้นกฎหมายซึ่งถูกตราขึ้น โดยชนชั้นสูงก็ย่อมรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม ตนเอง

1.5 ชายที่ละทิ้งเมียไปโดยไม่ได้เลี้ยงดู หรือส่งข่าวเกิน 3 ปี ถือว่าหย่ากันสมบูรณ์

ผู้ชายไปแต่งงานกับผู้หญิง ละทิ้งหนีไปเสีย โดยไม่หย่า ไว้ครบ 3 ปีไม่มา ให้ถือว่าตัดขาดจากกัน ถ้าไม่ครบ 3 ปี กลับมาอยู่ตามเดิมก็ยังคงเป็นัวเมียกันอยู่

ัวหนีได้นาน 3 ปี แต่ยังมีปากของมาหาเมีย ก็ยังไม่ขาดจากกัน หรือผู้หญิงเล่นชู้ ให้แบ่งค่าตัวผู้หญิง เป็น 3 ส่วน ให้ผู้ชาย 1 ส่วน แล้วให้หย่ากันเสีย หรือผู้ยังรักเมีย จะอยู่กับเมียก็ตามใจ ถ้าหากว่าทั้งสองยังไม่หย่าขาดจากกัน แต่ผู้หญิงไม่ได้เกี่ยวข้องกับผู้ชาย แต่ผู้ชายก็ยังถือว่าเป็นเมียอยู่สามีซื้อภรรยาไว้ แล้วละทิ้งไปมีภรรยาใหม่ หญิงจะขอคืนค่าตัวก็ไม่ยอมรับ ถ้าครบ 3 ปีก็ให้ถือว่าขาดจากการสมรส ให้หญิงคืนค่าตัวตามที่ตกลงกันได้

ข้อสุดท้ายของกฎหมายนี้มีการกล่าวถึงสามีที่ซื้อภรรยา การเห็นผู้หญิงเป็นสิ่งของและสามารถได้มาด้วยการซื้อเป็นการให้ความสำคัญต่อผู้เป็นเจ้าของและสร้างความรู้สึกให้กับผู้หญิงเพื่อให้สำนึกในบุญคุณของัว ดังนั้นการตอบแทนบุญคุณก็คือการสขบยอมต่ออำนาจ การเป็นเมียในหลาย ๆ กรณีก็คือการเป็นทาสรับใช้ัว ความเป็นวัตถุที่สามารถซื้อได้ด้วยเงินก็เหมือนกับการที่เราซื้อสุนัขมาเลี้ยงที่เราต้องคอยให้ข้าวให้น้ำดูแลเอาใจใส่ต่อมัน โดยหวังว่ามันจะทำหน้าที่เป็นเพื่อนยามเหงาหรือคอยระวังเตือนภัยให้เรา แต่การเป็นเมียที่ถูกซื้อด้วยเงินคือการเป็นทาสที่จะต้องทำงานทดแทนบุญคุณัวตลอดเวลาที่ัวลืมตา ถ้าทำให้ัวหรือพ่อแม่ัวไม่พอใจก็อาจจะถูกขายไปให้คนอื่นก็ได้

ข้อกฎหมายที่ว่า “ัวหนีได้นาน 3 ปี แต่ยังมีปากของมาหาเมีย ก็ยังไม่ขาดจากกัน” สถานะภาพความเป็นัวเป็นเมีย ที่ัวทิ้งไป 3 ปีแต่เพียงส่งของมาให้เมียก็เป็นสิ่งที่รังความสัมพันธ์ทางกฎหมายไว้ได้ แล้วสังคมคาดหวังอะไรจะคาดหวังอะไรจากสถานะภาพความเป็นัว หรือหน้าที่ของัวในทางสังคมเป็นอย่างไร

1.6 ลักษณะการหย่าด้วยเหตุผลต่าง ๆ นอกจากที่กล่าวมา

หากเขาทั้งสองได้บาดหมางกับพ่อแม่ หากเขาทั้งสองกระทำผิด ทั้งสองขาดกันเสีย หย่ากันเสีย

หากชายผู้ใดหนีจากเมีย ผู้ัวไม่มอบของใดไว้เลย ก็ให้ขาดตั้งแต่วันที่หนีไปหญิงไม่พึงพอใจผู้ชาย และหนีจากผู้ชาย แต่ัวยังค้นหาอาลัย นางก็ยังไม่ขาดจากัวหญิงหนีจากัวด้วยเหตุกลัวท่านฆ่า และหนีจากัวของตน อาลัยัวยังไม่ขาด นางก็ยังไม่ขาดจากัว

1.7 ลักษณะการหย่าโดยที่ฝ่ายชายชอบทำร้ายทุบตีเมีย

ชายเลวอยู่กินกับเมีย ชอบทุบตีลูกเมีย พ่อแม่ผู้หญิง เบื่อหน่ายไล่หนี ก็ควรไล่หนีไปตัวเปล่า แม้จะเป็นของที่ทำมาหาได้ด้วยกัน ก็อย่าแบ่งให้ตัว

1.8 ลักษณะการหย่าโดยที่ฝ่ายหญิงเป็นคนไม่รู้จักหน้าที่

หากผู้หญิงเลว ไม่ช่วยทำมาหากิน ให้ขายตัวหญิงเอาค่าครึ่งหนึ่งให้ผู้ชาย อีกครึ่งหนึ่งให้พ่อแม่ เพราะพ่อแม่ไม่สั่งสอน ใ้หนีจากตัวไป

มาตรฐานทางสังคมระหว่างเพศหญิงและเพศชายแตกต่างกันอย่างชัดเจน การที่ผู้เป็น คนเลวและคนที่ตัดสินใจความเลวของตัวก็คือ พ่อแม่ฝ่ายหญิงซึ่งไม่ใช่ตัวผู้หญิงที่เป็นเมียและเมื่อหย่าแล้วก็ให้ไล่ตัวออกจากบ้าน โดยไม่ต้องแบ่งทรัพย์สินให้ ในทางกลับกันเมียที่เลวคือเมียที่ไม่ช่วย ทำมาหากิน ไม่รู้หน้าที่ คิดร้ายต่อครอบครัวผู้ตัว ก็ให้หย่ากันแต่ไม่ได้หย่าเปล่า แต่ต้องเอาหญิงนั้น ไปขายด้วยและเอาเงินนั้นแบ่งกันระหว่างตัวกับพ่อแม่ของผู้หญิง ซึ่งตัวและพ่อแม่ของผู้หญิงก็คือ เจ้าของตัวผู้หญิงนั่นเอง กฎหมายลักษณะหย่าไม่ได้ให้สิทธิแก่ผู้หญิงในการเลือกที่จะหย่า และ ในความเป็นจริงของทุก ๆ สังคมผู้หญิงที่เป็นเมียบอกคาดหวังว่าจะต้องอดทนกับตัวจนถึงที่สุด

1.9 ชายที่ละทิ้งเมียไปนาน เมียแต่งงานใหม่ แต่ภายหลังกลับมา ให้ผู้หญิงเป็นผู้ตัดสินใจว่าจะอยู่กับใคร

ถ้ามีข่าวว่า ตัวตาย ให้ผู้หญิงนั้นอยู่ไปจนครบ 3 ปี จึงเอาตัวใหม่ได้ หากว่ามันเอา ตัวใหม่ แล้วตัวเก่ามันไม่ตาย จะกลับมาเอาที่ดี อย่าให้เป็นผิดแก่ตัวใหม่ ให้ตามใจหญิงจะเลือกเอาหากว่ามัน จะเอาตัวใหม่ ให้มันขอมาตัวเก่า ข้าวของมีเท่าใดให้แบ่งปันกันตามคลองเถิด หากว่ามันจะเอาตัวเก่า ก็ควรขอมาตัวใหม่ ข้าวของให้คืน

กฎหมายข้อนี้ดูเหมือนว่าจะเป็นกฎหมายที่ให้สิทธิแก่ผู้หญิง สิทธิในการเลือกตัวของ ผู้หญิงว่าจะอยู่กับใครระหว่างตัวเก่ากับตัวใหม่ แต่กว่าจะเลือกได้ก็ต้องอยู่ในสถานะภาพกึ่งหม้าย ไปถึง 3 ปี กระนั้นการที่กฎหมายกำหนดให้หญิงรอตัวเก่า 3 ปีก็เพื่อให้แน่ใจว่าตัวเก่าอาจจะตาย หรือไม่กลับมาหาเมียอีกแล้ว ซึ่งการกำหนดเงื่อนไขเรื่องเวลาแบบนี้ก็คือการให้เสรีแก่ตัวที่จะทำ อะไร ก็ได้ถ้านี้ก้อยากจะทิ้งเมียไปแล้วกลับมาก่อน 3 ปีก็ยังคงมีเมียคอยรับใช้อยู่หรือถ้าเมียมีผู้ ไปแล้วก็ยังสามรถขายเมียเพื่อเอาไปซื้อเมียใหม่ได้

2. ลักษณะการแบ่งทรัพย์สิน ภายหลังการหย่า การแบ่งทรัพย์สินภายหลังการหย่า มีหัวข้อดังนี้

ผู้มีเงินเดิมมาก่อน

ผู้มีเงินต่างเป็นลูกของเพื่อนที่ให้แต่งงานกัน

ผู้มีเงินมาก่อนแต่ง เมียไม่มีเงิน

เมียมีเงินมาก่อนแต่ง ผู้ไม่มี

ผู้มีเงินต่างไม่มีความผิด ให้เอาสินสอดคืนชาย และแบ่งทรัพย์สินเป็น 3 ส่วน หญิงได้ 2 ส่วน

กรณีผู้มีเงินประพฤติไม่เหมาะสม

ไม่แบ่งทรัพย์สินให้ผู้ในกรณี คบชู้หรือทุบตีเมีย

2.1 หลักการแบ่งทรัพย์สินภายหลังการหย่ากรณีที่ทั้งชายและหญิงต่างก็มีเงินเดิมมาก่อนแต่งงานกัน

ผู้ชายไปอยู่กับผู้หญิงโดยไม่มีขันหมาก เพียงแต่นำเงินไปเป็นทุน หรือของผู้หญิงก็ไม่มี ของผู้ชายก็ไม่มี หรือของผู้หญิงมีมาก ของผู้ชายก็มีมาก เมื่อทั้งสองจะหย่ากัน ของผู้ชายมีเท่าใดให้เอาคืนไป เหลือเท่าใดให้แบ่ง 3 ส่วน ให้ผู้ชาย 1 ส่วน ของผู้หญิงมีเท่าใดให้เอาคืนไป และได้ส่วนแบ่งอีก 2 ส่วน ถ้าผู้หญิงไม่ช่วยทำมาหากิน ให้แบ่งกันคนละครึ่ง ถ้าผู้ชายไม่ช่วยทำมาหากิน ให้แบ่ง 4 ส่วน ให้ผู้ชาย 1 ส่วน ผู้หญิง 3 ส่วน

2.2 การแบ่งทรัพย์สินภายหลังการหย่า กรณีที่ทั้งชายและหญิงต่างเป็นลูกของเพื่อนที่ให้ลูกแต่งงานกัน

สองสหายยกลูกสาว ลูกชายแต่งงานกันให้มีทรัพย์สินสมบัติเท่ากัน ทั้งสองรักบิดามารดาของฝ่ายไหนมากก็ให้อยู่กับบิดามารดาฝ่ายนั้น ไม่ว่าจะมีความสุขหรือไม่ ภายหลังอยู่ด้วยกันไม่ได้ จะหย่ากัน ทรัพย์สินผู้ชายมีเท่าใดให้ผู้ชายเอาไป ของผู้หญิงมีเท่าใดให้ผู้หญิงเอาไป ที่ทำมาหาได้ด้วยกัน ให้แบ่งครึ่ง มีลูกหญิงให้แก่ฝ่ายหญิง มีลูกชายให้อยู่กับฝ่ายชาย

การแบ่งทรัพย์สินภายหลังการหย่าเป็นกฎหมายที่โดดเด่นที่สุดของกฎหมายมังรายศาสตร์ ซึ่งผู้หญิงจะได้ส่วนแบ่งในเกือบทุกกรณี ถ้าใช้หลักของความเสมอภาค (Equality) เมื่อพิจารณาอย่างผิวเผินก็เหมือนกับกฎหมายไม่ยุติธรรมสำหรับผู้ชายที่ควรจะได้สัดส่วนของสินสมรสอย่างเท่าเทียม แต่ถ้าพิจารณาอย่างท่วงแท่งก็จะพบว่ากรณีที่ผู้หญิงได้รับส่วนแบ่งในปริมาณที่มากกว่าเป็นเรื่องที่สมเหตุสมผลแล้ว ประเด็นหนึ่งที่ต้องหยิบยกขึ้นมาพิจารณาก็คือเรื่องงานที่ผู้หญิงทำการให้ค่าที่ควรจะมีมูลค่าเป็นตัวเลขกับงานที่ผู้หญิงต้องทำ งานบ้าน กวาดบ้าน ถูบ้าน ทำกับข้าว เลี้ยงดู ดูแลพ่อแม่ งานในไร่ในนา การทอผ้าให้กับครอบครัว เลี้ยงลูก ฯลฯ งานเหล่านี้ไม่เคยถูกมองว่าเป็นงานที่ดีค่าเป็นตัวเลขไม่มีผลทางเศรษฐกิจ ถ้าเป็นยุคปัจจุบันงานเหล่านี้ถ้าทำโดย ผู้หญิง

ที่เป็นเมียก็ไม่เคยถูกมองว่าเป็นงานที่ควรจะมีมูลค่า แต่ถ้าจะจ้างคนมาทำงานเหล่านี้แทน งานเหล่านี้กลับมีมูลค่าที่สูงและต้องใช้คนหลายคนเพื่อมาทำหน้าที่เหล่านี้ได้อย่างสมบูรณ์ ถ้าในสังคมล้านนาในอดีตผู้หญิงที่อยู่ในสถานะเมียนอกจากต้องรับสภาพทางกายด้วยการทำงานที่หนักเช่นเดียวกับผู้ชาย สภาพจิตใจก็ต้องรับสภาพหนักเช่นกัน ผู้หญิงต้องทนต่อความรู้สึกในการเป็นเมียหลวงหรือเป็นเมียน้อยก็ตาม หรือแม้แต่ทนต่อการเก็บกดอารมณ์ทางเพศหรือรองรับอารมณ์ทางเพศของผัว ดังนั้นการแบ่งสินสมรสให้กับเมียที่เป็นเสมือนทาสในสัดส่วนที่มากกว่าผัวก็เป็นสิ่งชอบธรรม

2.3 หลักการแบ่งทรัพย์สินภายหลังการหย่า กรณีฝ่ายชายมีทุนเดิม แต่ฝ่ายหญิงไม่มีก่อนแต่งงานกัน

ผู้ชายไปอยู่กับผู้หญิงในเรือนหญิง ชายมีทุนฝ่ายเดียว เมื่อทั้งสองจะหย่ากัน ทุนผู้ชายมีเท่าใดให้เอาคืนก่อน ของที่ทำมาหาได้มาด้วยกันให้แบ่งคนละครึ่ง ถ้าผู้หญิงไม่ช่วยทำมาหากิน ให้แบ่ง 3 ส่วน ผู้ชายได้ 2 ส่วน ผู้หญิงได้ 1 ส่วน ถ้าผู้ชายไม่ช่วยทำมาหากิน ให้แบ่ง 3 ส่วน ผู้หญิงได้ 2 ส่วน ผู้ชายได้ 1 ส่วน

ถ้ามีหนี้สิน ก็ให้แบ่งตามส่วนเหมือนการแบ่งทรัพย์สิน

หากเขามีลูกด้วยกัน ลูกชายให้แก่ชาย ลูกหญิงให้แก่หญิง มีลูกคนเดียวให้ไว้แก่หญิง ทรัพย์สินที่พ่อแม่ได้ให้เมื่ออยู่กับเป็นผัวเมียเพื่อเป็นทุนรอน หากผัวตาย ทรัพย์สินให้มอบไว้แก่เมีย หากเมียตายให้มอบแก่ญาติของเมีย เมื่อไม่มีญาติทางเมียจึงตกเป็นของญาติผัว

หากไม่มีใครเลย ให้แบ่งเป็น 2 ส่วน เข้าเล่ม (คลัง) พระยา 1 ส่วน อีก 1 ส่วน ให้ทำบุญอุทิศไปให้ผู้ตายเถิด

2.4 หลักการแบ่งทรัพย์สินภายหลังการหย่า กรณีฝ่ายหญิงมีทุนเดิม แต่ฝ่ายชายไม่มีก่อนแต่งงานกัน

ผู้ชายไปแต่งงานกับผู้หญิงตัวเปล่าไม่มีทุน ผู้หญิงมีทุน และทั้งสองคนไม่รู้จักทำมาหากิน ถ้าหากจะหย่ากัน ผู้หญิงมีทุนเท่าไรให้เอาคืน ทำมาหากินได้เท่าไรให้แบ่ง 4 ส่วน ผู้หญิงได้ 3 ส่วน ผู้ชายได้ 1 ส่วน

ผู้ชายไม่รู้จักทำมาหากินเหมือนกัน ก็อย่าแบ่งให้เลย ให้ไปตัวเปล่า

ผู้หญิงไม่รู้จักทำมาหากิน ให้แบ่ง 3 ส่วน ให้ผู้ชาย 1 ส่วน ให้ผู้หญิง 2 ส่วน เพราะเหตุว่าเป็นบ้านของผู้หญิง ชายเพียงมาอาศัย

การแบ่งทรัพย์สินภายหลังการหย่ามีการแยกสินส่วนตัวกับสินสมรสออกจากกันอย่างเด็ดขาด สาเหตุหนึ่งที่ถูกกฎหมายได้แบ่งสินสมรสให้หญิงมากกว่าชายก็อาจจะเป็นเพราะกฎหมายมอง

ว่าผู้ชายได้ย้ายเข้าไปอยู่ยังเรือนของฝ่ายหญิง ดังนั้นผู้ชายจึงถูกมองในฐานะผู้อาศัย และถ้าผู้หญิงตายพ่อแม่ก็ยังมีส่วนรับสินสมรสนั้นแทนผู้หญิง และไม่ว่าฝ่ายหญิงจะมีทุน¹ มาก่อนการสมรส หรือไม่มีทุนมาก่อน หรือไม่ว่าหญิงนั้นจะช่วยทำมาหากินหรือไม่ฝ่ายหญิงก็จะได้รับส่วนแบ่งในสินสมรสนั้นเสมอ

ในเรื่องของการอุปการะเลี้ยงดูลูก ถ้าเป็นลูกชายก็ต้องไปอยู่กับพ่อและถ้าเป็นลูกสาวก็จะได้ไปอยู่กับแม่ แต่ถ้ามีลูกคนเดียวสิทธินั้นก็จะเป็นของผู้หญิง ทั้งนี้เพราะฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายที่ได้รับส่วนแบ่งในสินสมรสไปมากกว่าผู้ชาย กฎหมายอาจจะมองว่าสินสมรสที่หญิงได้ไปมากกว่านั้นควรจะเป็นทุนรอนในการเลี้ยงดูลูก

2.5 การแบ่งทรัพย์สินภายหลังการหย่า กรณีทั้งหญิงและชายต่างก็ไม่มีคามผิด ให้เอาสินสอดคืนชาย ที่เหลือแบ่งหญิง 2 ส่วน ชาย 1 ส่วน

ชายไปแต่งงานกับหญิง มีเงินเป็นสินสอด เอาไปใช้จ่ายซื้อที่นอน หมอนมุ้งส่วนหนึ่ง อีกส่วนเอาไปใช้จ่ายในค่าอาหารการกิน ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายสิ้นเปลือง เมื่อทั้งสองคนล้มเลิกอยู่ด้วยกันไม่ได้ โทษผู้หญิงก็ไม่ได้ ความผิดของชายก็ไม่มี เมื่อจะหย่ากัน คืนเงินหมั้นให้แก่ชาย

ที่ใช้จ่ายไปนั้น แม้จะอยู่ด้วยกันเพียง 3 วัน 7 วันก็ดี ก็คงเป็นของเจ้าเรือนทั้งสิ้น เพราะหญิงก็แก่เฒ่าลงไปด้วยวันและคืน

ของที่ทำมาหาได้ด้วยกันขึ้นมาใหม่ให้แบ่งเป็น 3 ส่วน ให้แก่หญิง 2 ส่วน ให้แก่ชาย 1 ส่วน หรือมีลูกหญิงชายด้วยกัน ให้มอบไว้แก่หญิง

เงินสินสอดเป็นเสมือนหลักประกันที่ฝ่ายชายฝากไว้ให้แก่ฝ่ายหญิง เพราะถ้าเลิกร้างกันฝ่ายหญิงต้องคืนสินสอดให้กับฝ่ายชาย ดังนั้นเงินสินสอดที่ชายให้แก่หญิงในตอนแต่งงาน ที่ดูเหมือนว่าเป็นเงินที่จ่ายเพื่อซื้อหญิงให้มาเป็นเมีย แต่จริง ๆ แล้วไม่ใช่เงินที่จะสูญเปล่าไปเลย เพราะฝ่ายชายยังจะได้คืนเมื่อหย่ากับหญิง ส่วนข้าวของที่ฝ่ายชายซื้อไว้ในเรือนของผู้หญิงก็ล้วนจะต้องตกเป็นของเจ้าของเรือนไม่ถือเป็นสินสมรส แต่ในเรื่องของการแบ่งสินสมรสฝ่ายหญิงก็ยังคงได้รับความยุติธรรม

¹ ความหมายของคำว่า “ทุน” ในที่นี้อาจจะหมายถึง สินสมรส หรือ ทรัพย์สินที่นำมาลงทุนค้าขาย หรือ แม้แต่การลงทุนทำการเกษตร อาทิ ซื้อ ที่ดิน วัว ควาย

2.6 การแบ่งทรัพย์สินภายหลังการหย่า กรณีชายหรือหญิงต่างประพฤตินไม่เหมาะสม

ผู้ชายมาอยู่ด้วยกับหญิง มันหากไม่ตั้งใจสร้างของในเรือน หากมันหนีไปเสีย ความเป็นตัวเมียก็สิ้นสุด หากมันตายไป ของที่มันนำมาอยู่กับเมียมันก็ให้ตกเป็นของเมีย พ่อแม่พี่น้องฝ่ายผู้จะเอา ก็อย่าให้ ของที่นำมาอยู่กับพ่อแม่เมีย ก็ให้ได้แก่พ่อแม่เมีย หากมันนำของเมียไปด้วยให้คืนแก่เมีย

ผู้หญิงมาอยู่เรือนชาย ไม่สนใจทำไรทำนา ตัวค่าหรือบ่นก็หนีกลับไปอยู่กับพ่อแม่ พ่อแม่มันก็สั่งสอนให้กลับมาหาตัว ตัวก็ไปตาม 2 ครั้ง 3 ครั้ง ไม่มา ให้พ่อแม่หญิงขอขมาลูกเขย ความเป็นตัวเมียก็สิ้นสุด ข้าวของทำมาหาได้คืนกันให้ตกแก่ฝ่ายชาย อย่าให้ฝ่ายหญิงเลย

2.7 หลักในการไม่ให้ทรัพย์สินแก่ชายในกรณีคบชู้หรือทาบตีหญิง

ชายชั่วร้ายชอบทาบตีหญิง ไม่เป็นที่พอใจของพ่อแม่ฝ่ายหญิง ผิดคำมั่นสัญญาให้จับไล่ริบเอาทรัพย์ทั้งหมด แม้เขาจะทำมาหาได้ด้วยกันก็อย่าให้แก่มัน ให้ห่างจากกัน

ผู้ชายไปอยู่กับเรือนหญิง ไม่สนใจสร้างครัวเรือน ไปกระทำชู้สาวผู้อื่น ผู้เฒ่าผู้แก่สั่งสอนก็ไม่ฟัง เมียเลยค่าจับไล่ให้หนี ความเป็นตัวเมียก็สิ้นสุดลง สิ้นสอดอย่ากิน ของอันใดที่ทำมาหาได้ร่วมกันก็ไม่ต้องแบ่งให้

การที่คู่เมียหย่ากัน โดยที่เป็นความผิดของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายที่มีความผิดจะเป็นฝ่ายที่ไม่ได้ส่วนแบ่งในสินสมรสนั้นเลย ซึ่งถ้าเป็นกรณีหย่ากัน โดยที่ไม่มีฝ่ายใดมีความผิดผู้ชายยังจะมีสิทธิเรียกเอาสินสอดคืนจากฝ่ายหญิงได้ แต่ในกรณีที่หญิงจะเป็นฝ่ายหย่าอำนาจในการตัดสินใจก็ยังอยู่ที่พ่อแม่ของฝ่ายหญิงอยู่ดี แม้ว่าจะมีความยุติธรรมต่อผู้หญิงในการแบ่งสินสมรสแต่สิทธิและการตัดสินใจของผู้หญิงก็ยังคงไม่ได้รับการยอมรับ

การหย่ากันในกรณีเป็นความผิดของฝ่ายหญิง พ่อแม่ของฝ่ายหญิงต้องไปขอขมาแก่ฝ่ายชายด้วย เหมือนกับว่าเป็นการนำของไม่ดีไปให้ผู้ชั่ว ดังนั้นพ่อแม่ฝ่ายหญิงจึงต้องเป็นผู้รับผิดชอบการกระทำของลูกสาว เพราะอบรมสั่งสอนลูกสาวไม่ดี

3. ลักษณะการแบ่งทรัพย์สินภายหลังที่คู่เมียตายจากกัน

การแบ่งทรัพย์สินหลังจากคู่เมียตายจากกัน มีหัวข้อดังนี้

ถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดยังอยู่ให้แก่อีกฝ่ายนั้น ถ้าตายทั้งคู่ยกให้แก่ลูก และญาติ ถ้าไม่มีตกเป็นของแผ่นดิน

ตัวตายก่อนเมีย ญาติฝ่ายผู้จะเอาทรัพย์สินไปไม่ได้

ถ้าเมียตายก่อนให้คืนสินสอดแก่พี่ และส่วนที่เป็นสินสมรสแบ่งกันเหมือนจะหย่า

3.1 การแบ่งทรัพย์สินเมื่อพี่เมียตายจากกัน ใครอยู่ได้แก่ผู้นั้น หากตายทั้งคู่จึงจะตกแก่ลูกและญาติ หากไม่มีญาติตกเป็นของแผ่นดินครึ่งหนึ่ง ให้ทำบุญอุทิศให้ครึ่งหนึ่ง

สามีตายทรัพย์สินสมบัติตกได้แก่ภริยา ภริยาตายทรัพย์สินสมบัติตกได้แก่สามี

ถ้าตายทั้งสองคน ทรัพย์สินสมบัติตกแก่ลูก ถ้าไม่มีลูกตกได้แก่พี่น้องของฝ่ายหญิงครึ่งหนึ่ง พี่น้องของฝ่ายชายครึ่งหนึ่ง

ถ้าพี่น้องของฝ่ายชายไม่มีก็ตกได้แก่พี่น้องของฝ่ายหญิง ถ้าพี่น้องของหญิงไม่มี ตกแก่พี่น้องของฝ่ายชาย

ถ้าไม่มีทั้งสองฝ่าย ให้เอาทรัพย์สินสมบัติ เข้าพระคลังครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งหนึ่งให้เอาทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้สองสามีภริยา

การแบ่งสินสมรสของคู่พี่เมียที่ตาย สินสมรสนั้นก็จะตกเป็นของอีกฝ่ายที่ยังมีชีวิตอยู่ และถ้าตายทั้งคู่ก็จะตกเป็นของลูก หรือตกเป็นของญาติของทั้ง 2 ฝ่าย และที่ถือว่ากฎหมายลักษณะหย่ายังยุติธรรมต่อผู้หญิงอยู่บ้างก็คือฝ่ายหญิงไม่ต้องคืนของหมั้นให้แก่ชาย

3.2 การแบ่งทรัพย์สิน กรณีผู้ชายตายก่อนผู้หญิง ญาติฝ่ายชายจะมาเอาทรัพย์สินสมบัติไม่ได้แม้ผู้ชายจะสั่งไว้แก่ญาติตัวก็ไม่ได้ แล้วแต่ผู้หญิงจะแบ่งให้

พี่เมียอยู่ด้วยกัน หากฝ่ายชายตาย ญาติพี่น้องผู้ชายจะมาแย่งเอาทรัพย์สินที่สามีภริยาทำมาหาได้มาด้วยกัน เอาค่าสินสอด ไม่ควรให้ เพราะเหตุว่าผู้ชายออกเหย้าเรือนแล้ว

เงินค่าสินสอดนั้นไม่ควรให้ เพราะพ่อแม่ของชายหากได้ให้เมื่อตอนมีชีวิตอยู่ และลูกชายได้ตายในบ้านของภริยา โดยไม่ได้สั่งการเรื่องทรัพย์สินไว้

พี่ตายทรัพย์สินก็ตกเป็นของเมีย ถ้าหากชายได้สั่งเรื่องทรัพย์สินไว้ก็ให้ตกแก่ญาติพี่น้องของตน และเมียคนก่อน (เรือนหลัง) ก็ไม่ควรให้ เพราะเหตุว่าทรัพย์สินอันทำมาหาได้ด้วยกันใหม่นี้จะมีขึ้น ได้ก็เพราะผู้หญิง ไม่ใช่ของผู้ชายคนเดียว จึงไม่ควรให้

ถ้าหากผู้หญิงนั้นรักสามี ไม่โกหกหรือละทิ้งคำที่สามีสั่งไว้อย่างใดก็จัดการไปตามนั้น แม้ตามกฎหมายไม่ควรได้รับก็ตาม

3.3 การแบ่งทรัพย์สินเมื่อฝ่ายหญิงตายก่อน ให้คืนสินสอดแก่ชาย และส่วนที่เป็นสินสมรสให้แบ่งเหมือนจะหย่ากัน

ถ้าผู้หญิงเจ้าของบ้านตายก่อน ผู้ชายจะกลับไปอยู่บ้านของพ่อแม่ ทรัพย์สินที่ทำมาหาได้ด้วยกันมีเท่าใด ให้พ่อแม่ผู้หญิงแบ่งทรัพย์สินเหมือนดังว่าสองฝั่งมีชีวิตรอยู่และจะหย่ากัน เงินหมั้นนั้นเมื่อผู้เป็นเจ้าของยังไม่ตาย พ่อแม่ผู้หญิงจะยึดไว้ไม่สมควร ควรคืนให้แก่ผู้ชายไป

กฎหมายลักษณะหย่า ที่พูดถึงเรื่องของการแบ่งสินสมรสของฝั่งเมียดูเหมือนว่าจะเป็น การแบ่งสินสมรสให้แต่ละฝ่ายโดยไม่มีปัญหาอะไรถ้าคู่ฝั่งเมียน้อยอยู่กับแบบฝั่งเดียวเมียเดียว แต่ถ้า เป็นแบบหลายเมียฝั่งเดียวก็จะเป็นปัญหาอย่างมาก ซึ่งกฎหมายก็ไม่ได้ระบุไว้แต่ผู้ศึกษาเข้าใจว่า ผู้เป็นเมียหลวงคงจะเป็นฝ่ายได้สินสมรสนั้น เพราะในความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างผู้หญิงด้วยกันก็ยังมีปัญหาเรื่องชนชั้นเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย การที่เมียน้อยคนหลังๆของสามีจะมาขอแบ่ง สินสมรสนั้นก็คงเป็นเรื่องยากเพราะผู้เป็นเมียหลวงมักจะเป็นฝ่ายมีอำนาจมากกว่า เพราะการที่จะ เป็นเมียหลวงของสามีที่มีบรรดาศักดิ์หรือเป็นผู้มีฐานะ ฝ่ายเมียน้อยน่าจะมีฐานะทางสังคมที่ไม่ได้ แตกต่างกันมากเพื่อเป็นหน้าเป็นตาแก่สามี

เมื่อฝั่งตายกฎหมายระบุไว้อย่างชัดเจนว่า ถ้าฝ่ายชายตายก่อนไม่ต้องคืนสินสอดหรือ ของหมั้นให้แก่ญาติพี่น้องของฝ่ายชาย และไม่ต้องแบ่งสินสมรสให้กับญาติพี่น้องของฝ่ายชาย แต่ ถ้าฝ่ายหญิงตายก่อนก็คืนสินสอดหรือของหมั้นให้แก่ฝ่ายชาย และแบ่งสินสมรสเหมือนตอนที่หย่า กันซึ่งฝ่ายหญิงจะได้ส่วนแบ่งจากสินสมรส 2 ส่วน ญาติพี่น้องของฝ่ายชายก็จะได้ 1 ส่วน ความแตกต่าง ในการตายของทั้ง 2 ฝ่ายมีความสำคัญอย่างมาก เพราะถ้าฝ่ายชายตายก่อนสมบัติทุกอย่างก็จะตกเป็น ของฝ่ายหญิง ซึ่งประเด็นเรื่องการแบ่งทรัพย์สินสมบัติที่เน้น ไปผู้หญิงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ เพราะข้อ กฎหมายแทบจะทุกข้อไม่เคยให้ความสำคัญกับฝ่ายหญิงเลย

กฎหมาย : ลักษณะมรดก

กฎหมายลักษณะมรดกมีหัวข้อหลัก 6 หัวข้อคือ

1. หลักการพิจารณาเกี่ยวกับมรดก
2. การแบ่งมรดกระหว่างลูกเมียหลวงกับเมียน้อย
3. การแบ่งมรดกแก่ลูกเลี้ยง
4. การแบ่งมรดกแก่ลูกเก่าและลูกใหม่ที่ติดพ่อแม่อยู่ด้วยกัน
5. การพิจารณามรดกที่ได้รับจากท้าวพระยา
6. การพิจารณามรดกของภิกษุ

1. ลักษณะการพิจารณาเกี่ยวกับมรดกกรณีต่าง ๆ มี 10 กรณี

การพิจารณาเกี่ยวกับการสืบมรดกทั่ว ๆ ไป

การพิจารณาแบ่งมรดกแก่ผู้ที่มีลูกหลายคน

มรดกที่พ่อแม่สั่งไว้

ลูกที่ยืมเงินไปจากพ่อแม่ต้องนำมาคืนก่อนแบ่งมรดก

ลูกที่เอามรดกไปซ่อน ถ้าสืบรู้ต้องนำมาคืนก่อนแบ่งมรดก

มรดกที่มีคนข่มเหงเอาไปหรือโจรลักไปถ้าใครเอาคืนมาได้เป็นของคนนั้น

มรดกที่พ่อแม่ให้โดยเสน่ห่า หรือลูกหาได้เองไม่ต้องนำมาแบ่ง

ถ้าผู้ตายไม่ได้สั่งไว้ ให้ถือตามคนที่มีคุณกับพ่อแม่

ลูกหลานที่เป็นคนไม่ดีไม่มีสิทธิ์รับมรดก

การพิจารณาในกรณีที่สองคนมีมรดกปนกัน คนที่ยังไม่ตายได้

1.1 หลักการพิจารณาเกี่ยวกับการสืบมรดกโดยทั่ว ๆ ไป

ผู้ตายให้มรดกแก่เมีย เมียตายให้มรดกแก่ผู้

พ่อแม่ตายให้มรดกแก่ลูก ลูกตายให้มรดกแก่พ่อแม่

ย่าตายให้มรดกแก่หลาน หลานตายให้มรดกแก่ปู่ย่า

ครูตายให้มรดกแก่ศิษย์ ศิษย์ตายให้มรดกแก่ครู

เจ้าของมรดกเมื่อจะตาย หากสั่งไว้ว่าให้ใครจึงจะชอบธรรม

ลูกที่พ่อแม่ได้เกื้อหนุนให้ไปเอาตัวเมีย ข้าวของต่าง ๆ พ่อแม่ก็ได้แบ่งปันให้มันแล้ว เมื่อพ่อแม่มันตาย อย่าให้ทรัพย์มรดกแก่มัน หากพ่อแม่สั่งเสียไว้ทำใดก็ให้แก่มันเท่านั้นเถิด หากไม่ได้สั่งเสียไว้อย่าให้แก่มัน แต่ให้กับลูกผู้เลี้ยงพ่อแม่มันเถิด หากไม่มีลูกผู้เลี้ยงดูพ่อแม่มีแต่ลูกผู้ออกเรือนไป จึงควรให้ทรัพย์มรดกแก่มัน หากยังมีหลานอยู่ เลี้ยงดูก็ให้มอบให้แก่ผู้หลานนั้นเถิด หากว่าหลานก็ไม่มี แต่มีข้าผู้จะสืบเรือน ข้าวของมันในและหากการงานมันก็ทำได้ ก็ให้มอบแก่มันทั้งของในเรือนนั้นเถิด

1.2 หลักในการพิจารณาแบ่งมรดกแก่ผู้ที่มีลูกหลายคน ตามหน้าที่ที่กระทำต่อพ่อแม่

พ่อแม่มีลูก 4 คน ผู้ชาย 3 คน ผู้หญิง 1 คน พี่ชายคนโตเดินทางไปกินนากับขุน ผู้หนึ่งไปบวชเป็นพระ ผู้หนึ่งไปค้า ผู้หนึ่งคนเล็กอยู่ปรนนิบัติพ่อแม่ พ่อแม่ตายให้แบ่งทรัพย์มรดกออกเป็น 15 ส่วน ให้คนที่ไปกินนากับขุน 2 ส่วน คนที่ไปค้า 2 ส่วน เพราะเหตุว่าทุกข์สุข

อย่างไรก็ยังหวังพึ่ง ให้ผู้ไปบวช 5 ส่วน เพราะเหตุว่าจะเอาพ่อแม่พันทุกซ์ ให้น้องคนเล็กที่เป็น ผู้หญิง 6 ส่วน เพราะอยู่ปรนนิบัติพ่อแม่ รักษาทรัพย์สินพ่อแม่เอาไว้

1.3 มรดกที่พ่อแม่สั่งไว้ให้แก่ลูกหลาน หรือข้าทาส ตลอดจนใครก็ตาม ต้องเป็นไปตาม ที่สั่งไว้ ห้ามขัดขืน ถือเป็นจารีต

พ่อแม่ปู่ย่าตาย สั่งให้ทรัพย์สมบัติแก่ลูก ข้าหญิงข้าชาย ก็ควรให้เป็นไปตามคำสั่ง ผู้ตาย ทุกอย่าง สั่งไว้ให้แก่ใครคนนั้นจึงจะได้ ไม่ควรยกเล็กคำสั่ง ผู้ตายสั่งไว้

1.4 เงินที่ลูกคนไหนยืมไปจากพ่อแม่ เมื่อจะแบ่งมรดกต้องเอามาคืนกองกลางก่อน แล้ว แบ่งกัน

ลูกคนไหนกู้เงินพ่อแม่ทำทุนค้าขาย ยังไม่ทันได้ชำระคืนพ่อแม่ก็ตาย ก็เพียงเอาเงินต้น มาคืน ส่วนอันได้กำไรให้ตกเป็นของลูกคนนั้น ไม่ควรนำมาแบ่งปันกัน

1.5 มรดกที่ลูกผู้ใดเอาไปซ่อนไว้ก่อนพ่อแม่ตาย หากสืบรู้ภายหลัง จะต้องเอามาสมทบ กองกลางแบ่งปันกัน

ลูกคนไหนเอาทรัพย์สินไปซ่อน ภายหลังรู้ให้นำเอามาแบ่งปันกัน อย่าใหม่คนนำเอา ไปซ่อน เพราะเหตุว่าทรัพย์สินนั้นเป็นของพ่อแม่เขาเอง

1.6 มรดกที่ท้าวพระยาข่มเหงเอาไปหรือที่โจรลักเอาไป หากผู้ใดไปตามคืนได้เป็นของผู้นั้น ทรัพย์สินใดเข้าขุนข่มเหงเอาไปก็ดี โจรลักเอาก็ดี เมื่อตอนพ่อแม่อยู่เอาคืนไม่ได้ พ่อแม่ตายลูกหลานคนไหนหากสามารถเอาทรัพย์สินคืนมาได้ เงินส่วนกำไรควรตกแก่คนนั้น ไม่ควร นำมาแบ่งปันกัน

1.7 มรดกที่พ่อแม่ให้ด้วยเส่นหา หรือลูกหาได้เอง ไม่ควรนำมาแบ่งกัน ลูกคนใดมีคุณ แก่พ่อแม่ควรได้มากกว่า

ถ้าลูกหลานมีหลายคน คนไหนมีคุณแก่พ่อแม่มากก็ควรให้แก่ผู้นั้นมากกว่าคนอื่น ลูกคน ไหนค้าขายได้หรือด้วยวิชาความรู้ ของสิ่งนั้น ไม่ควรนำมาแบ่งกัน

1.8 มรดกที่ผู้ตายไม่ได้สั่งไว้ว่าให้ใคร ให้ถือเอาผู้เลี้ยงดูพ่อแม่และผู้มีคุณแก่พ่อแม่ มากน้อยกว่ากันเป็นเกณฑ์พิจารณา

หากคนไหนอยู่เคียงพ่อแม่ คนไหนเอาพ่อแม่เป็นศัตรู คนไหนพ่อแม่ขายหรือไม่ขาย แบ่งส่วนให้ลูกผู้ลำบากหรือไม่ลำบาก ลูกผู้มียศหรือไม่มียศตามความหนักเบาให้แก่เขาทั้งหมด

1.9 ลูกหลานที่ไม่สมประกอบ และไม่ศรัทธาในพระรัตนตรัย ตลอดจนไม่เลี้ยงดูพ่อแม่ และไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนไม่หิมีลิตีได้รับมรดก

พ่อแม่ตาย ลูกผู้ใดไม่สมประกอบเป็นคนง่อยเปลี้ย เป็นคนชู้ไม่รู้จักดีชั่วก็ดี เป็นบ้า เป็นคนโง่ ตาบอด เป็นโรคร้ายอันเป็นที่น่ารังเกียจ เขาเหล่านี้ ไม่มีส่วนได้รับทรัพย์มรดก แต่ให้พี่น้อง เมตตา ให้เขาแต่พออิ่ม พอได้นุ่งห่ม ไปจนตาย

1.10 หลักการพิจารณาในกรณีคนสองคนมีมรดกปนกัน ใครตายคนอยู่ได้หมด ลูก ญาติ จะอ้างสิทธิไม่ได้ และมรดกที่ฝากไว้ให้ผู้เยาว์

ข้าวของคน 2 คน ปนกันเอาไว้หรือข้าวของของคนหลายคนก็ดี ที่ได้เอาปนกันไว้ ถ้าคนใดคนหนึ่งได้ตายไป เจ้าของคนที่ยังมีชีวิตอยู่ก็เป็นเจ้าของข้าวของนั้น ของที่ปนกันเอาไว้ นั่น ถ้าหากตายเสีย 1 หรือ 2 คน ของส่วนของผู้ตายที่นำเอาไปปนกันไว้ ก็เป็นของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ โดยไม่ตกถึงญาติพี่น้องของผู้ตายเลย

การแบ่งมรดกในกฎหมายหมวดนี้เป็นการแบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของทรัพย์สินและผู้ที่จะสืบมรดก ด้วยข้อกำหนดที่บัญญัติมาเพื่อจะตอบแทนความดีของลูกที่ดูแลพ่อแม่เพราะจะเห็นได้ว่าใครที่อุปการะพ่อแม่ก็จะมีส่วนแบ่งในมรดกก่อน ลูกชายที่ได้ไปบวชเป็นพระ จะมีส่วนแบ่งของมรดกมากเกือบเท่ากับลูกสาวที่คอยดูแลพ่อแม่และคำสั่งเสียของผู้ตายที่เป็นเจ้าบ้านมีความสำคัญมากที่ทุกคนต้องถือตามนั้น

ข้อบัญญัติของกฎหมายนี้ได้บอกถึงลักษณะความสัมพันธ์ตามสภาพสังคมที่ควรจะเป็น และกฎหมายข้อนี้ยังบอกย้ำให้เห็นให้ว่าถ้าผู้หญิงออกรเรือนไปแต่งงานอยู่กับสามีแล้ว พ่อแม่ก็ไม่ต้องแบ่งมรดกให้เสมือนว่าการที่ลูกสาวไปมีสามีก็ถือการที่สินค้าได้ถูกจำหน่ายและพันธภาระรับผิดชอบของครอบครัวไปแล้วในระดับหนึ่ง และเป็นที่น่าอนว่าสินสอดที่ได้มาจากสามีของลูกสาวก็เป็นส่วนหนึ่งในมรดกนั้น แล้วถ้ามีลูกสาวหลายคนก็จะได้ค่าสินสอดที่มากขึ้นและยังจะได้ลูกเขยเข้ามาเป็นแรงงานในครอบครัวอีกด้วย

ในทัศนะของนักสตรีนิยมในเรื่องการแบ่งมรดก การจัดคู่ตรงข้ามเพื่อแบ่งทรัพย์สินทำให้เกิดการมองข้ามความสัมพันธ์ทางสังคมเพราะสังคมในอดีตไม่ได้เป็นสังคมที่โดดเดี่ยวผู้คนออกจากกันแต่เป็นสังคมของการรวมกลุ่ม ความสำคัญของผู้หญิงอยู่ในฐานะที่รักษาผีตระกูล

ในเมื่อมีความสำคัญของตระกูลเข้ามาเกี่ยวข้องในความสัมพันธ์ทางครอบครัวแต่การแบ่งมรดกกลับเป็นการให้ความสำคัญกับปัจเจกเป็นสำคัญ

ประเด็นสำคัญอีกประการก็คือเรื่องการบวชการบวชของลูกผู้ชายให้ประโยชน์หลายอย่างแก่ตัวผู้บวช เพราะในอดีตการศึกษาสำหรับคนทั่วไปก็จำกัดอยู่แต่เฉพาะในวัด นอกจากจะได้ความรู้จากการบวชแล้ว การบวชก็ยังคงถูกถือว่าเป็นการทดแทนบุญคุณของพ่อแม่ที่ทำให้พ่อแม่ได้เกาะชายผ้าเหลืองไปขึ้นสวรรค์ การบวชก็ยังได้รับการยอมรับจากทางสังคมอีกด้วยในฐานะผู้ที่มีความรู้และเป็นผู้นำของชุมชน ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นเรื่องของผู้ชาย สิ่งที่ผู้ชายได้จากการบวชคือ ความรู้ ทดแทนบุญคุณ การยอมรับจากสังคม ถ้านำ 3 ประเด็นนี้กลับไปมองที่ผู้หญิง ถ้าเป็นหญิงชาวบ้าน ความรู้ก็คืองานบ้าน การทดแทนบุญคุณพ่อแม่ก็คือการปรนนิบัติพ่อแม่และเชื่อในคำสั่งของพ่อแม่ ประเด็นเหล่านี้เป็นมาตรฐานทางสังคมที่ประกอบสร้างความเป็นผู้หญิงเป็นชายมาคนละอย่าง ไม่ว่าจะยังผู้หญิงก็เป็นอย่างผู้ชายไม่ได้ ทดแทนบุญคุณพ่อแม่อย่างผู้ชายไม่ได้ ศึกษาหาความรู้อย่างผู้ชายไม่ได้ ทำให้สังคมยอมรับอย่างผู้ชายไม่ได้ ในทางกลับกันผู้ชายแล้วผู้หญิงทำตัวเลยเหมือนกับที่ผู้ชายทำ ผู้หญิงจะถูกลงโทษที่หนักกว่าผู้ชาย อาทิในเรื่องประเวณี ถ้าผู้หญิงมีชู้ผู้หญิงอาจจะถูกประณามประจานถูกตำหนิจากสังคม แม้กระทั่งอาจจะถูกตัดนมทั้ง 2 ข้าง ในกรณีเดียวกันถ้าผู้ชายทำการลงโทษคือการปรับไหม ดังนั้นสังคมในอดีตการเป็นผู้ชายจึงเป็นเรื่องของสิทธิประโยชน์ทางสังคมอะไรหลาย ๆ อย่าง และถ้าผู้หญิงที่ต้องการเป็นอย่างผู้ชายก็คือการสะสมบุญไว้มาก ๆ เพื่อเกิดชาติหน้าจะได้ไปเกิดเป็นผู้ชาย ด้วยเงื่อนไขทางเพศที่ทำให้ผู้ชายอยู่สูงในทุกตำแหน่งในสังคม ทำให้ผู้หญิงต้องอยู่ในกรอบที่เข้มงวดในทุก ๆ เรื่องเพื่อทำตนให้เป็นคนดีจะได้เป็นการสะสมบุญ

2. ลักษณะการแบ่งมรดกระหว่างลูกเมียหลวงและลูกเมียน้อย

การแบ่งมรดกระหว่างลูกเมียหลวงและลูกเมียน้อย มี 2 ข้อ

การแบ่งมรดกระหว่างลูกเมียหลวงและลูกเมียน้อย ที่แม่มีชาติตระกูลที่เท่ากัน

การแบ่งมรดกระหว่างลูกเมียหลวงและลูกเมียน้อยที่เป็นทาส ลูกเมียหลวงได้มากกว่า

2.1 การแบ่งมรดกระหว่างลูกเมียหลวงและลูกเมียน้อย ที่แม่ทั้งสองมีชาติสกุลเสมอกัน ให้แบ่งเท่ากัน

พ่อกับเมีย 2 คน เมียหลวงไม่มีลูก เมียน้อยมีลูก พ่อกับเมียหลวงตาย ของในบ้านเมียหลวงให้ตกได้แก่ลูกเมียน้อย พี่น้องของเมียหลวงจะมาเอาไม่ได้ ถ้าลูกเมียหลวงก็มีทรัพย์ก็ตกอยู่แก่ลูกทั้งหมด

2.2 การแบ่งมรดกระหว่างลูกเมียหลวง และลูกเมียน้อยที่เป็นทาส ให้ลูกเมียหลวงได้มากกว่า

สามีไปไล่เอาภริยาน้อยซึ่งพ่อแม่ชายมา มีลูกด้วยกันให้แบ่งทรัพย์มรดกนั้นเป็น 5 ส่วน ให้แก่ลูกเมียหลวง 3 ส่วน ลูกเมียน้อย 2 ส่วน

หากลูกเมียน้อยไม่มีให้แบ่งข้าวของเป็น 3 ส่วน ให้เมียน้อย 1 ส่วน ให้เมียหลวง 2 ส่วน

หากว่าเมียหลวงไม่ได้ร่วมสร้างของในเรือนให้มอบแก่มัน ส่วน 1 ให้เมียน้อย 2 ส่วน

หากว่าผู้ชายได้หญิงมาเป็นเมีย โดยเสียค่าตัวแล้วแก่พ่อแม่มัน หากชายละทิ้งไปเสียค่าตัวเท่าใดให้คืนแก่ชาย ความเป็นผู้เมียให้สิ้นสุด ของที่ทำมาหาได้ด้วยกัน แบ่งเป็น 4 ส่วน หญิงเอา 1 ส่วน ชายเอา 3 ส่วน หากหญิงไม่รู้จักทำมาหากิน อย่าให้มันสักสิ่ง

หากว่าผู้ใดตายก่อนทรัพย์สินให้ไว้แก่ลูกทั้งหมด หากว่าไม่มีลูกก็ให้ไว้แก่เมียมัน ญาติพ่อแม่ฝ่ายชายอย่าทำอะไร

การแบ่งสมบัติระหว่างลูกเมียหลวงกับลูกเมียน้อยถือเอาเรื่องของชาติตระกูลเป็นสำคัญ เพราะถ้าเมียหลวงเมียน้อยมี “ชาติตระกูล” ที่เท่ากันย่อมได้รับการแบ่งสมบัติของสามีเท่ากัน การเป็นเมียก่อนหรือหลังก็ไม่สำคัญ และทรัพย์สมบัติของเมียหลวงก็เสมือนเป็นของสามี ซึ่งญาติพี่น้องฝ่ายเมียหลวงไม่มีสิทธิในสมบัตินั้น และการแบ่งสมบัติให้ลูกเมียหลวงและลูกเมียน้อย ลูกเมียหลวง จะได้สมบัติมากกว่า

กฎหมายในหมวดนี้ดูเหมือนว่าจะเป็นกฎหมายที่เป็นของชนชั้น เพราะชาวบ้านที่ยากจนคงจะไม่มีเมียหลายคน ประการสำคัญการที่ฝ่ายชายต้องย้ายไปอยู่กับฝ่ายหญิงเป็นเรื่องของการคานอำนาจกันระหว่างพ่อตากับลูกเขยที่จะกันไม่ให้ลูกเขยมีเมียน้อย แต่ถ้าการแยกครอบครัวไปอยู่กันลำพังหรือฝ่ายหญิงไปอยู่กับฝ่ายชายก็อาจจะทำให้สามีมีเมียน้อยได้

การมีเมียน้อยในทัศนะของนักสตรีนิยม เป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ผู้ชายอยู่เหนือผู้หญิง และยังทับซ้อนกันในหลาย ๆ เรื่องไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการต้องการแรงงานเพิ่ม ความต้องการลูกสืบชาติตระกูล แต่ประเด็นหนึ่งก็คือเสรีภาพทางเพศของผู้ชาย ข้ออ้างหรือเหตุผลต่าง ๆ การที่ผู้ชายจะมีเมียน้อยเป็นเรื่องที่ฟังไม่ขึ้น การต้องการลูกสืบชาติตระกูลก็ไม่ได้หมายความว่า การมีลูกจะทำให้ตระกูลหรือชีวิตของผู้ชายดีขึ้น การต้องการแรงงานเพิ่มก็เป็นข้ออ้างที่ไม่มีเหตุผล การมีที่นา 10 ไร่แต่อยากจะมีนาเพิ่มเป็น 20 ไร่เลยต้องมีเมียน้อยเป็นเรื่องที่ไม่มีเหตุผลว่าทำไปเพื่ออะไร สังคมเกษตรแบบยังชีพในอดีตก็ไม่ได้มีสิ่งฟังเพื่อที่เกินความจำเป็นในการดำรงชีวิตมากนัก ที่สุดแล้ว การมีเมียน้อยก็เป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการทางเพศ หรือเสริมบารมีให้กับผู้ชายเท่านั้น เพราะถ้าต้องการแรงงานเพิ่มจริง ๆ ให้ผู้หญิงมีผัวน้อยอีกคนเข้ามาอยู่ในบ้านยังจะได้แรงงานที่

ทำงานหนักได้ดีกว่า เงื่อนไขในการแต่งงานของล้านนาอย่างหนึ่งก็คือการมีความรักต่อกันการมีเมียน้อย ก็หมายถึงการทรยศต่อคนรักหรือหมัดคั่นหาอาลัยและควรจะเป็นเหตุหย่าได้ แต่ในข้อกฎหมายมั่งรายไม่ได้ระบุไว้ และไม่ได้ให้สิทธิแก่ผู้หญิงเลือกที่จะเป็นฝ่ายหย่า ในทางสังคมก็เช่นกัน ผู้หญิงก็ถูก คาดหวังให้เป็นผู้อดทนและรักษาความเป็นครอบครัวเอาไว้จนถึงที่สุด

3. ลักษณะการแบ่งมรดกแก่ลูกเลี้ยง

การแบ่งมรดกแก่ลูกเลี้ยง มีข้อกำหนด 2 ข้อ

ลูกเลี้ยงมีสิทธิในมรดก

พ่อแม่ที่นำมาเลี้ยงตายไป ลูกเลี้ยงมีสิทธิในมรดก

3.1 การแบ่งมรดกแก่ลูกเลี้ยงที่นำมาเลี้ยงเป็นลูกตน มีสิทธิในมรดก

พ่อแม่ได้อาลูกคนอื่นมาเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรมก็ควรแบ่งให้ครึ่งส่วน

3.2 การแบ่งมรดกแก่ลูกเลี้ยงที่นำมาเลี้ยง ภายหลังจากที่พ่อหรือแม่ผู้นำมาเลี้ยงตายไปก่อนได้สิทธิในมรดก

เมื่อพ่อแม่เขา (ลูกบุญธรรม) ตายแล้ว แม่เขาจึงเอาลูกท่านมาเลี้ยงเป็นลูกก็ดี ควรแบ่งให้ 1 ใน 4 ส่วน

กฎหมายการแบ่งมรดกได้ให้ความสำคัญกับลูกบุญธรรมด้วยโดยมีสิทธิที่จะได้รับมรดกจากพ่อแม่บุญธรรม อาจจะทั้งหมดหรือแค่ 1 ใน 4 ซึ่งก็แล้วแต่การพิจารณาของผู้ตัดสิน

กฎหมายในข้อนี้ก็ได้มีข้อแตกต่างจากกฎหมายข้ออื่น ๆ ในกฎหมายครอบครัวนี้มากนัก เพราะคนที่ถูกพูดถึงในกฎหมายนี้มีแค่ไม่กี่จำพวก ผัวเมีย พ่อแม่ ลูก ซึ่งเป็นการจัดกลุ่มทางสังคม ที่เน้นแต่กลุ่มของครอบครัว ซึ่งจะมองไม่ค่อยเห็นความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับกลุ่มอื่น ๆ ทางสังคม

4. ลักษณะการแบ่งมรดกระหว่างลูกเก่าลูกใหม่ที่ติดพ่อแม่มาอยู่ด้วยกัน

การแบ่งมรดกระหว่างลูกเก่าลูกใหม่ที่ติดพ่อแม่ มาอยู่ด้วยกัน

การแบ่งมรดกระหว่างลูกติดพ่อติดแม่ มาอยู่ด้วยกันให้มีสิทธิเสมอกัน

การแบ่งมรดกระหว่างลูกพี่ลูกน้องกับพี่ใหม่ ให้แบ่งเท่ากัน หากพี่ใหม่ไปแต่งงานใหม่ ต้องเอาส่วนแบ่งนี้แบ่งครึ่งอีกทีหนึ่งให้แก่ลูกพี่ลูกน้อง

การแบ่งมรดกระหว่างลูกพี่ลูกน้องกับพี่ใหม่ ลูกพี่ลูกน้องมีสิทธิในมรดกครึ่งหนึ่ง

4.1 การแบ่งมรดกระหว่างลูกพี่ลูกน้องกับพี่ใหม่ มาอยู่ด้วยกันให้มีสิทธิเสมอกัน

ลูกของแม่ผู้เป็นเจ้าเรือนมี 1 คนก็ดี 2 คนก็ดี ผู้เป็นพี่ใหม่มาอยู่กินด้วยและมีลูกด้วยกัน ก็ควรแบ่งทรัพย์สินให้ลูก 2 จำพวกนี้เสมอกัน

4.2 การแบ่งมรดกระหว่างลูกพี่ลูกน้องกับพี่ใหม่ ให้แบ่งเท่ากัน หากพี่ใหม่ไปแต่งงานใหม่ ต้องเอาส่วนแบ่งนี้แบ่งครึ่งอีกทีหนึ่งให้แก่ลูกพี่ลูกน้อง

สามีใหม่ไม่มีลูก ภริยาตายก่อน ให้แบ่งมรดกให้ลูกสามีเก่าครึ่งหนึ่ง ลูกสามีใหม่ครึ่งหนึ่ง และให้สามีใหม่อยู่บนเรือนนั้น ไม่ให้นำเอาทรัพย์สินกลับ ไปบ้านของตน ถ้าหากจะกลับไปอยู่บ้าน ตน ให้แบ่งของให้ลูกสามีเก่าอีกครึ่งหนึ่ง

4.3 การแบ่งมรดกระหว่างลูกพี่ลูกน้องกับพี่ใหม่ ลูกพี่ลูกน้องมีสิทธิในมรดกครึ่งหนึ่ง

ผู้หญิงหากมีลูกกับพี่คนก่อนแม่เขาพามาอยู่กับพี่คนใหม่ และแม่กับพ่อใหม่หากมีลูก เมื่อพ่อแม่ตายก็ควรแบ่งมรดกแก่ลูกผู้มาอยู่กับแม่ครึ่งส่วน ลูกอันเกิดกับพ่อใหม่นั้นได้ครึ่งหนึ่ง

การแบ่งมรดกสำหรับลูกที่ติดพ่อและแม่เก่ามาลูกที่ติดมา มีสิทธิในการรับมรดก ครึ่งหนึ่งเท่ากับลูกของที่เกิดใหม่ แสดงว่ากฎหมายได้กำหนดเงื่อนไขให้สอดคล้องกับความเป็นจริง ทางสังคมเพราะการที่พ่อหม้ายหรือแม่หม้ายที่มีลูกติด สมรสกันด้วยเหตุจากความรักดังนั้นลูกที่ติด มาจากทั้ง 2 ฝ่ายหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจึงไม่ใช่เรื่องสำคัญสำหรับการแต่งงาน การยอมรับลูกที่ติดมา คู่สามีภริยานั้นก็ต้องยอมรับลูกที่ติดมาเสมือนลูกของตนเอง และลูกที่ติดมาก็ย่อมมีสิทธิในทรัพย์สิน

5. ลักษณะการพิจารณามรดกที่ได้รับจากท้าวพระยา

เครื่องประกอบเกียรติยศที่ได้รับจากท้าวพระยา หากเจ้าของผู้ได้รับตายต้องคืน ส่วนข้าว ของวัตถุที่ได้มาด้วยตนเอง หรือเป็นรางวัลเป็นของเมียหลวง

ข้าวของที่ท้าวพระยาประทานเพื่อประดับยศ ประดับศักดิ์ เช่น ร่มฉัตร ชั้นเงิน ชั้นทอง แก้วแหวน ยังเป็นของพระยาเพียงแต่นำมาเป็นเครื่องประดับยศ ศักดิ์เท่านั้น หากมันตายข้าวของ เหล่านั้นก็กลับคืนมาเป็นของพระยาดังเดิม มันจะยกให้ใครไม่ได้

6. ลักษณะการพิจารณามรดกของพระภิกษุ

การแบ่งมรดกของพระภิกษุที่มีมรณภาพ หากไม่ได้ให้ใครไปแต่แรกทุกอย่างตกเป็นของคณะสงฆ์ทั้งหมด

ภิกษุตายที่วัด ถ้าไม่ได้สั่งให้แบ่งปันข้าวของแก่ผู้ใดของนั้นก็ตกเป็นของสงฆ์ เครื่องประดับเกียรติยศในสังคมอดิตถือว่าเป็นของสูงเป็นของสำหรับชนชั้นสูงเมื่อผู้ที่ได้รับเครื่องประดับเสียชีวิตลงก็เท่ากับว่าเกียรติยศนั้นก็ยังคงอยู่แต่เครื่องประดับเป็นของมีค่า มีมูลค่าในตัวเครื่องประดับเองเพราะต้องใช้ช่างฝีมือชั้นสูงในการประดิษฐ์ ดังนั้นเครื่องประดับจึงเป็นของที่ผู้เป็นเจ้าของต้องหวงคืน ส่วนอื่นที่ไม่ใช่เครื่องประดับยศก็จะตกเป็นของเมียแสดงว่ากฎหมายให้ความสำคัญกับเมียมาก เพราะฐานะของเมียคือส่วนประกอบที่เป็นหน้าเป็นตาแก่สามีและเป็นผู้รับใช้สามีมาโดยตลอด เรื่องมรดกกฎหมายจึงให้ความสำคัญกับเมีย ลูก และญาติพี่น้องตามลำดับ

สรุปท้ายบท

ในการวิเคราะห์กฎหมายมังรายครั้งนี้ผู้ศึกษาได้อรรถความเนื้อหาของกฎหมายครอบครัวจากงานวิจัยเรื่อง วิเคราะห์กฎหมายล้านนา : ประชุมกฎหมายครอบครัว ของ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ สมุด จันทรหอม โดยงานศึกษานี้เป็นการปริวรรตกฎหมายมังรายศาสตร์จากตัวอักษรล้านนาให้เป็นอักษรไทยกลางแต่ยังคงเป็นการอ่านแบบล้านนา ดังนั้นผู้ศึกษาจึงได้อรรถความเนื้อหาดังกล่าวให้เป็นภาษาไทยกลาง อ่านแบบไทยกลางโดยการศึกษาค้นคว้าจากงานศึกษาของ พิธิณย์ ไชยแสงสุขกุล และ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว เรื่อง กฎหมายล้านนาโบราณ : ระบบโครงสร้างและเนื้อหาบทบัญญัติที่จารในใบลาน ซึ่งเป็นงานศึกษากฎหมายโบราณ โดยงานศึกษานี้ได้มีการแปล กฎหมายเพื่อให้อ่านแบบไทยกลาง และช้อกฎหมายในการวิเคราะห์ที่ผู้ศึกษาได้นำเสนอในบทนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกใช้ข้อบัญญัติทางกฎหมายเพียงข้อเดียว เพื่อที่จะไม่ให้เกิดความสับสนในช้อกฎหมายเองเพราะงานศึกษาที่ผู้ศึกษาได้อรรถความมา ในกฎหมายในข้อบัญญัติเดียวกันเกิดความแตกต่างระหว่างช้อกฎหมายของกฎหมายแต่ละฉบับ ซึ่งสามารถดูรายละเอียดช้อกฎหมาย มังรายศาสตร์ : กฎหมายครอบครัว ได้ใน ภาคผนวก ก.

ข้อสรุปจากการวิเคราะห์กฎหมายครอบครัวในกฎหมายมังรายในครั้งนี้เป็นการศึกษาจากตัวบท (Text) ของกฎหมายเท่านั้น เพราะว่ากฎหมายมังรายศาสตร์มีอายุการใช้ที่ยาวนานมากกว่า 603 ปีก่อนที่จะถูกยกเลิก ดังนั้นการวิเคราะห์ในครั้งนี้จึงไม่อาจเอาบริบทของสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องได้

เพราะถ้านำเอาบริบทของสังคมเข้ามาร่วมวิเคราะห์ด้วยจะเป็นปัญหาอย่างมาก เพราะบริบทสังคม
ล้วนมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม โดยเฉพาะเรื่องการเมือง

การวิเคราะห์เนื้อหาของกฎหมายครอบครัวนี้ใช้กรอบแนวคิดสตรีนิยม (Feminism) สำนัก-
สตรีนิยมสายเสรีนิยม (Liberal Feminism) และสำนักสตรีนิยมสายถึงรากเหง้า (Radical Feminism)

จากการวิเคราะห์กฎหมายครอบครัวในกฎหมายมั่งรายศาสตร์ ตั้งแต่หมวดการหมั้น
จนถึงเรื่องการแบ่งมรดก ตรงกับข้อสมมุติฐานที่ผู้ศึกษาได้ตั้งไว้ว่า ผู้หญิงเป็นเพียงส่วนประกอบ
ทางสังคมที่อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ทับซ้อนกันหลายระดับทั้งในเรื่องของ ชนชั้น ฐานะ
ทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ชาติพันธุ์ อายุ ภายใต้ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ทับซ้อนกันนี้ผู้หญิง
มีกรอบทางสังคมที่อยู่ในจารีตและวัฒนธรรมที่เข้มงวด ที่กล่าวเช่นนี้เพราะกฎหมายที่ได้วิเคราะห์
มาข้างต้นได้สะท้อนกรอบทางสังคมออกมาเป็นข้อกฎหมาย

ในกฎหมายครอบครัวกรอบที่รัดแน่นสำหรับผู้หญิงที่สุดก็คือกรอบของเรื่องประเวณี
(Sexuality) นับตั้งแต่เรื่องการหมั้นที่ผู้หญิงกลายเป็นเพียงสมบัติของพ่อแม่ อิสรเสรีภาพในการเลือก
คู่อาจจะไม่มีแต่พ่อแม่กลายเป็นคนตัดสินใจว่าลูกสาวควรจะแต่งงานกับใครหรือไม่ควรจะแต่งงานกับใคร
นอกจากนี้กฎหมายลักษณะเมียก็ยังจัดผู้หญิงออกเป็น 2 กลุ่มคือหญิงมีคู่กับหญิงโสด การจัดกลุ่ม
เช่นนี้เป็นการจัดประเภทว่าผู้ใดเป็นเจ้าของหรือผู้คุ้มครองหญิงซึ่งมีเรื่องของผลประโยชน์ตามมา
จากการล่วงละเมิดทางเพศ ในกฎหมายลักษณะมิฉฉาจารและกฎหมายลักษณะชู้ ก็เป็นกฎหมายที่
ออกมารองรับการเป็นเจ้าของเนื้อตัวร่างกายของผู้เป็นเมีย โทษของการเป็นชู้กับเมียคนอื่นคือ
การปรับไหม ซึ่งถ้าผู้หญิงเป็นผู้มีชู้มีโทษคือการถูกสามีขายอาจจะขายไปและค่าตัวของหญิงที่ถูกขาย
ก็ชดใช้ให้สามี นอกจากจะถูกขายผู้หญิงอาจจะถูกลงโทษขั้นรุนแรงด้วยการตัดหู โคนหัวประจาน
และการตัดนมทั้ง 2 ข้าง ในกฎหมายลักษณะหย่า เป็นเรื่องของการแบ่งทรัพย์สินระหว่างสามีภริยา
หลังจากไม่สามารถอยู่กินด้วยกันได้ เงื่อนไขการหย่านั้นผู้ชายมีสิทธิที่จะหย่ากับผู้หญิงได้ง่ายกว่า
และเงื่อนไขสำคัญของการหย่าถ้าผู้ใหญ่ของทั้ง 2 ฝ่ายต้องการให้หย่าทั้ง 2 ฝ่ายไม่มีสิทธิปฏิเสธ
ความต้องการนั้นและถ้าผู้หญิงอยากจะหย่ากับผู้ชายเป็นเรื่องที่ยากมากทั้งในบริบทของสังคมและ
ในพื้นที่ของกฎหมาย แต่กฎหมายลักษณะหย่าเป็นจุดเด่นเรื่องหนึ่งในกฎหมายมั่งรายศาสตร์เพราะ
ในการแบ่งสินสมรสในกรณีที่ไม่ใช่ความผิดของฝ่ายหญิง ผู้หญิงก็จะได้รับส่วนแบ่งในสินสมรส
มากกว่าชายซึ่งอาจจะเพราะการที่ชายต้องเข้าไปอาศัยอยู่ในเรือนของฝ่ายหญิง แต่การที่ผู้หญิง
ได้รับส่วนแบ่งในปริมาณที่มากกว่าเป็นเรื่องที่ยุติธรรม เพราะผู้หญิงมีงานนอกบ้านและในบ้านและ
ความรับผิดชอบมากกว่าผู้ชายหลายเท่า รวมทั้งผู้หญิงต้องใช้ความอดทนทางจิตใจมาก
ในการใช้ชีวิตครอบครัวที่ผู้ชายมีอำนาจมากกว่าในครอบครัว เรื่องของกฎหมายมรดกเป็นเรื่องของ
การแบ่งมรดกให้กับลูกญาติพี่น้องของครอบครัวทั้ง 2 ฝ่ายโดยมีกฎเกณฑ์และเงื่อนไขที่แตกต่างกันไป

การวิเคราะห์ภายใต้แนวคิดของสตรีนิยมสายเสรีนิยมและแนวคิดของสตรีนิยมสายถึงรากเหง้าทำให้เห็นว่าภายใต้พื้นที่ของวาทกรรมทางกฎหมายนี้ผู้หญิงเป็นเพศที่ไม่มีสิทธิ เสรีภาพทางสังคมมากนัก กฎหมายครอบครัวในมังรายศาสตร์นี้เป็นข้อบังคับทางกฎหมาย ที่มีนัยถึงการบอกตำแหน่งแห่งที่ของผู้หญิง ซึ่งไม่ใช่เรื่องของสิทธิเสรีภาพที่จะบอกว่าผู้หญิงมีสิทธิที่จะทำอะไรหรือไม่ มีสิทธิที่จะทำอะไร แต่ข้อกฎหมายนี้เป็นการบอกว่าถ้าผู้หญิงหลุดออกไปจากกรอบนี้ผู้หญิงจะถูกลงโทษอย่างไร กฎเกณฑ์ทางสังคมนี้จึงเป็นกฎที่ต้องการให้ผู้หญิงอยู่เฉพาะในกรอบของกฎหมาย ที่มีอำนาจ ในสังคมต้องการ (ผู้มีอำนาจในที่นี้หมายถึงสามีและพ่อแม่ฝ่ายหญิงด้วย)

ประเด็นเรื่องประเพณีในข้อกฎหมายมีกรอบที่บังคับผู้หญิงให้ต้องอยู่ในร่องในรอยในเรื่องเพศมาก กฎหมายหลาย ๆ ข้อได้ทำให้ผู้หญิงต้องยอมรับการเป็นวัตถุทางเพศให้กับผู้ชายภายใต้โครงสร้างทางสังคมแบบชายเป็นใหญ่ จากข้อกฎหมายผู้หญิงต้องอยู่ในกรอบเรื่องประเพณีตั้งแต่การหมั้น ไปจนถึงการอยู่กินด้วยกัน การหย่า การแบ่งมรดก หรือแม้กระทั่งถ้าหย่าไปแล้วการจะมีสามีใหม่ ก็ต้องได้รับความยินยอมจากญาติพี่น้องด้วย การควบคุมเรื่องประเพณีอย่างเข้มงวดต่อผู้หญิงนี้ ไม่ใช่เฉพาะเป็นการควบคุมจากครอบครัวของผู้หญิง แต่โครงสร้างทั้งระบบของสังคมควบคุมประเพณีของผู้หญิงด้วย ซึ่งข้อกฎหมายก็เป็นหนึ่งในหลาย ๆ ระบบโครงสร้างทางสังคม

ภายใต้แนวคิดทฤษฎีสตรีนิยมที่ผู้ศึกษาได้นำมาเป็นกรอบคิดในการวิเคราะห์ จะเห็นได้ว่าภายใต้โครงสร้างทางสังคมแบบชายเป็นใหญ่ ปัญหาหลักของผู้หญิงคือการติดอยู่กับมโนทัศน์ทางสังคม 2 ประเด็นใหญ่ ๆ คือ การมีเพศสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้าม (Heterosexual) และความเป็นแม่ (Motherhood) 2 ประเด็นนี้ทำให้ผู้หญิงต้องกลายเป็นวัตถุทางเพศ (Sex Object) ที่ต้องสยบยอมต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ผู้ชายเป็นผู้ควบคุมทุกอย่างในสังคม

การมีเพศสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้ามถูกทำให้เข้าใจว่าเป็นเรื่อง “ธรรมชาติ” ถ้าผู้หญิงมีเพศสัมพันธ์กับเพศเดียวกันก็จะถูกมองว่า “ผิดธรรมชาติ” ทวิลักษณ์ (Binary Opposition) ทางสังคมแบบนี้ทำให้คนมีทางเลือกอยู่ 2 ทาง คือการเลือกสิ่ง “ดี” หรือ “เลว” ซึ่งพื้นที่ของมังรายศาสตร์ได้บังคับให้ผู้หญิงต้องเลือกสิ่ง “ดี” และนอกเหนือไปจากกรอบของกฎหมายที่บังคับให้ผู้หญิงต้องอยู่ในร่องในรอยในเรื่องประเพณี กรอบของจารีตประเพณีก็บังคับผู้หญิงให้ต้องอยู่ในร่องในรอยเรื่องประเพณีซ้อนเข้าไปอีกชั้น ทั้งนี้ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์อย่างเต็มที่ก็คือผู้ชายที่จะมั่นใจได้ว่าลูกที่เกิดมาเป็นลูกที่สืบสายเลือดของผู้ชายโดยแท้ ดังนั้นเรื่องของสิทธิเสรีภาพของผู้หญิงในเรื่องประเพณีจึงไม่มี การแสวงหาสิทธิเสรีภาพในเรื่องประเพณีคือการเป็นกบฏต่อกรอบความคุม ที่จะมีมาตรการทางสังคมและมาตรการทางกฎหมายที่จะลงโทษผู้หญิงที่แสวงหาเสรีภาพในเรื่องประเพณี โดยการถูกประณามประจานหรืออาจจะร้ายแรงถึงขั้นถูกขับออกจากชุมชน และนอกจากจะได้รับ

บทลงโทษจากสังคมแล้วยังจะต้องได้รับบทลงโทษทางกฎหมายคือการปรับเงิน ถูกขาย และถูก
ลงโทษทางกาย

การมีเพศสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้ามทำให้ผู้หญิงต้องติดอยู่กับความเป็นแม่ การทำหน้าที่ผลิต
ทายาท ระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายเป็นเรื่องที่แตกต่างกันอย่างมหาศาล การทำหน้าที่พ่อก็มีเพศสัมพันธ์
กับผู้หญิงในช่วงเวลาสั้น ๆ ที่ทำให้ผู้ชายได้ปลดปล่อยอารมณ์ทางเพศด้วย การทำหน้าที่แม่อาจไม่ใช่
การปลดปล่อยอารมณ์ทางเพศของผู้หญิง เพราะผู้หญิงอาจจะอยู่ในฐานะผู้ถูกข่มขืน การตั้งครรภ์ 9
เดือน ความทรمانในการคลอดลูกที่เสี่ยงต่อชีวิตแม่ ณ ช่วงเวลาที่เทคโนโลยีการแพทย์สมัยใหม่ยังเข้า
ไม่ถึงการให้นมลูกเลี้ยงลูก กระบวนการในความเป็นแม่นี้ผู้เป็นพ่ออยู่ในฐานะผู้มีส่วนร่วมที่
อาจจะมีความรับผิดชอบหรือไม่มีความรับผิดชอบในการกระทำ แต่ทั้งหมดของกระบวนการความ
เป็นแม่เป็นสิ่งที่ผู้ชายเข้าไม่ถึง และกระบวนการความเป็นแม่นี้เป็นกระบวนการที่ตอกย้ำถึง
วัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ที่ผู้ชายเป็นผู้ควบคุมเรื่องประเพณีและความคุมความเป็นแม่ของผู้หญิง
ดังนั้นข้อเสนอของนักสตรีนิยมสายถึงรากเหง้าคือการให้ผู้หญิงปลดปล่อยตัวเองจากวัฏจักรนี้